

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie a patopsychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tomáš Zdráhal

Současné přístupy v rodičovské výchově:
informovanost o účincích užívání tělesného trestu
jako výchovného prostředku

Olomouc 2014

Vedoucí práce: PhDr. Kamila Holásková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 7. 4. 2014

.....

Tomáš Zdráhal

Poděkování

Děkuji PhDr. Kamile Holáskové za odborné vedení diplomové práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci.

OBSAH

ÚVOD	6
I TEORETICKÁ ČÁST	
1 RODINA A JEJÍ VÝZNAM	8
1.1 Definice rodiny	8
1.2 Funkce rodiny	9
1.3 Poruchy rodiny	11
2 RODINA JAKO VÝCHOVNÝ ČINITEL	13
2.1 Definice výchovy	14
2.2 Výchovný styl	15
2.2.1 Typologické vymezení stylů výchovy K. Lewina	17
2.2.1.1 Autoritativní styl výchovy	18
2.2.1.2 Liberální styl výchovy	18
2.2.1.3 Demokratický styl výchovy	19
3 VÝCHOVNÉ PROSTŘEDKY	20
3.1 Odměny a tresty	20
3.1.1 Odměny	21
3.1.1.1 Formy odměn	21
3.1.1.2 Přínos a rizikovost odměn	22
3.1.2 Tresty	23
3.1.2.1 Formy trestů	23
3.1.2.2 Pozitivní funkce trestu	25
3.1.2.3 Rizika trestu	26
3.2 Metoda přirozených následků	28
3.2.1 Rozdíly mezi tresty a přirozenými následky	28
3.2.2 Efektivní komunikační dovednosti	29
4 TĚLESNÉ TRESTY	30
4.1 Definice a klasifikace tělesných trestů	30
4.2 Přístup k tělesným trestům v minulosti a současnosti	32
4.2.1 Historie tělesných trestů	32
4.2.2 Současné přístupy k tělesným trestům	35
4.3 Faktory ovlivňující užívání tělesných trestů v rodině	37
4.3.1 Děti v rizikovém postavení	38
4.3.2 Rizikové faktory na straně dospělých	38
4.3.3 Rizikové situace	40

5	SYNDROM TÝRANÉHO, ZNEUŽÍVANÉHO A ZANEDBÁVANÉHO DÍTĚTE	42
5.1	Definice syndromu CAN	42
5.2	Formy syndromu CAN	43
5.2.1	Tělesné týrání	43
5.2.2	Psychické týrání	44
5.2.3	Sexuální zneužívání	45
5.2.4	Zanedbávání	46
5.2.5	Münchhausenův syndrom by proxy	47
5.2.6	Systémové týrání	48
6	DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY TĚLESNÉHO TRESTÁNÍ A TÝRÁNÍ	49
6.1	Vliv tělesných trestů a tělesného týrání na vývoj dítěte	49
6.2	Cyklus přenosu násilí	50
6.2.1	Transgenerační přenos	51
6.2.2	Řetězec rodinného násilí	51
6.2.3	Imprese vzorů sociálního chování	52
7	ZÁSADY TRESTÁNÍ	53
7.1	Přiměřenost	53
7.2	Srozumitelnost	54
7.3	Rozmanitost	55
7.4	Důslednost	55
7.5	Trestat s láskou	56
II PRAKTICKÁ ČÁST		
8	VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	57
8.1	Cíl šetření	57
8.2	Výzkumné otázky	57
8.3	Metoda výzkumného šetření	58
8.4	Popis výzkumného šetření	59
9	ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT	61
9.1	Data o respondentech	61
9.2	Vyhodnocení dotazníkového šetření	62
9.3	Vyhodnocení výzkumných otázek	84
9.4	Diskuse	88
ZÁVĚR		91
LITERATURA A PRAMENY		93
ANOTACE		99
SEZNAM PŘÍLOH		100

ÚVOD

Problematika tělesných trestů v rodičovské výchově je v naší republice medializována a široce diskutována s více či méně delšími nebo kratšími přestávkami už od roku 2008, kdy se bývalá ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny Džamila Stehlíková zasazovala o legalizaci zákazu tělesného trestání dětí. Naposledy diskusi obnovila kauza v loňském roce, kdy matka zbilá vařečkou svého syna, se kterým si už nevěděla rady. Po návštěvě psychologičky, na niž se matka obrátila o pomoc a která do záležitosti zaintervenovala příslušný sociální odbor, byl chlapec z rodiny odebrán a matka byla za týrání svěřené osoby potrestána ročním podmíněným trestem. Celý případ nakonec skončil u Nejvyššího soudu, jenž matku osvobodil s odůvodněním, že za daných okolností nelze její čin označit za týrání. Tato nešťastná kauza, v níž musel zasahovat až Nejvyšší soud, nahrává odpůrcům zákona a jejich obavám, zda by novela zákona nepřinesla nesmyslnou perzekuci a kriminalizaci rodičů. Zda se navrhovaný zákon, který vyvolal řadu rozepří u odborné veřejnosti a negativní odezvu i u veřejnosti laické, nakonec podaří prosadit, zůstává i nadále otázkou. Tělesné tresty mají v českých rodinách stále ještě silnou tradici, i když by se mohlo zdát, že se s nimi nesetkáváme již tak často, jako tomu bylo dříve. Zatím jedinou cestou, jak motivovat rodiče k pozitivnímu rodičovství bez tělesných trestů, zůstává osvěta, podpora rodin s dětmi a dostupné poradenství.

Téma výchovných přístupů rodičů se zaměřením na tělesné trestání jsem za téma své diplomové práce zvolil jednak proto, že mě zaujaly diskuse probíhající v médiích, neboť jsem byl v dětství jako dítě s diagnostikovanou poruchou "lehké mozkové dysfunkce" tímto způsobem vychováván, jednak proto, že mě oslovilo také jako budoucího pedagoga i rodiče.

Cílem diplomové práce je zmapovat problematiku tělesných trestů používaných v rodinách vůči dětem. V úvodní, teoretické části se proto práce bude zabývat problematikou rodiny jako takové, vymezením pojmu a jeho definováním. V této souvislosti budou také rozebrány funkce rodiny a její poruchy spolu s historickým náhledem na funkce a roli rodiny ve společnosti.

Posléze se práce bude zaměřovat na současnou problematiku typické české rodiny jako výchovného činitele, včetně typologického vymezení stylů výchovy,

výchovných prostředků a podrobného rozebrání typologie a role odměn a trestů ve výchově.

Následující část práce se bude týkat přímo tělesných trestů, jejich definicí, klasifikací a přístupy k těmto trestům. Zařazena bude také problematika syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, následky tělesného trestání a týrání na vývoj dítěte a rozebrány budou i zásady, kterými by se trestání dětí mělo řídit.

Praktická část diplomové práce se bude zabývat výzkumem, který má za účel zmapovat typické přístupy k tělesnému, případně psychickému trestání v klasických českých rodinách. Respondentům bude položena řada otázek, které budou mít vzájemnou souvztažnost a při hodnocení výzkumu budou použity v několika skupinách pro hodnocení výzkumných otázek. Celkově se výzkum bude zaměřovat na přístupy k tělesným trestům, jejich formu, frekvenci a problematiku tělesného trestání a týrání, včetně přístupů k platné právní úpravě, která se týká tématu.

I TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA A JEJÍ VÝZNAM

„Každý člověk je dítětem svého dětského věku.“ Slova světově uznávaného psychiatra Sigmunda Freuda vyjadřují prostou myšlenku, že dětství nás vlastně provází celým životem. Psychology a sociology je označováno za jedno z nejdůležitějších období, v němž dochází k formování našeho „já“. Dětství je samotnou podstatou každého z nás. Dětství prožíváme, v dospělosti na něm stavíme, ve stáří se do něj vracíme. Toto období života je spjata především s našimi nejbližšími, tj. rodinou. Co z toho vyplývá? To, jaké dětství prožijeme, jakým způsobem na nás působí rodiče, jejich láska, porozumění, podpora, výchovný styl, to vše významným způsobem ovlivňuje náš budoucí život, stává se základy, na nichž budujeme svůj vztah k sobě samým i k okolnímu světu.

1.1 Definice rodiny

Ve společenských vědách se lze setkat s celou řadou různých definic pojmu rodina. Obecně bývá rodina charakterizována zejména z hlediska postavení, které zaujímá ve společenském systému, dále pak z hlediska svých funkcí, vazeb a procesů, které v ní probíhají.

Střelec (2011, s. 109) vymezuje rodinu následovně: „*Rodinou se zpravidla rozumí malá sociální skupina, která vzniká manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, utváření vztahů mezi příbuznými a vztahů mezi rodinou a společností.*“ Jandourek (2001, s. 206) označuje rodinu za „*formu dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti.*“ Velký sociologický slovník (Linhart, ed., 1996, s. 940) uvádí, že rodina je „*obecně původní a nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomická jednotka...*“ s hlavními funkcemi reprodukce, socializace a přenosu kulturních vzorů. Klapilová (2000, s. 27) o rodině hovoří jako o specifické „*biosociální skupině*“, „*ve které se uskutečňují některé společensky i osobně potřebné činnosti a vztahy, které nemohou v plné míře přebírat jiné instituce.*“ Kraus a kol.

(2001) rodinu označují za „systémový celek“ a „dynamický systém“ produkující další nový systém, tj. novou rodinu. Provazník a kol. (1989 cit. podle Kraus et al., 2001) za „společenský subsystém“ primárně zabezpečující individuální a celospolečenské zájmy a vyrovňavající vzájemné rozpory mezi nimi. Plaňava (1994 cit. podle Kraus et al., 2001) za „strukturovaný systém“ s posláním vytvářet bezpečné a stabilní prostředí pro život lidí. V laickém pojetí lze rodinu chápat především jako prostředí domova, poskytující hodnoty lásky, jistoty a bezpečí.

1.2 Funkce rodiny

Rodina jako základní sociální jednotka plní vůči svým členům i ve vztahu ke společnosti celou řadu důležitých funkcí vycházejících z jejich potřeb. Tyto funkce jsou závislé na sociokulturním prostředí. Mění a vyvíjejí se v čase v souvislosti se změnami společenských a kulturních podmínek, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti, život i vztahy uvnitř rodiny a následně zpětně i celou společnost. V současné moderní rodině převzal některé z dříve tradičních funkcí rodiny stát prostřednictvím svých institucí. Čáp s odkazem na Janouška a kol. v tom spatřuje důsledek oslabení soudržnosti rodiny (Janoušek et. al., 1988 cit. podle Čáp, 1997). Vzájemná existenční vazba mezi společností a rodinou proto vede v každé společnosti ke snahám o dosažení určité koheze mezi zájmy rodiny i společnosti (Střelec, 2011). Úskalím dnešní doby jsou stoupající existenční náklady, které i přes funkční systém sociálních podpor státu ekonomicky slabším rodinám, mohou ovlivňovat kvalitní výkon rodinných funkcí. I přes určitou nejednotnost některých autorů jsou za základní funkce rodiny považovány funkce reprodukční, funkce ekonomicko-zabezpečovací, socializačně-výchovná a emocionální (Wedlichová, 2008; Střelec, 2011).

Funkce biologicko-reprodukční zajišťuje reprodukci lidské populace. Pro společnost jako celek má tato funkce zcela zásadní význam. Rozšiřování početnosti a generační obměna jsou totiž nutným předpokladem pro její perspektivní rozvoj. Samotnému jedinci přináší uspokojení jeho biologických a sexuálních potřeb (Kraus et.al., 2001).

Funkce ekonomicko-zabezpečovací je důležitá jak pro ekonomickou prosperitu společnosti, tak i pro samotnou existenci rodiny. Rodina ve společnosti představuje nejen integrální sociální skupinu, ale i ekonomický subjekt, který se jako výrobní síla

i spotřebitel významně podílí na ekonomickém růstu společnosti. V rámci rodinného systému je náplní této funkce finanční zajištění potřeb členů rodiny (Kraus et al., 2001).

Funkce socializačně-výchovná je prioritní funkcí rodiny. Socializací se rozumí postupné začleňování se, vrůstání jedince do společnosti, přizpůsobování se sociálnímu životu společnosti osvojováním a internalizací norem a hodnot společnosti (Jandourek, 2001). Výchovou pak záměrné působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jeho vývoji. Rodina tedy představuje přirozené vzorové prostředí, v němž se dítě učí osvojovat základní kulturní návyky, činnosti, dovednosti a vzorce chování, přejímá sociální role, hodnoty a normy společnosti, které pak zvnitřňuje. Je mezičlánkem pro vstup dítěte do širších společenských vztahů, proto kvalita vztahů uvnitř rodiny, způsob vzájemné komunikace, uvažování a řešení situací jsou rozhodující pro vytváření nových interpersonálních vztahů a orientaci dítěte ve společnosti (Kraus et al., 2001). Socializace je chápána jako proces vzájemného působení členů rodiny včetně působení kladných i záporných vlivů a vzorů. Rodina „*poskytuje dítěti modely k napodobování a identifikaci. Předává mu základní model – model sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině.*“ (Čáp, 1997, s. 272). Vnitřní obraz světa, který si dítě vytváří na základě vlastních zkušeností a možností, je do jisté míry shodný s tím, jak mu vnější svět přibližují rodiče (Wedlichová, 2008). Základními podmínkami pro úspěšnou socializaci dítěte v rodině jsou: přiměřeně podnětné prostředí odpovídající individuálním potřebám dítěte, přiměřená interakce a komunikace v rodině, opěťování lásky a náklonnosti, adekvátní respektování dítěte jako samostatné bytosti a uznání dítěte (Kohoutek, 1998).

Funkci emocionální, nazývanou též emocionálně-stabilizační, plní výhradně rodinné prostředí. Emocionalita, uskutečňovaná sdílením a spoluprožíváním radostí a smutků, úzkostí a zklidnění, společných plánů, rituálů a zážitků, je tím nejdůležitějším kohezivním faktorem rodiny. Potřeba souvztažnosti, potřeba pevných a opěťovaných sociálních vztahů, potřeba citového zázemí je společnou potřebou pro všechny členy rodiny. Bezprostředně souvisí s uspokojováním potřeby bezpečí, jistoty, důvěry, lásky, bezvýhradného přijetí, uznání, vzájemné pomoci a podpory (Wedlichová, 2008). To jsou hodnoty, které potřebuje každé dítě pro svůj zdravý psychický vývoj a od nichž se odvíjí budoucí úspěšnost dítěte v navazování širších sociálních vztahů (Kraus et al., 2001).

1.3 Poruchy rodiny

Dunovský definuje poruchy rodiny jako situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskými a právními normami. Jde především o očekávání adekvátního zařazování jejích členů, zejména dětí, do společnosti v procesu socializace. Důvodem je selhání některého rodinného příslušníka nebo příslušníků, které se projevuje v nedostatečném plnění některých, případně všech základních rodinných funkcí (Dunovský, 1999 cit. podle Gillernová et al., 2011). Hlavní příčiny rodinných poruch autor dělí na objektivní, subjektivní a smíšené. Objektivní nezávisí na vůli rodičů. Rodiče se o dítě chtějí starat, ale z objektivních důvodů (nezaměstnanost, nemoc, invalidita či smrt některého z rodičů, handicapované dítě) nezvládají svou rodičovskou roli. Subjektivní jsou závislé na vůli rodičů. Rodiče mohou, ale nedovedou nebo nechťejí pečovat o dítě. Příčiny spočívají v poruchách osobnosti rodičů (nezralost rodiče, psychická nebo sociální nezpůsobilost, neschopnost adaptovat se na novou situaci, neochota přijmout závazky, neschopnost vyrovnat se s konfliktními situacemi aj.) (Dunovský, 1999 cit. podle Gillernová et al., 2011). Poruchy rodiny mohou mít různou intenzitu a mohou být vratné i nevratné. Dunovský vypracoval osm diagnostických kritérií, podle nichž se hodnotí funkčnost rodiny sledovaného dítěte. Jsou to: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace rodiny (hodnotí se věk, rodinný stav, vzdělání a zaměstnání rodičů, příjem a bydlení rodiny), osobnost rodičů (jejich zdravotní a psychický stav, úroveň jejich společenské adaptace), osobnost sourozenců, osobnost dítěte, zájem o dítě, péče o dítě (Dunovský, 1999 cit. podle Gillernová et al., 2011). Tento tzv. Dotazník funkčnosti rodiny se v České republice stal součástí standardního sociálně-pediatrického diagnostikování rodiny. Je využíván pro výzkumné účely i v praxi odborníků pracujících s dětmi, pediatry, dětskými psychiatry a psychology (Střelec, 2011). Na základě bodového vyhodnocení jsou definovány čtyři typy rodin: rodina funkční, problémová, dysfunkční a afunkční.

Funkční rodina, označovaná také jako normální, zdravá nebo harmonická rodina, plní všechny výše uvedené funkce. Uspokojuje potřeby dítěte ve všech oblastech a příznivě tak působí na vývoj a utváření dětské osobnosti (Gillernová et al., 2011). Matoušek (2003 cit. podle Sekera, 2010; Střelec, 2011) charakterizuje funkční rodinu následovně: uvnitř rodiny existuje pevná aliance mezi rodiči, jasně stanovená

hierarchie odpovědnosti, dělba práce a spolupráce při zajištění chodu domácnosti, rovnováha mezi potřebou sdílení a potřebou soukromí. V rodině probíhá aktivní komunikace, o závažnějších záležitostech rozhodují rodiče a jednají pak jednotně v souladu s dohodnutým řešením. Ve vybraných záležitostech se do diskuse mohou zapojit i děti a rodiče přihlíží i k jejich názoru. Ve vztazích panuje vzájemný respekt, úcta a radost ze společně strávených chvil. Rodiče svým soužitím jdou dětem příkladem, v rodině panuje příjemná atmosféra a humor. Rodina udržuje společenské kontakty s rodinou i přáteli. Odhaduje se, že funkčních rodin se v běžné populaci vyskytuje okolo 85 % (Vaníčková et al., 2007 cit. podle Sekera, 2010).

I u původně neproblémové rodiny se mohou v souvislosti s konkrétní situací v rodině přechodně vyskytnout poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují fungování rodiny jako celku ani vývoj dítěte v ní. Takováto rodina bývá označována za problémovou. Vzniklé problémy řeší rodina buď vlastními silami, nebo jednorázovou či krátkodobou pomocí příslušných institucí (Gillernová et al., 2011). Odhady hovoří o 12% zastoupení těchto rodin v populaci (Vaníčková et al., 2007 cit. podle Sekera, 2010).

Dysfunkční rodiny s výskytem vážných poruch některých nebo všech rodinných funkcí, které bezprostředně ohrožují rodinu jako celek a především vývoj a prospěch dítěte v ní, vykazují přítomnost některých z následujících znaků - popírání či neřešení problémů, chybějící intimitu, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, nejasnou komunikaci, pravidla a kompetence (Sobotková, 2012). Tyto rodiny, kterých se v populaci vyskytuje přibližně okolo 2 - 3 % (Vaníčková et al., 2007 cit. podle Sekera, 2010), nejsou schopny zvládat své problémy samy. Vyžadují dlouhodobější pomoc a podporu odborníků zvenčí v podobě tzv. sanace rodiny (Gillernová et al., 2011). Z pohledu institucí sociálně-právní ochrany dětí jsou dysfunkční rodiny považovány za nejproblémovější. Otázkou totiž je, kam až by měla sahat pomoc těmto rodinám a kdy v zájmu dítěte zbavit rodiče jejich rodičovských práv.

Za afunkční rodinu je označována rodina, která závažným způsobem škodí dítěti nebo dokonce ohrožuje jeho existenci. Sanační opatření jsou v těchto případech bezpředmětná, dítě je rodičům odebráno a umístěno buď do náhradní rodiny nebo institucionální péče (Gillernová et al., 2011). V populaci se vyskytuje asi 0,5 % rodin tohoto typu (Vaníčková et al., 2007 cit. podle Sekera, 2010).

2 RODINA JAKO VÝCHOVNÝ ČINITEL

Děti pro svůj zdravý rozvoj potřebují rodičovskou výchovu, péči, podporu a lásku. Zejména v dnešní době, kdy přibývá sociálně-patologických jevů, násilí páchaného v rodině, projevů agrese dětí ve škole i na ulici, je zapotřebí, aby rodiče k výchově svých dětí přistupovali zodpovědně. Podle Střelce (2011) však provedené terénní výzkumy naznačují, že si rodiče žádoucí míru zodpovědnosti za výchovu svých dětí často nepřipouštějí.

Každý rodič si přeje být svému dítěti dobrým rodičem a vychovat ho tak, aby bylo v životě šťastné a úspěšné. Ne každému je však rodičovství automaticky dáno. Někteří pro něj mají přirozené vlohy, druzí se musí rodičovským dovednostem naučit. Rodičovská role je rolí celoživotní. Na jednu stranu člověka obohacuje, přináší mu uspokojení, naplnění a smysl života, na druhou stranu ale také řadu obtíží v podobě starostí, obav a konfliktů.

Na téma výchovy bylo sepsáno nepřeberné množství článků a odborných publikací. V žádném z nich však nelze vyčíst jednoznačný návod k rozmanitým situacím, v nichž se rodiče každodenně ocitají. Sekera (2010, s. 28) k rodičovství výstižně píše: *„Na tento stav se nelze pořádně připravit.“* Výchova je mnohdy spíše intuitivní, spontánní, někdy až živelnou záležitostí. V každé rodině probíhá značně individuálně, v závislosti na osobnostních kvalitách rodičů, konkrétních podmínkách, stylu výchovy, hodnotové orientaci, etických normách a životním stylu, které rodiče preferují (Sekera, 2010).

Důležitost rodičovské výchovy podtrhuje skutečnost, že právě rodina je prvním místem, v němž dochází k utváření dětské osobnosti po stránce citové, duševní i hodnotové. Způsob rodinné výchovy je tedy předpokladem úspěšnosti dítěte v dalším životě v tom, že podstatně ovlivňuje rysy osobnosti dítěte, které se mohou stát trvalými charakteristikami jeho osobnosti (Nakonečný, 1997). Mertin (2011, s. 27) za klíčový aspekt způsobu výchovy považuje emoční vztah dospělého k dítěti: *„Abychom mohli dítěti dávat ze svých znalostí a zkušeností, musíme je mít rádi. Není to sice jediná cesta, jak vést dítě životem, ale je nejjednodušší a nejefektivnější.“* Ti rodiče, kteří věnují dětem dostatek času, vedou je k mravním hodnotám, jdou jim svým chováním příkladem, z jejichž strany dítě zažívá lásku, opravdový zájem, vstřícnost a podporu, nevědomě a spontánně investují do budoucnosti svých dětí. Učí je rozvíjet

vztah k sobě samému i k druhým lidem a vedou je k nejvyšším etickým hodnotám – lásce, toleranci, slušnosti, úctě, přátelství a solidaritě.

2.1 Definice výchovy

Výchova je specificky lidská činnost uskutečňující se ve vzájemné interakci vychovávaného a vychovávajícího, jejíž podstata spočívá v navozování a řízení záměrných změn a procesů v osobnosti jedince. Existují různá pojetí výchovy v závislosti na výkladu sociokulturních podmínek, pojetí člověka, jednotlivých stránek výchovného působení (Průcha et al., 2003).

Pedagogický slovník (Průcha et al., 2003, s. 277, 278) definuje výchovu: *„Z moderního hlediska je ... výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimuluje jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“*

Klapilová (2000, s. 22) chápe výchovu jako *„dílčí případ obecného procesu formování člověka...“*, jejíž integrální součástí je sebevýchova, tj. autonomní pokračování procesu výchovy sebezdokonalováním.

Grecmanová a kol. (1998) hovoří o adaptačním a anticipačním charakteru výchovy. Anticipace je předvídaním vývoje lidského poznání a kvalit, které je nutné rozvíjet z toho důvodu, aby jedinec v budoucnu ve společnosti obstál a byl jí prospěšný. Podstatou adaptačního charakteru výchovy je pak tyto dovednosti, návyky a vědomosti rozvíjet.

Z toho vyplývá vzájemné prolínání dvou procesů, výchovy a vzdělávání, přičemž dochází ke sporům o nadřazenost či podřazenost obou pojmů (Geist, 1992). Obecně se dá říct, že vzdělání se vztahuje k formování kognitivních stránek osobnosti, rozvíjení jejích poznávacích schopností a schopnosti jednat na základě znalostí a názorů založených na poznání. Výchova se zaměřuje na rozvoj osobnosti v oblasti mravní, estetické, pracovní, světonázorové, na utváření postojů k lidem, světu a práci, na utváření hodnotové orientace, pozitivních charakterových a volných vlastností. Toto pojetí výchovy odpovídá i poslání rodičovské výchovy spočívající v socializaci jedince: *„Rodina poskytuje dítěti modely k napodobování a identifikaci. Předává mu základní model – model sociální interakce a komunikace v malé sociální skupině. Začleňuje dítě do určitého způsobu života a předává mu určité sociální požadavky*

a normy. Odměnami a tresty podporuje přijetí těchto požadavků a norem, jejich interiorizaci a exteriorizaci v chování dítěte. Tím dochází k socializaci dítěte v rodině, k jeho výchově...“ (Čáp, 1997, s. 272, 273).

V rodičovském působení na dítě se vyskytují dvě složky, výchova záměrná a spontánní. Záměrná výchova sleduje určité výchovné cíle, které si má dítě osvojit. Může se jednat o vědomosti, dovednosti, návyky i mravní hodnoty přiměřené věku dítěte. K jejich dosažení rodiče používají celou řadu výchovných metod a prostředků, např. vysvětlování, přesvědčování, odměny i tresty. Výchovné cíle vychází z vlastního hodnotového systému rodičů, který je založen na tom, jak byli v dětství sami vychovávaní a na jejich dosavadních zkušenostech. Výchova spontánní je ze strany rodičů neuvědomělá. Rodiče vychovávají dítě bezděčně a neustále každodenním kontaktem. Poskytují mu vzor tím, jak se v určitých situacích chovají, jaká slova volí v komunikaci, svými názory (Kolačná, 2006). Toto sociální učení nápodobou je označováno za nejpůsobivější.

Novější komunikativní koncepce chápe výchovu jako oboustranné působení mezi vychovávajícím a vychovávaným, v němž jsou obě strany výchovně ovlivňovány. V interakci rodič–dítě vystupuje dítě jako aktivní subjekt. Svou reakcí na požadavky a chování rodičů spouští i následné reakce rodičů. Výsledky výzkumů způsobů výchovy uvádějí, že děti svým chováním přímo vybízejí rodiče k určitému způsobu chování a výchovy (Čáp, 1997).

Wedlichová (2008 s odkazem na Matějčka, 1982) dodává, že charakteristickým rysem rodinné interakce je vzájemná výměna citových podnětů za předpokladu citové angažovanosti všech zúčastněných. Složitost vztahů všech účastníků výchovy výstižnými slovy vystihuje prof. Matějček (1994, s. 25): „... *výchova je mnohotvárný, složitý vzájemný vztah, v němž není jeden dárce a jeden obdarovaný, ale kde se myšlení a jednání každého vzájemně podmiňují a ovlivňují.*“

2.2 Výchovný styl

Termín výchovný styl neboli způsob výchovy představuje relativně ustálené, převažující výchovné postupy a pravidla, které rodiče ve výchově uplatňují. Jedná se o četnost a míru nároků kladených na dítě, soubor výchovných prostředků k jejich dosažení a formu kontrol jejich plnění. Klíčovou roli ve volbě, způsobu užití

výchovných prostředků a také jejich efektivitě hrají vzájemné emoční vztahy mezi vychovávajícím a vychovávaným. Zvolený výchovný přístup ovlivňuje chování i prožívání vychovávaného i vychovávajícího a vyvolává řadu pozitivních i negativních reakcí na obou stranách (Gillernová et al., 2011).

Způsob výchovy v každé rodině se liší v závislosti na celkovém životním stylu rodiny, na něž spolupůsobí celá řada podnětů, jak bylo zmíněno výše. Jsou to jednak vnější sociokulturní podmínky a tradice širšího společenství, dále vnitřní podněty, tzn. zakořeněný styl výchovy rodičů z jejich vlastního dětství, osobnostní vlastnosti rodičů, jejich partnerský vztah, zdravotní stav, osobní problémy a jiné konkrétní situace v rodině, včetně vlastností, zkušeností, projevů a problémů samotných vychovávaných dětí (Gillernová et al., 2011; Čáp, 1997).

Zajímavá je otázka výchovných postupů přenášených z vlastního dětství. Bombardieri (2010, s. 31) k tomu poznamenává: „*Různé studie zaznamenávají, že když se člověk stane rodičem, automaticky opakuje vzor svých vlastních rodičů.*“ Někteří rodiče si v souvislosti se zkušenostmi s vlastní výchovou dávají předsevzetí, že takto se oni ke svým dětem chovat nebudou, jiní neuvědoměle opakují zažitě stereotypy. Je sporné, zda se lze vůbec zcela oprostít od těchto zažitých vzorců chování, které se nejčastěji projevují zejména ve stresových situacích, kdy rodiče podléhají také vrozenému temperamentu. Autorka podotýká, že ve snaze neopakovat chyby svých rodičů mohou rodiče ve výchově dojít k opačnému extrému. Např. rodiči přísně vychovávanému, který uplatňuje ve vlastní výchově příliš volný, liberální styl, hrozí, že mu dítě tzv. přeroste přes hlavu. Receptem, jak si mohou rodiče zachovat odstup od zažitých vzorců, je podle autorky promýšlet vlastní výchovné postupy, neztotožňovat se s dítětem a pohlížet na ně jako na novou bytost, nesnažit se, aby odpovídalo rodičovským představám a přáním (Bombardieri, 2010).

Častým předmětem rodičovských sporů se také stávají odlišné názory rodičů na způsob výchovy. Matějček a Dytrych (2002, s. 13) tyto situace připodobňují k podhoubí, z něhož vyrůstají i konflikty, které nemají s dítětem žádnou spojitost: „*Dítě je pouze objekt, na kterém se mají demonstrovat špatné vlivy jednoho či druhého rodiče.*“ Spory, původně vyvolané kvůli dítěti, v emočně vypjatém konfliktu rodičů totiž rychle přecházejí ke skrytým, dlouhodobým problémům mezi rodiči, které se týkají jiných oblastí jejich soužití. Rodiče dítě používají jako jakýsi „hromosvod“, oběť, na niž svalují vinu, což u dítěte vyvolává řadu negativních emocí (sebeobviňování, napětí, úzkost, vnitřní neklid, neschopnost koncentrace, obecně

ztrátu radosti ze života). Ve zvlášť narušených rodinách může tento dlouhodobý stres vyústit u dítěte až k sebevražedným sklonům (Matějček a Dytrych, 2002).

Liší se nejen styl výchovy v jednotlivých rodinách, ale mění se i výchovný styl rodičů s věkem dítěte i s věkem rodičů samotných. Změna ze strany rodičů souvisí s nabýváním životních zkušeností, měnícími se hodnotami a prioritami, kdy rodiče hledají, zkoušejí a volí jiné a nové výchovné prostředky, nebo s konkrétní situací v rodině (Sekera, 2010; Matějček, 1994; Mertin, 2011).

Existují různé styly výchovy. Výchovné přístupy prostupují celými dějinami lidstva. Popisovány jsou již v antické řecké filosofii, kde téma soustavné výchovy a vzdělávání svobodných mužů je součástí např. Platónových a Aristotelových politických spisů. Ve středověké křesťanské filosofii byly taktéž nedílnou součástí vzdělávání. Z novodobější historie stojí za zmínku např. převratné výchovné principy J. A. Komenského a myšlenky J. J. Rousseaua. Ve 20. století byly spjaty s množstvím různých reformních pedagogik založených na určité filosofii výchovy (http://cs.wikipedia.org/wiki/Filozofie_v%C3%BDchovy).

Od 1. poloviny 20. století je obecně uznáváno tradiční typologické vymezení stylů výchovy K. Lewina, které popisuje autoritativní, liberální a demokratickou výchovu. Toto základní vymezení se však dnes jeví jako nedostatečné a překonané z toho důvodu, že opomíjí význam emočního vztahu rodičů k dětem. V současnosti jsou proto využívány dimenzionální modely způsobu výchovy, které pracují se dvěma na sobě nezávislými dimenzemi – dimenzí emočního vztahu a dimenzí řízení. Jsou to model čtyř stylů výchovy a jeho Čápem vytvořená modifikace – model devíti polí způsobu výchovy (Gillernová et al., 2011).

2.2.1 Typologické vymezení stylů výchovy K. Lewina

Je důležité podotknout, že toto rozdělení má jen zjednodušenou, omezenou hodnotu, protože žádné schéma v životě nefunguje ve své čisté podobě. Všechny případy stylů výchovy v rodině nelze zařadit do některého z vymezených typů, protože rodiče své výchovné styly střídají, v některých situacích si mohou dovolit být liberální, jindy jsou naopak nuceni vystupovat autoritativně (Kolačná, 2006).

2.2.1.1 Autoritativní styl výchovy

Autoritativní výchova, označovaná také jako autokratická nebo dominantní, je založena na podřízeném postavení dítěte vůči rodičovské autoritě. Důraz je kladen na kázeň, poslušnost a úctu k autoritě. Po dítěti je požadováno bezpodmínečné a okamžité uposlechnutí příkazů a zákazů, často pod hrozbou fyzických trestů. Pro výchovu v takovémto rodinném prostředí je charakteristická jednosměrná komunikace, nerespektování potřeb a přání dítěte, nepřiměřená náročnost, kdy rodiče neberou v potaz reálné možnosti a schopnosti dítěte, nadměrná kontrola ze strany rodičů a potlačování vlastní iniciativy dítěte (Kolačná, 2006).

Dítě žije pod neustálým tlakem, který se podepisuje na jeho psychice narůstajícími pocity méněcennosti a hořkosti. Hrozí také reálné nebezpečí, že se dítě v pubertě rodičovské autoritě vzepře a zařadí se do skupiny dětí ohrožených různými závislostmi (Elmanová, 1998). Důsledkem takovéto výchovy pak může být to, že z dítěte vyrostе buď nesamostatný, pasivní jedinec bez sebedůvěry a schopnosti navazovat vztahy, nebo naopak dospělý s vysokou potřebou prosadit se a agresivními sklony (Kohoutek, 1998).

Autoritářský styl výchovy byl typický pro tradiční rodinu, v níž hlavní slovo měl otec jako živitel rodiny, ještě za První republiky. Dnes se s ním lze setkat v rodinách, kde byl jeden z rodičů, většinou otec, sám takto přísně vychováván, nebo v rodinách, kde mají rodiče na dítě málo času (Elmanová, 1998; Kohoutek, 1998).

2.2.1.2 Liberální styl výchovy

Liberální, volný styl výchovy je protipólem autoritativní výchovy. Je založen na přesvědčení, že malé nebo vůbec žádné řízení umožní dítěti spontánně vyrůst v tvořivou, odpovědnou osobnost s dobrými vlastnostmi. Dětem je proto ponechána co největší volnost bez omezování jejich vlastních aktivit (Kolačná, 2006).

Rodiče jsou shovívaví, vnímají děti takové, jaké jsou, uspokojují jejich potřeby, ale jinak jim ponechávají volnost. Téměř vše jim dovolí a téměř nic nezakazuje. Na děti kladou málo požadavků, nekontrolují a nevyžadují jejich důsledné plnění (Čáp, 1997). Snaží se vybudovat vzájemný vztah mezi sebou a dítětem na kamarádském vztahu, skutečnost však bývá spíše taková, že dítě ovládá rodiče.

Výsledkem této výchovy jsou pak děti bez úcty k autoritě, nedisciplinované a přehnaně sebevědomé. Problémy této výchovy se projevují i ve školním prostředí (Elmanová, 1998). Kohoutek (1998, s. 7) píše: „Podle pozorování učitelů právě těch dětí, které se neadekvátně přeceňují, mezi mládeží přibývá.“ Kolačná (2006) zase upozorňuje, že praxe poukazuje na to, že nedostatek pevného vedení a důslednosti ve výchově vede k rizikovému a závislostnímu chování.

2.2.1.3 Demokratický styl výchovy

Za optimální přístup ve výchově je považován demokratický styl, označovaný též jako integrační. Jeho typickými znaky jsou působení dobrých vzorů, porozumění pro individuální potřeby dětí, podporování spontánnosti a diskuse (Průcha et al., 2003).

Rodiče dítěti rozumějí, přiměřeně vycházejí vstříc jeho potřebám, kladou na něj nároky odpovídající jeho věku. Respektují dítě jako samostatnou bytost s právem rozhodovat o sobě adekvátně jeho věku a vzhledem k předpokládaným následkům jednání. Tím, že dítěti poskytují určité hranice, učí ho zodpovědnosti vůči druhým v rodině i mimo ni (Kolačná, 2006).

Tento styl výchovy je postaven na přirozené rodičovské autoritě (Elmanová, 1998). Rodiče ve vztahu k dítěti vystupují jako starší, zkušenější rádci a partneři. Z výchovných metod upřednostňují vzájemnou diskusi, spolupráci a hledání společných řešení konfliktů (Kolačná, 2006).

Z dítěte vychovávaného tímto způsobem s velkou pravděpodobností vyroste sebevědomý, samostatný, iniciativní, tvořivý a zodpovědný jedinec.

3 VÝCHOVNÉ PROSTŘEDKY

Rodiče se ve výchově svých dětí řídí představou, jak má rodina fungovat a jakým způsobem by se dítě v jejím rámci i mimo ni mělo chovat, případně k jakým změnám v jeho chování by mělo dojít (Matějček, 1994). Usměrnují tedy takové chování dítěte, které vybočuje z daných společenských a mravních norem, ale i to, které neodpovídá jejich představám. Přitom, co je v některých rodinách považováno za kázeňský přestupek, je v jiných běžně dovoleno nebo tolerováno. Vaničková (2004b) k roli rodičů, coby vychovatelů, podotýká, že každý rodič si musí uvědomit především vlastní zodpovědnost za výchovu spočívající v tom, že sám svým chováním rozhoduje o tom, jaké vytvoří podmínky pro chování dítěte.

Z výchovných prostředků mohou rodiče volit mezi výchovou vzorem, pomocí odměn a trestů, vysvětlením, kladením požadavků, přesvědčováním aj., přičemž je vhodné tyto výchovné prostředky podle potřeby obměňovat a kombinovat (Langmeier a Krejčířová, 1998). *„Rozmanitost přístupů udržuje jejich účinnost na přijatelné úrovni. Jestliže používáme jediný způsob, dítě si na něj postupně zvykne a přestává být účinný.“* (Mertin, 2011, s. 43).

3.1 Odměny a tresty

Nejstaršími a nejčastěji užívanými výchovnými prostředky, kterými rodiče usměrnují chování a jednání dítěte, jsou odměny a tresty. Oba výchovné prostředky jsou vždy spojeny s určitým chováním nebo jednáním, vyjadřují jeho negativní nebo pozitivní hodnocení a působí na emoční prožívání vychovávaného. Jak výstižně poznamenává Matějček (1994), výchova bez trestů a odměn by nebyla výchovou, ale pouhým „chovem“. Z toho plyne, že dítě pro svůj správný vývoj potřebuje zažít obojí, pozitivní hodnocení ve formě odměny i negaci, kterou představují tresty (Kolačná, 2006).

Každá rodina má zavedený vlastní ustálený systém odměn a trestů. Dítě je vedeno ke kázni stále stejnými metodami a způsoby a bývá také stejně či obdobně odměňováno a trestáno (Vaničková, 2004b). Míra a převaha ve využívání obou protikladných výchovných prostředků závisí na preferovaném stylu výchovy v rodině zmiňovaném v předchozí kapitole. Matějček (1994, s. 42) v této souvislosti hovoří

o „určité úrovni citové kultury, která každého jednotlivého vychovatele charakterizuje.“ Je na rodičích samých, aby s ohledem na individualitu dítěte zvolili citlivý způsob výchovy včetně udílení odměn a trestů.

Odměny a tresty jsou uplatňovány v rodičovské výchově už odedávna pro svůj okamžitý, viditelný účinek. Obecně ale platí, že odměny jako zdroj posilování žádoucího chování jsou účinnějšími výchovnými prostředky než tresty a ve výchově by měly převažovat (Vaníčková, 2004b; Langmeier a Krejčířová, 1998; Mádrová, 1998; Čáp, 1997).

3.1.1 Odměny

Čáp (1997, s. 314, 315) z pohledu pedagogické psychologie vymezuje odměnu jako působení vychovatele, které je „*spojeno s určitým chováním nebo jednáním, vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování nebo jednávání, přináší jedinci uspokojení některých jeho potřeb a tím i libost.*“

Odměny patří k pozitivním výchovným prostředkům, které mají funkci informační a motivační. Jejich prostřednictvím dítě dostává zpětnou odezvu o správnosti svého chování, postupu či výsledku. Zároveň v něm ocenění vyvolává pocity radosti a úspěchu, které dítě touží znovu zažít, a tím je motivováno tuto činnost zopakovat a dochází ke zpevnování naučeného chování. Třetí neméně důležitou funkcí je pak posilování pozitivního osobního vztahu mezi vychovávaným a vychovávajícím (Průcha et al., 2003).

3.1.1.1 Formy odměn

Odměny se mohou vyskytovat v různých podobách. Langmeier a Krejčířová (1998) je dělí na odměny hmotné povahy, jako je sladkost, hračka, finanční částka, a dále odměny sociální. Těmi může být slovní uznání a pochvala, uznalý pohled beze slov, pohlazení, projev zájmu, případně umožnění nějaké zajímavé činnosti nebo jen prosté ocenění snahy. Matějček (1994, s. 74) upozorňuje, že odměnou není to, co za dárek si rodiče pro dítě vymyslí a čím ho obdarují, ale to, „*co ono samo jako odměnu prožívá.*“

Čáp (1997, s. 316) uvádí, že odměny sociálního charakteru, nazývá je „emočními“, jsou účinnější než odměny materiální: „*Pochvala uspokojuje potřebu uznání, výkonu, porozumění a má silný motivační účinek.*“ Podobně se vyjadřuje i Matějček (1994, s. 79): „*K povzbuzení dítěte se někdy zvlášť dobře hodí poznámka, kterou vychovatel pronese jakoby mimochodem k někomu třetímu. Mívá někdy daleko větší účinnost než kdovíjaká chvála sdělovaná přímo do očí.*“ Projev chvály dle jeho slov by měl být vychovatelem především míněn upřímně a měl by odpovídat osobnosti vychovatele, osobnosti dítěte i konkrétní situaci.

3.1.1.2 Přínos a rizikovost odměn

Odměny mají pozitivní dopad na psychiku dítěte. Zklidňují, vyvolávají jistotu, dodávají chuť do práce, uvolňují pocity napětí, vyvolávají radost a zlepšují náladu, mírní agresivitu, zvyšují sebevědomí a sebedůvěru, rozvíjí aktivitu, pomáhají snášet neúspěch, podporují spolupráci, zesilují porozumění, otevřenost a sdílnost (Mádrová, 1998).

Kopřiva a kol. (2008) upozorňují ale i na rizikovost odměn (i trestů) spočívající v tom, že jsou jen vnějším popudem, který ovlivňuje vnější chování dítěte, ale nedostává se dovnitř. Hovoří o rizicích ve smyslu uplácení dítěte, vytvoření návyku kupovat si druhé odměnami, čímž dochází ke snižování významu a hodnoty činnosti pro ni samotnou, k ochuzování o prožitek radosti z obyčejných věcí a snižování vnitřní motivace.

Kolačná (2006) a Matějček (1994) shrnují hlavní zásady odměňování. Odměny mají odpovídat osobnosti a věku dítěte. S rostoucím věkem dítěte by měly převažovat odměny duchovního charakteru, tj. spontánní, bezprostředně a upřímně vyjádřená pochvala jako projev uznání. Pro odměny materiální i verbální povahy taktéž platí zásada přiměřenosti, protože hrozí, že přemíra pochval dítěti časem zevšední a nadměrné zahrnování hmotnými dárky v dítěti posiluje sobeckost a pocit nadřazenosti. Rodiče by měli být při odměňování tvořiví, tzn. neomezovat se na stereotypní dárky a neosobní slovní pochvaly. Kolačná (2006, s. 152) slovy: „*Žádná věc ale nemůže nahradit lidský kontakt, upřímnou účast a projevený cit. Je to jen náhražka, která nikdy nebude moci nikoho plně uspokojit,*“ připomíná, že daleko nejdůležitější je citový vztah rodičů k dítěti, pocit jistoty a bezpečí, který dítěti poskytují, společně trávené chvíle a prožitky.

3.1.2 Tresty

Trestem je označováno záměrné působení rodičů nebo vychovatelů na konkrétní chování nebo jednání jedince. Udělení trestu vyjadřuje negativní hodnocení tohoto chování nebo jednání a přináší jedinci omezení některých jeho potřeb, pocity nelibosti, případně frustraci (Čáp a Mareš, 2007). Trest má podobně jako odměna pro dítě význam informační a motivační a zároveň je i ukazatelem vzájemného vztahu mezi vychovávajícím a vychovávaným (Průcha et al., 2003).

Cílem trestání je modifikace chování směrem od nežádoucího chování k žádoucímu, fungující z pohledu psychologie na principu podmiňování. Logicky vzato se dítě snaží odstranit nebo vyhnout se chování, za které je trestané, a tím dochází k postupnému vyhasínání nežádoucího a zpevňování žádoucího chování. Trest samotný je však jen pouhým mocenským nástrojem, který sice může vést k potlačení nežádoucího chování či jednání, sám o sobě ale dítě nenaučí, jak má jednat správně. Často opakovaný trest naopak může vést k tomu, že se dítě naučí trest přijímat. „*Jeho účinnost se proto projeví teprve ve spojení s odměňováním dobrého chování.*“ (Langmeier a Krejčířová, 1998, s. 251).

3.1.2.1 Formy trestů

Trest může mít různou podobu i intenzitu. Od verbálního pokárání, okřiknutí, pohrůžky, zákazu nějaké pro dítě zajímavé činnosti, odměřeného chování k dítěti až po trest tělesný (Langmeier a Krejčířová, 1998). Formy trestů (i odměn) jsou často vzájemně spojovány a kombinovány. Nezřídka se stává, že dítě je za jeden přestupek potrestáno vícekrát. Typickým příkladem je chování a jednání rodičů v emočním rozrušení, kdy napřed dítěti vyhrožují, posléze přecházejí k zákazům a následně k fyzickým trestům, které mají úzkou souvislost s tresty psychickými. Čáp a Mareš (2007) dělí tresty na fyzické, psychické a potrestání zákazem oblíbené činnosti.

Fyzické tresty, ať jakkoli mírné povahy, jsou považovány za nepřimitivnější výchovný prostředek a odbornou veřejností jsou odmítány. Představují zásah do lidské důstojnosti, vyvolávají v dítěti pocit zmatku, že někdo, kdo je má rád, jim ubližuje, pocit ponížení, křivdy a nespravedlnosti. Straus a Mouradian (1998) nahlízejí na každý tělesný trest jako na projev agrese dospělého vůči dítěti, protože ze strany dospělého se jedná o vědomé chování se záměrem způsobit dítěti bolest, byť jen mírnou. Tělesné

tresty jako akt násilí by měly být zcela výjimečnou záležitostí. Matějček (1994, s. 70) je označuje za krajní výchovný prostředek, který „... vede mezi jiným k tomu, že si dítě vytváří jako reakci na ně krajní, nezdravé postoje.“ Přemíra silných trestů vede buď k pasivitě, apatii, stažení se do sebe, nebo naopak ke vzdoru a vzpouře. Čím je dítě starší, stává se právě tato druhá možnost reálnější. V období puberty jsou pak tělesné tresty dětmi přijímány pouze jako projev převahy, násilí, msty a surovosti. Za obzvláště závažné jsou považovány případy, kdy tělesné trestání přechází v tělesné týrání dítěte se somatickými a psychickými následky (Matějček, 1994).

Psychické trestání v podobě chladného emočního vztahu, odepření projevů lásky, odměřeného chování, výčitek apod., ač se na první pohled zdá mírnější a humánnější formou trestu, dokáže dětskou duši zranit daleko více než trest tělesný. Výzkum v pražských mateřských školách (Vančurová, 1968 cit. podle Čáp a Mareš, 2007) prokázal, že tělesné tresty při celkově kladném emočním postoji rodičů k dítěti nemají na dítě tak destruktivní vliv jako psychické strádání dítěte v emočně záporném až dítě zavrhuje rodinném prostředí. I v poradenské a výchovné praxi se děti samy vyjadřují, že dávají přednost face před dlouhodobým psychickým trestáním. Výsledky výzkumů prokazují, že psychické tresty narušují psychický vývoj dítěte. Častým důsledkem této výchovy jsou zvýšená úzkostnost dítěte, pocity viny, nejistota až nervová labilita dítěte či deprese (Čáp a Mareš, 2007).

Další, rodiči velmi často užívanou formou trestu, je zákaz oblíbené činnosti přinášející dítěti nějaké uspokojení. I tento na pohled neškodný způsob trestu má ale svá úskalí. Rodiče by měli vždy dopředu zvážit, zda zákaz, který se chystají vyslovit, nějakým způsobem neomezí vývoj dítěte (Čáp a Mareš, 2007). Velmi účinným ale také zdravím dítěte prospěšným, vzhledem k tomu, že děti tráví poměrně dlouhou dobu nesmyslnou zábavou u počítače nebo sledováním televize, se jeví zákaz těchto aktivit. Jinak je tomu ale v případě, kdy rodiče omezí hodnotné využívání volného času dítěte zákazem činnosti ve sportovním či zájmovém kroužku. Případně zakáží dítěti chodit ven, čímž omezí nejen jeho kontakt s vrstevníky, ale i možnost dítěte tzv. se „vyřádit“ a zklidnit.

Z hlediska vývoje a výchovy dítěte je za nevhodný způsob trestu považováno i ukládání práce nebo dodatečného učení, ať už se tak děje v domácím nebo školním prostředí (Čáp a Mareš, 2007). Důvodem je to, že činnost, kterou dítě vykonává pod vnějším tlakem, je spojená s negativními emočními prožitky nechuti a přinucení, což narušuje vnitřní motivaci a v případech opakovaného ukládání stejného trestu

může vést až k vytvoření negativního vztahu dítěte k učení nebo práci (Kopřiva et al., 2008).

Vaničková (2004b, s. 22) ve shodě s ostatními autory upozorňuje, že „*trest má pro rodiče sloužit jako korekce chyby, které se dítě dopustí, aby nedošlo k fixaci špatného návyku a chování.*“ A také na to, co si rodiče často neuvědomují, že „*sám strach z trestu je odpovědný za časté selhání dítěte a za jeho nižší schopnost se něco naučit.*“ Výchovná funkce trestu spočívá v tom, že má vždy poukázat na nežádoucí chování dítěte a citlivě vést k jeho nápravě. Ze sociálně-pedagogického hlediska by proto vychovatel měl vždy dopředu zvážit, zdali je nezbytně nutné dítě potrestat, jakou formu trestu zvolit s ohledem na individualitu dítěte a co tím sleduje dosáhnout. Čáp (1997) k tomu podotýká, že každé dítě reaguje na stejný trest různě. U některého dítěte může dojít k žádoucí změně, u druhého k vnější poslušnosti při skrytém nesouhlasu, u dalšího může trest posílit nežádoucí chování nebo snížit vlastní sebehodnocení. Z toho vyplývá, že trest má různé účinky v závislosti na předchozích zkušenostech dítěte, na jeho vlastnostech, vztahu mezi vychovávajícím a vychovávaným, na souhrně mnoha dalších podmínek a že někdy může vést k pravému opaku toho, čeho chtěl vychovatel docílit. Matějček (1994) podobně jako u odměn podotýká, že trestem není to, co vychovatel za trest pokládá, ale co dítě jako spravedlivý trest přijímá a prožívá.

3.1.2.2 Pozitivní funkce trestů

Langmeier a Krejčířová (1998) hovoří o pozitivních a negativních dopadech trestu. Pozitiva spatřují v tom, že trest dítěti napomáhá pochopit, co znamená rodičovské „ne“, „nesmíš“, tedy rozeznat, co je správné a co ne. Poměrně rychle a účinně tak pomáhá potlačit nežádoucí chování. To je důležité zejména v mimořádných situacích, v nichž dochází k bezprostřednímu ohrožení života dítěte, kdy rodič musí jednat okamžitě. Symbolické, mírné plácnutí dítěte přes zadek, když už po několikáté vběhlo do vozovky, je v tomto případě rychlejší a účinnější než dalekosáhlé domluvy, kterým dítě stejně nerozumí, a do budoucna efektivněji zabrání podobnému chování.

Trojí pozitivní význam připisuje trestu i Matějček (1994) a Vaničková (2004b). Trest je pro dítě formou, jíž se učí převzít odpovědnost a napravit škodu, kterou způsobilo (např. uklidí po sobě hračky, podílí se finančně z kapesného na úhradě škody), což přispívá k vytváření a chápání pojmu spravedlnosti. Napomáhá

také předejít tomu, aby se podobné nesprávné chování opakovalo. Neméně důležitá je také jeho léčebná úloha spočívající v sejmutí pocitu viny (zbavuje výčitek svědomí a duševního napětí, které následují po provinění). „*Aby trest byl ve svém důsledku pozitivním přínosem pro vývoj dítěte, je nutné, aby ve své závěrečné fázi vyvolal vždy pocit uvolnění a usmíření...*“ (Mádrová, 1998, s. 58). Uvědomění si provinění a prožitek viny jsou nezbytné, aby dítě přijalo trest jako spravedlivý a nedošlo k pocitu odcizení mezi dítětem a rodičem. Matějček (1994, s. 37) říká: „*I v trestu musí být vyjádřen osobní vztah k dítěti. Dítě musí vědět, že je máme rádi. Musí prožít pocit osvobození a smíření, na který by se pak mohlo výchovně navázat.*“

3.1.2.3 Rizika trestu

Trestání dítěte obnáší řadu rizik a možných negativních následků, které je dopředu velmi obtížné předvídat. Každé dítě je individualita samo o sobě a každé trest také jinak přijímá a jinak na něj reaguje. Kopřiva a kol. (2008, s. 121) hovoří o tom, že „*neexistují žádné správné, přiměřené či nutné tresty. Jakýkoliv trest je rizikem svojí podstatou.*“

V čem tedy tkví rizikovost trestů. Trest může vyvolat silné emoční reakce (úzkost, strach), které následně ztěžují osvojování žádoucího chování, reakce i jakéhokoli učení obecně. Pokud je trest za podobných situací a emočních reakcí dítěte opětovně ukládán, může zapříčinit rozvoj nežádoucích rysů osobnosti (generalizovaná úzkostnost, ustrašenost, plachost, neprůbojnost, celková neurotizace se somatickými příznaky), na jejichž základě může dojít ke vzniku nízkého sebehodnocení a pocitům méněcennosti nebo naopak k rozvoji projevů vzdorovitosti až antisociálního chování (Langmeier a Krejčířová, 1998).

Kopřiva a kol. (2008) shrnují dlouhodobé důsledky trestání na vývoj osobnosti, k nimž dochází ve třech základních oblastech výchovy. V oblasti plnění úkolů je to selhávání v učení se požadovaným činností a chování, rozvoji dovedností a budování návyků. V oblasti rozvoje osobnosti dítěte jde o poškození sebeúcty, sebedůvěry a emočního citění. V oblasti vztahů se jedná o pocity zklamání a nepochopení až ztrátu důvěry, kterou utvrzuje také nepředvídatelné chování trestajícího. Přitom právě důvěra, potažmo dobrý vztah mezi vychovávaným a vychovávajícím, je důležitým předpokladem účinnosti výchovy.

U dítěte, které trpí narušenou sebeúctou a narušenými vztahy, se mohou v jeho chování objevit určité znaky abnormálního útlumu nebo naopak aktivity. Při projevech pasivního charakteru se dítě jeví jako ustrašené, zakřiknuté a bojácné. Typická je malá iniciativa, vyhýbání se činností ve snaze předejít chybě, za niž by mohlo být potrestáno, úniky do bezpečného světa fantazie, ke hrám nebo drogám, tendence lhát, svalovat vinu na druhé, zatajovat nebo upravovat fakta ve svůj prospěch. Za projevy aktivního charakteru stojí snaha zviditelnit se, upoutat na sebe pozornost s cílem přesvědčit se o své hodnotě a kompenzovat nezájem. Typické je problémové chování, naschvály, agresivní chování, testování hranic a trpělivosti dospělých (Kopřiva et al., 2008).

Podoba těchto projevů může být proměnlivá v závislosti na „trestajícím“ a „netrestajícím“ prostředí. Tzn. některé z těchto forem chování se mohou objevit v prostředí, v němž dítě trest přijímá (pasivita, ustrašenost), jiné (např. prosazující se chování) v prostředí, které dítě nevnímá jako ohrožující. Riziko tkví v tom, že se kterýkoli z těchto projevů může stát trvalou součástí chování dítěte a přetrvat až do dospělosti (Kopřiva et al., 2008). Langmeier a Krejčířová (1998) hovoří v této souvislosti o „značkovacím“ efektu trestání. Kopřiva a kol. (2008) o riziku „sebenaplňujícího se obrazu“, jehož podstatou je to, že dítě je při vytváření vlastní představy o sobě samém značnou měrou ovlivňováno míněním a přístupem okolí. Pokud je dlouhodobě negativně hodnoceno, hrozí, že se bude v budoucnu chovat podle tohoto mínění a očekávání dospělých, což potvrzují i výsledky některých studií.

Negativní dopady trestání se v dospělém věku mohou projevit v mocenském autoritativním chování, ovlivňujícím partnerské i pracovní vztahy, a v uplatňování tohoto mocenského modelu ve výchově vlastních dětí. Charakteristickým rysem dominantní osobnosti je připravenost být neustále v opozici, bojovat, prosazovat se, manipulovat s druhými. Druhým opačným extrémem je submisivní osobnost s podřízeným chováním, závislá na cizí autoritě, se sklony nechat sebou manipulovat. S tím souvisí přijetí role nepřítelky nebo oběti. Dalšími možnými negativy může být malá schopnost řídit se vlastním svědomím, rozlišovat, co je správné a co ne, vyhýbání se zodpovědností, přijímání trestů jako „odpuštění“, lhaní, podvádění a klamání (Kopřiva et al., 2008).

3.2 Metoda přirozených následků

Tato forma „trestu“ je vlastně prevencí účinně napomáhající předcházet nevhodnému způsobu chování či jednání dítěte. Jedná se o výchovnou strategii, v dějinách pedagogiky uváděnou J. J. Rousseauem, díky níž dítě přirozenou cestou získává zkušenost, co bude následovat po prohřešku. Např. Rousseauem zmiňovaný Emil musel po rozbití okna spát v chladné místnosti. Tuto formu potrestání by dnešní rodiče patrně již nepřipustili. Současný Emil by na opravu okna musel finančně přispět ze svého kapesného a pomáhat při zasklení.

Podstatou této metody je tedy to, že rodiče dítěti umožní prožít následky svého jednání a vedou ho k tomu adekvátně se podílet na jejich odčinění. Tím se dítě učí pochopit, co vlastně udělalo, jaké jsou dopady jeho činů, a zároveň si uvědomuje, proč je důležité dodržovat určitá pravidla (Čáp a Mareš, 2007).

Výhoda metody spočívá v tom, že se dá praktikovat již od útlého věku dítěte (už malé dítě zvládne, i když nedokonale, některé činnosti, např. utřít po sobě rozlitý čaj), nenarušuje vzájemný vztah obou stran, protože trest přichází přirozeně z vnějšího prostředí a ne od rodičů coby mocensky nadřazené „trestající“ autority, a dítě si vytváří zkušenost, kterou by běžným trestem nemělo šanci získat.

3.2.1 Rozdíly mezi tresty a přirozenými následky

Za nahrazení trestů metodou přirozených následků v rodičovské výchově se zasazují také Kopřiva a kol. (2008), kteří zdůrazňují stěžejní rozdíly mezi oběma metodami:

- Trest podle nich nijak nesouvisí s proviněním, nic dítěti nedává, dítě jej chápe pouze jako akt z vůle dospělého (jako příklad lze uvést výše zmiňovaný dítětem vylitý čaj. Matka za něj dítěti vyhubuje nebo naplácá, rozlitý čaj utře sama). Oproti tomu přirozené důsledky logicky vyplývají z provinění. Dítě v těchto situacích poznává souvislosti a smysl (rozlitý čaj je třeba utřít, když to neudělám, steče na zem a polepí podlahu), učí se přemýšlet, samostatně rozhodovat, zvládat a předcházet podobným situacím v budoucnu, přijímat zodpovědnost za své činy.

- Udělená forma trestu se odvíjí od charakteru osobnosti trestající osoby a její momentální nálady. Za stejný přestupek může být dítě potrestáno různými způsoby, kdežto přirozené důsledky jsou stále stejné.
- Trest může sice dítě přimět ke správnému jednání, činí tak však pod hrozbou trestu, nikoliv proto, že by pochopilo, že je to tak správné. Účinek trestu je tedy jen krátkodobý. Prožitkem přirozených důsledků naopak dítě samo nabývá vlastního přesvědčení o správnosti věcí a hodnot. Tím se v širších souvislostech učí porozumět zákonitostem fungování lidské společnosti, osvojuje a zvnitřňuje její morální hodnoty. Na rozdíl od prvního případu, kdy dítě hledá cestu, jak se trestu vyhnout, si nyní klade otázku, jak může tuto chybu napravit.

3.2.2 Efektivní komunikační dovednosti

Důležitou roli při uplatňování této výchovné metody hrají komunikační dovednosti rodičů. Autorský kolektiv knihy „Respektovat a být respektován“ široce rozebírá principy a efektivitu správné komunikace a na praktických příkladech ze života nabízí postupy a dovednosti, jak dítěti zprostředkovat porozumění tomu, co se stalo a co je třeba napravit.

Doporučují rodičům volit vhodná slova i tón hlasu, jimiž dítěti sdělí, co cítí v souvislosti s jeho proviněním. Dotázat se dítěte, jak chce situaci řešit a co by mu mohlo pomoci. Vyjádřit svá očekávání, navrhnout možná řešení, ale ponechat dítěti možnost volby, a tím i možnost poučit se ze svých chyb. Touto cestou rodiče dítěte nikterak nesráží, nekritizují, nabízí svou spoluúčast, radu, pomoc, posilují vývoj osobnosti dítěte, jeho důvěru a ochotu podřídit se pravidlům (Kopřiva et al., 2008).

4 TĚLESNÉ TRESTY

Děti zlobí, neposlouchají, odmítají, provokují, zkouší, kam až mohou zajít, a testují tak trpělivost rodičů. Tam, kde selhává domluva, nastupuje trest a pro většinu rodičů vyvstává problém, jak dítě správně potrestat. Že tělesné týrání s riziky poranění dítěte do výchovy nepatří, je jasné většině rodičů. Ale jak je tomu s občasným plácnutím přes zadek, fackou nebo pohlavkem, které jsou u nás poměrně běžnými výchovnými prostředky? Na tom už se tak jednoznačně neshodneme.

Následující kapitola definuje tělesný trest, pojednává o přístupu k tělesným trestům v minulosti i současnosti, zabývá se faktory ovlivňujícími jejich užívání a dopady tělesného trestání na osobnost dítěte.

4.1 Definice a klasifikace tělesných trestů

Vaničková (2004a, s. 3) definuje tělesný trest následovně: „*Tělesný trest je úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek.*“

Existuje široké spektrum tělesných trestů v závislosti na historickém kontextu a sociálním prostředí, v němž k potrestání dochází. Jiné formy trestů byly využívány v minulosti a jiné jsou preferovány dnes. Některé jsou obvyklé pro rodinné prostředí, další převládají ve školním či jiném sociálním prostředí.

Obecně jsou za tělesné tresty považovány: facka, pohlavek, výprask rukou nebo jakýmkoli předmětem, výprask na holou, údery do zad nebo na jinou část těla, údery hlavou o zed', škracení, třesení, štípání, tahání ušního boltce, tahání za vlasy nebo jejich vytrhávání, kroucení rukou, klečení v koutě na hanbě, kliky a dřepy, přelepování úst náplastí, přivazování ke stolu aj. (Lovasová a Schmidová, 2006; Vaničková, 2004b). Tento obsáhlý výčet však zdaleka není komplexní, neboť forma trestu závisí také na vynalézavosti trestající osoby.

Tělesné tresty je možné hodnotit na základě různých kritérií. Lovasová a Schmidová (2006) je kategorizují podle účelu trestu na trest výchovný a nápravný a podle způsobu provedení na trest rukou nebo pomocí předmětu.

Vaničková (2004b, s. 32) podotýká: „*Když se řekne tělesný trest, ve většině lidí to nevyvolá silnou emocionální reakci. Možná, kdyby se četl seznam výše uvedených tělesných trestů, byla by reakce trochu jiná.*“ Většina současných rodičů si totiž

pojem tělesný trest spojuje s obvyklou fackou, pohlavkem nebo plácnutím, případně výpraskem, přičemž první tři jmenované tresty patří k mírnějším způsobům tělesného potrestání. Nezanechávají na dítěti tělesné následky, a nejsou proto rodiči považovány za nijak zvlášť nebezpečné. Pomineme-li, že dotek rukou má být projevem emocionálního vyjádření lásky a ne agrese, i facka však představuje riziko, že rodič dítěti nechtěně ublíží. Nemusí se mu vždy podařit odhadnout sílu úderu nebo rána může dopadnout na jinou část těla dítěte, než rodič zamýšlel (Vaničková, 2004b).

Výprask uštědřený pomocí nějakého předmětu spadá do nadměrných fyzických trestů a představuje podstatně větší riziko újmy na zdraví dítěte. Zanechává na jeho těle viditelné otisky, modřiny či zhmoždění, v extrémních případech až závažná poranění nebo trvalá poškození. K nejčastěji používaným předmětům patří vařečka, opasek, prut, využít se dá prakticky cokoli. Tyto předměty „... *nemají jen praktickou vykonávací funkci, ale mohou sloužit jako výstraha, pokud jsou na nějakém místě trvale vystaveny.*“ (Lovasová a Schmidová, 2006, s. 7).

Lovasová a Schmidová (2006) uvádějí oblasti na těle dítěte, kam rodiče nejčastěji směřují své údery, včetně jejich možných poranění. Nejběžnější volbou jsou hýždě, případně stehna. Na druhém místě záda a ramena, následují hlava a ruce. Zvlášť násilničtí rodiče pak rozdávají rány ve stylu „padni, kam padni“ a je jim jedno, kterou tělesnou část zasáhnou.

Vaničková (2004b, s. 33) v této souvislosti upozorňuje, že tělesný trest, pokud je veden nepřiměřeným způsobem a intenzitou, může spadat do trestně postižitelného tělesného týrání: „... *tělesný trest je tělesným týráním, dochází-li k potrestání pomocí předmětu, je-li bití směřováno na citlivé části těla (hlava, břicho, oblast genitálií, plosky a dlaně), nebo také tehdy, zůstávají-li na těle po ranách stopy (modřiny, škrábane ap.).*“ Tělesné týrání dětí představuje závažný problém. Je hůře odhalitelné, protože se odehrává výhradně v domácím prostředí za zavřenými dveřmi a děti samotné se stydí svěřit jiné dospělé osobě, že jsou svými nejbližšími týrány. V naší společnosti také, bohužel, i přes obecně vzrůstající citlivost vůči krutému zacházení s dětmi stále ještě přetrvává vžitý postoj nevměšovat se druhým do výchovy a neochota upozorňovat příslušné orgány právní ochrany dětí na toto zacházení odehrávající se třeba v blízkém sousedství.

4.2 Přístup k tělesným trestům v minulosti a současnosti

Tělesné tresty se prolínají celou lidskou historií. Ve výchově vždy představovaly standardní prostředek k udržení kázně i autority. I když od počátku 20. století začalo být násilí ve výchově odmítáno (Langmeier a Krejčířová, 1998), byl výprask ještě poměrně nedávno běžnou součástí domácí výchovy generace našich prarodičů i rodičů.

Současný civilizovaný svět se staví proti působení fyzické bolesti a ponižování lidské bytosti. Takovéto jednání dospělého jedince vůči jiné dospělé osobě je v převážné většině zemí postižitelné přinejmenším jako přestupek. Jedinou výjimku představují děti, ti nejmenší a nejzranitelnější. Jejich práva na stejnou právní ochranu, jakou mají dospělí, nejsou v mnoha státech světa stále ještě legislativně ošetřena.

4.2.1 Historie tělesných trestů

První zmínky v podobě kreseb znázorňujících otce v roli trestajícího rodiče se dochovaly už z období patriarchální společnosti (Vaničková, 2004b).

Tělesné tresty, které měly zajistit a udržet pořádek a disciplínu, byly také hojně praktikovány ve starověkém Řecku, Římě, Egyptě či Izraeli. Těžkými až krutými tělesnými tresty jako součástí vojenského výchovy proslula například Sparta. Z dnešního pohledu bychom tyto tresty považovali za extrémní, v tehdejší době však Spartané věřili jejich opodstatnění. Tresty měly posilovat tělesnou zdatnost, sílu vůle a sebeovládání vojáků (Lovasová a Schmidová, 2006). Ve starém Římě zase existovalo právo „*patria potestas*“, které dovolovalo otci nakládat s dítětem dle jeho libovůle. Otec mohl dítě prodat nebo dokonce i usmrtit (Dunovský et al., 1995). Z postavení dítěte ve starověké společnosti vyplývá, že dítě až do dospělosti nemělo prakticky žádnou hodnotu, bylo zcela nesvéprávné a podřízené vůli rodičů. Už v tomto období raného rozvoje pedagogiky si však někteří vychovatelé uvědomovali, že tělesné tresty nemusí být vždy prospěšné. V jednom z mála dochovaných děl s názvem „O výchově řečníka“, jež je považováno za první světovou didaktiku, odmítá tělesné tresty Marcus Fabius Quintilianus. Ten se také vyjadřuje k osobnosti vychovatele. Má jít o člověka vzdělaného, jdoucího svým žákům vzorem,

který vyniká trpělivostí a láskou k dětem. Nesmí se poddávat hněvu, ale zároveň nesmí ani ignorovat chyby vyžadující nápravu.

Tělesné tresty byly obvyklé i pro středověkou křesťanskou Evropu. Mírné změny, které nastaly v chápání hodnoty dítěte, souvisí právě s křesťanstvím, jež se stalo oficiálním státním náboženstvím. Byl vydán zákaz zabíjet děti, církvi byly zakládány první nalezince, špitály a školy. Pod vlivem církve, jež sama praktikovala bičování a považovala trestání těla za způsob vedoucí k posilování sebeovládání, zdomácněly tělesné tresty v církevních a posléze i městských školách (Lovasová a Schmidová, 2006). Bendl (2004) dodává, že ve školách byla vyznávána zásada, že děti mají být bity pravidelně, minimálně jednou týdně, a to z preventivních důvodů, aby se naučily respektovat požadované normy chování a jednání. Trestání holí, rákoskou nebo bičem byli viníci i nevinní, děti „kmánů“ i „pánů“ bez rozdílu. Je však nutné podotknout, že postupem času sílila kritika vůči iracionálním způsobům, jakými byly děti trestány. Už v 11. století proti krutému zacházení s dětmi veřejně vystoupil sv. Anselm a postupně se přidávali další významní myslitelé (Lovasová a Schmidová, 2006).

Změnu pohledu společnosti na postavení dítěte pak přineslo 15. století, kdy pod vlivem humanismu a renesance začalo být dítě chápáno jako lidská bytost a do výchovy se promítlo více citovosti. Tělesné trestání dětí v rámci rodiny bylo sice i nadále považováno za akceptovatelné, v rámci vzdělávacích institucí však již nebylo tolik tolerované (Lovasová a Schmidová, 2006).

Následující novověk s převratnými změnami společenského, kulturního i ekonomického charakteru je v historii výchovy obdobím rozvoje pedagogického myšlení. Nelze proto opomenout některé významné osobnosti dějin pedagogiky a jejich názory na výchovné tresty. Jan Amos Komenský, vynikající český pedagog, jehož odkaz je i dnes stále aktuální, varuje před častým užíváním přísných trestů. Ve svém stěžejním díle „Didaktika Magna“ uvádí jako základní didaktický požadavek přirozenost, tedy výchovu bez násilí respektující přirozený vývoj dítěte. Jako první také zdůrazňuje, že dítě nesmí být trestáno za nedostatečné znalosti. Přísnější kázeňské postupy Komenský připouští pouze za nemravné chování. Samotný trest pak podle něj musí být veden tak, aby si byl potrestaný vědom, že trest je míněn pro jeho dobro. Tělesné tresty kritizuje i anglický osvícenský filozof, liberální politik a pedagog John Lock, zastánce lidských práv a svobod. Dítě by podle něj mělo být přísnou rodičovskou autoritou odmala vedeno ke kázní. Tělesné tresty však považuje

za kontraproduktivní v tom, že vzbuzují přirozený odpor dítěte k původně zamýšlené snaze vychovatele, vedou k předstírání poslušnosti a skrytému nepřátelství k osobě vychovatele, což může narušit žádoucí vývoj dítěte. Proti používání všech trestů vystupuje také nejvýraznější osobnost francouzské pedagogiky, již výše zmíněný Jean Jacques Rousseau, předchůdce metody přirozených následků. Ten požaduje výchovu přirozenou a svobodnou, v souladu s věkovými zvláštnostmi dítěte, bez tvrdých kázeňských metod potlačujících osobnost dítěte (Vaničková, 2004b).

Byly to údajně právě názory Johna Locka, které motivovaly polské zákonodárce jako první evropskou zemi v roce 1783 k přijetí zákazu tělesných trestů ve školách. V našich zemích došlo k prvnímu omezování tělesných trestů až za vlády osvícenských panovníků Marie Terezie a Josefa I. Významný milník představuje rok 1867, kdy bylo tělesné trestání dětí zakázáno ve školských zařízeních. Nicméně ani poté nebyl tento zákaz nijak striktně dodržován. Jako nedílná součást výchovy, která byla hodně autoritativní, přetrvaly tělesné tresty až do 1. poloviny 20. století (Lovasová a Schmidová, 2006).

Výraznou změnu v postoji odborné i širší laické veřejnosti k týrání a tělesnému trestání dětí zaznamenalo až 20. století, zejména pak jeho druhá polovina, kdy se společnost v rámci orientace na demokratizaci rodiny a ochranu práv dětí začala touto problematikou více zabývat a řešit ji. 20. století bylo v tomto duchu symbolicky označeno za „století dítěte“. Došlo k prudkému rozvoji vědních disciplín zabývajících se dítětem, o jejichž poznatky se opírala řada organizací snažících se prosadit práva dítěte na mezinárodní úrovni. Již v roce 1924 byla Spojenými národy přijata Ženevská deklarace práv dítěte. V roce 1948 byla Organizací spojených národů vyhlášena Všeobecná deklarace lidských práv, týkající se obecně lidských práv, a tím i práv dítěte. V roce 1962 americký lékař Henry Kempe poprvé použil termín „syndrom bitého dítěte“ (Battered Child Syndrome), dnes známý a oficiálně užívaný jako „syndrom CAN“ (Child Abuse and Neglect). Vrchol společných snah národů pak představuje přijetí zásadních mezinárodně uznávaných právních dokumentů na ochranu dětí. Jsou to Deklarace práv dítěte, přijata Organizací spojených národů v roce 1959, zatím postrádající právní závaznost, která v preambuli přímo odkazuje na Všeobecnou deklaraci lidských práv. A její, již právně závazná, modernější verze Úmluva o právech dítěte, přijata Organizací spojených národů v roce 1989. Úmluvu postupně přijaly a ratifikovaly všechny státy světa s výjimkou USA a Somálska.

Představuje tak nejširší přijatou smlouvu o lidských právech v historii (Vaníčková, 2004b).

4.2.2 Současné přístupy k tělesným trestům

Ochranou práv dětí a legalizací úplného zákazu tělesného trestání dětí se v současnosti zabývají jak mezinárodní organizace, tak vlády jednotlivých zemí, národní nevládní organizace a jiné instituce na ochranu lidských práv. Na mezinárodní úrovni koordinuje tyto snahy vedle Organizace spojených národů a jejích organizací především Rada Evropy, která usiluje o absolutní zákaz tělesných trestů v celé Evropské unii. Tělesné trestání dětí je zákonem zakázáno ve Švédsku, Norsku, Dánsku, Finsku, Rakousku, na Kypru, v Lotyšsku, Ukrajině, Chorvatsku, Maďarsku, Bulharsku, Rumunsku, Německu, Izraeli a na Islandu (Lovasová a Schmidová, 2006). Česká republika k přijetí zákona podniká kroky. Státy, kde tento zákaz již existuje, přitom vykazují pozitivní zkušenosti s poklesem násilí páchaného na dětech. „V Německu po zavedení zákona kleslo násilí vůči dětem o třicet procent,“ argumentovala při obhajobě návrhu zákona česká ministryně Stehlíková (http://zpravy.idnes.cz/ministryne-stehlikova-navrhuje-zakaz-pohlavku-a-facek-detem-pru-/domaci.aspx?c=A080306_211041_domaci_dp).

Česká republika se k prosazování práv dětí zavázala již dříve mezinárodními úmluvami v rámci Organizace spojených národů i Evropské unie. Úmluva o právech dítěte byla ratifikována v roce 1991, ještě za existence tehdejší České a Slovenské federativní republiky. Po rozdělení státu je Česká republika Úmluvou vázána od ledna 1993. Úmluva má platnost ústavního zákona a jako taková je nadřazena zákonům naší země. Velmi široce a detailně pokrývá čtyři kategorie práv dítěte: právo na život a přežití, právo na osobní rozvoj, ochranu a participaci. Obsahuje celkem 54 článků, z nichž některé se přímo nebo nepřímo dotýkají možného násilí na dětech. O ochraně dětí před všemi formami násilí ze strany rodičů a jiných lidí jednoznačně hovoří článek 19 Úmluvy: „Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli osob starajících se o dítě.“ Článek 34 zavazuje stát k ochraně dítěte

před všemi formami sexuálního násilí. Článek 37 garantuje dítěti ochranu před mučením, jiným krutým, nelidským či ponižujícím zacházením nebo trestáním. Článek 39 zavazuje státy činit „...všechna nezbytná opatření k podpoře tělesného i duševního zotavení a sociální reintegrace dítěte, které je obětí jakékoli formy zanedbání, využívání za účelem finančního obohacení nebo zneužívání, mučení nebo jiné formy krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení nebo trestání anebo ozbrojeného konfliktu.“ (http://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/umluva_o_pravech_ditete-plne_zneni.pdf).

Práva dítěte daná Úmluvou jsou v našem právním řádu obsažena v celé řadě různých zákonů. Konkrétní trestněprávní ochranu nezletilých dětí před týráním zajišťuje § 215 trestního zákona o trestném činu týrání svěřené osoby. Chybí však zakotvení práv dítěte na výchovu bez násilí v oblasti rodinného práva. Co se týká užívání tělesných trestů rodiči, upravuje současný zákon o rodině trestání dětí příliš obecně a tělesné tresty přímo nevyklučuje. O legalizaci zákazu tělesného trestání dětí se nepříliš úspěšně zasazovala už v roce 2008 Džamila Stehlíková, bývalá ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny. Návrh zákona se tehdy setkal s nepochopením a kritikou odborné i laické veřejnosti.

Výbor Organizace spojených národů pro dětská práva, jemuž Česká republika podobně jako ostatní státy světa podává každých pět let podrobnou zprávu o stavu dětí a naplňování dětských práv, ve svém Závěrečném doporučení z roku 2011 vyjadřuje znepokojení nad tím, že se v našem právním systému doposud nepodařilo zakotvit právní předpisy, které explicitně zakazují tělesné tresty dětí ve všech prostředích, včetně rodiny. Vyjadřuje také znepokojení nad skutečností, že v uskutečněných průzkumech velká většina občanů naší republiky souhlasila s užíváním tělesných trestů při výchově dítěte. Výbor vyzývá českou stranu, aby „*čelila široce rozšířené toleranci vůči tělesným trestům, mj. formou osvětových a vzdělávacích programů pro veřejnost, s cílem podpořit používání alternativních disciplinárních opatření v souladu s vlastní důstojností dítěte, a v této souvislosti zajistila zákaz tělesných trestů ve všech prostředích, včetně rodiny.*“ (http://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/zaverecna_doporuceni_vyboru_osn_pro_detska_prava_ke3._a_4._zprave_2012.doc). Přijetí tohoto zákona, českou veřejností míněného jako kontroverzního, je i nadále zvažováno a připravováno. Děje se tak postupnou realizací programu Národní strategie prevence násilí na dětech na období 2008 – 2018 a ni návazného Národního akčního plánu s výčtem konkrétních aktivit. Národní strategie si v souladu s těmito

doporučeními Výboru klade za jednu z hlavních priorit docílit změnu postoje společnosti směrem k nulové toleranci vůči násilí páchanému na dětech. Pomocí široké veřejné kampaně zprostředkovat porozumění právu dětí na ochranu před násilím. Podporovat rozvoj rodičovských kompetencí a dovedností pozitivního rodičovství prostřednictvím dostupné sítě poradenských pracovišť s vysoce kvalifikovaným personálem. Podporovat v širokém kontextu primární prevenci a poskytovat odbornou i sociální pomoc rodinám v rizikovém postavení (Vaníčková et al., 2009).

4.3 Faktory ovlivňující užívání tělesných trestů v rodině

Faktory přispívající v různé míře k výskytu tělesných trestů v rodině se obecně dají rozdělit na vnější a vnitřní. Mezi vnitřní faktory patří individuální osobnostní charakteristiky vychovávajícího i vychovávaného, jejich temperament, aktuální zdravotní a psychický stav. Ten může být na straně rodičů komplikován přitěžujícími okolnostmi, jako je alkoholismus a různé jiné závislosti. Vnější faktory pak mají přímou souvislost s kulturními a konkrétními sociálními podmínkami, v nichž rodina žije (Hadj-Mousova et al., 1995).

Dřívější modely se při sestavování profilu rodiny, v níž se odehrává domácí násilí, na které se dá vztáhnout i tělesné týrání nebo nadměrné užívání tělesných trestů, zaměřovaly především na osobnost rodiče. Vykreslovaly ho jako agresora se sadomasochistickými sklony, hypersenzitivního jedince s nízkým stupněm sebeovládání, egoistu nebo narcistu (Hadj-Mousova et al., 1995). Výzkumy však ukázaly, že násilí se nedopouštějí jen rodiče s extrémní psychopatií, ale že se aktivuje a odehrává za určitých okolností i v navenek harmonických rodinách (Gjuričová et al., 2000). Pozdější studie proto upřednostňovaly spíše sociální a sociálně-psychologické faktory, v nichž podstatnou roli sehrává vzdělání dospělého, jeho věk, míra odolnosti vůči stresu aj. Další zase kladly důraz na předchozí zkušenosti s násilím. Přes rozdílné přístupy i výsledky šetření však panuje obecná shoda v tom, že žádný z rizikových faktorů nevysvětluje násilí jednoznačně a jako samostatně působící (Hadj-Mousova et al., 1995). Modernější přístupy proto odkazují k interakci výše uvedených rizikových faktorů. Určitou míru násilí při výchově dítěte podmiňují existencí různých rizikových faktorů v rodině a jejich spolupůsobením.

Matějček (2008) tyto rizikové faktory, představující možnost nebo vyšší pravděpodobnost výskytu násilí ve výchově, dělí na tři stěžejní. Hovoří o rizikových dospělých, rizikových dětech a rizikových situacích.

4.3.1 Děti v rizikovém postavení

Rizikovými dětmi chápe Matějček (2008, s. 27) děti, „*kteřé se chovají „zvláštne“, mají „zvláštne“ povahu a „zvláštne“ sklony a jimž následkem toho není snadné porozumět,*“ přičemž tyto zvláštnosti mohou mít svou organickou, psychickou, společenskou, výchovnou či jinou příčinu. Dítě svým chováním samo vytváří rizikové situace, případně svým jednáním vychází vstříc rizikosti dospělého. Nenaplnuje očekávání rodiče, zvyšuje jeho psychickou zátěž a frustraci. Nejsnadnější a nejdostupnější cestou pro rodiče, jak uvolnit napětí, je pak agrese vůči bezbrannému dítěti (Matějček, 2008).

Lovasová a Schmidová (2006) pojednávají o určitých vysledovaných znacích ve vývoji a chování dítěte, které za určitých okolností mohou zvyšovat riziko násilí ze strany rodičů. Jedná se o děti, u nichž byl narušen proces přirozeného citového připoutání k významným osobám (děti nechtěné, připomínající nenáviděného partnera, děti matek s problematickým průběhem těhotenství). Děti vyžadující náročnou péči (děti předčasně narozené, nadměrně plačící, tělesně nebo smyslově handicapované se specifickými potřebami. Početnou skupinu představují také děti hyperaktivní). Dále děti, které nezvládají očekávaným způsobem určitá vývojová stádia (hygienické návyky, školní nároky). Děti odlišující se od svých vrstevníků (se zjevnými tělesnými vadami nebo skrytými „vadami“, např. děti méně inteligentní než ostatní apod.). Poslední skupinou jsou pak děti, které na opakované bití rodičů reagují negativisticky, což provokuje rodiče k dalším trestům.

4.3.2 Rizikové faktory na straně dospělých

Jedna z prvotních příčin nadměrného tělesného trestání dítěte se skrývá v samotné osobnosti rodiče, v jeho vlastním vývoji. Nejrizikovější skupinu dospělých představují jedinci s deviantním chováním, postižení alkoholismem, toxikomanií, gamblerstvím, lidé násilnické povahy, kteří byli v dětství sami týráni či zneužíváni,

nebo kriminální osoby. Matějček (2008, s. 26) říká: „... lidé v dětství krutě trestaní, se sami dopustí hrubého násilí na vlastních dětech častěji než ti, kdo takto trestání nebyli.“ Násilí ve výchově není ale jen projevem určité psychopatologie dospělého. Rizikovými rodiči mohou být i mladiství, lidé povahově nezralí a nepřipravení na rodičovství, nervově labilní nebo příliš autoritářští (Matějček, 2008).

Jak již bylo zmíněno, k základním vnitřním rizikovým faktorům patří také temperament a frustrační tolerance. Zatímco temperament je vrozený, schopnost odolávat stresu je ryze individuální. Náchylnějšími k tělesnému trestání jsou lidé vznětliví, impulzivní, výbušní a netrpěliví. Jejich emocionální nestabilitu pak dále zvyšuje všudypřítomný stres, ať už se jedná o konflikty v domácím nebo pracovním prostředí. „Rodiče, kteří jsou hodně podráždění, deprimovaní, unavení a stresovaní, se k fyzickým trestům uchylují nejčastěji: dítě je tedy trestáno podle toho, čím procházejí rodiče, a ne podle toho, co dělá nebo udělalo.“ (Filliozat, 2011). Chování dítěte je tedy pro rodiče často jen záminkou k vyventilování vlastních vnitřních tlaků a negativních emocí, jejichž původ nemusí s dítětem ani nijak souviset. Lovasová a Schmidová (2006) připomínají, že pro dítě je tato situace velmi nevypočitatelná, protože ji nemůže kontrolovat ani jí předejít. Filliozat (2011) vysvětluje, že k násilí na dítěti není rodič hnán pudy, nýbrž že jde o impulzivní nebo kompulzivní jednání, které má rodiče zbavit úzkosti. Toto jednání je v určitých vypjatých situacích bezmyšlenkovitou, automatickou a naučenou reakcí na podnět, motivovanou určitými nevědomými prvky. Pokud je násilný čin ojedinělý, jde o impulzivní jednání, které se rodič může naučit vědomě potlačovat. Podmínkou však je, že si musí připustit vlastní nepřiměřené chování a nehledat pro něj ospravedlnění. V případě opakovaného násilí, kdy se rodič ve svých projevech nedokáže ovládat, jde o kompulzi. Ta je přirovnávána k závislosti a vyžaduje již odbornou pomoc.

Vedle nezvládnutých emocí a osobních problémů rodičů zvyšují pravděpodobnost výskytu konfliktů, a tím pádem i tělesného trestání dětí, také nevhodné výchovné přístupy, bezradnost, nevědomost nebo naopak pohodlnost, dále časový stres, model výchovy převzatý z vlastní rodiny a mocenské motivy. Autorský kolektiv Kopřiva a kol. (2008) hovoří o těchto faktorech jako o „zjevných“ a „skrytých“ důvodech trestání.

4.3.3 Rizikové situace

Výchova v rodině, a tedy i fyzické tresty jako součást výchovy, je ovlivněna i faktory z vnějšího prostředí. K těm patří jednak konstelace rodiny, neboli její sociálně-psychologické uspořádání, jednak ekonomická a kulturní úroveň rodiny i její celkový status ve společnosti, které mají přímou spojitost s politickou, ekonomickou a sociální strukturou dané země (Lovasová a Schmidová, 2006).

Vnější faktory, které přispívají ke vzniku násilných vzorců chování v rámci rodiny, bývají často dávány do spojitosti s nízkou socioekonomickou úrovní rodiny. Finanční problémy rodiny plynoucí ze ztráty zaměstnání, dlouhodobé nezaměstnanosti jednoho či dokonce obou rodičů, dlouhodobé nemoci rodiče nebo jen z obav ze ztráty zaměstnání a zhoršení finanční situace zvyšují stres v rodině a mohou způsobit, že stres přeroste v násilné chování. Takto potenciálně ohroženými skupinami rodin jsou především rodiny neúplné, v nichž obživu zajišťuje jen jeden dospělý, rodiny s nezaměstnaným členem, ženou na mateřské dovolené a rodiny finančně nezajištěných mladých manželů. Stres však nemusí být spjat jen s nedostatkem financí. Ohroženy jsou jím i rodiny podnikatelů s vysokým pracovním a časovým vypětím rodičů (Lovasová a Schmidová, 2006).

Stres, s nímž se musí rodina vypořádat, není ale zapříčiněn pouze vnějšími stresovými faktory. Hladinu stresu zvyšují i spolupůsobící stresové faktory uvnitř rodiny, které vytváří sami její členové svou každodenní interakcí. Přestože je rodina společenstvím nejbližších lidí, je zároveň prostředím, v němž velmi snadno dochází k eskalaci napětí a vzájemným konfliktům. Vzájemné vztahy mezi partnery, charakter rodinného uspořádání, rozpory v rozdělení povinností, zodpovědnosti a rozhodování, včetně povahových vlastností jednotlivých členů rodiny, to vše přispívá ke vzniku stresu. Stres je také přirozenou součástí rodinného vývoje v některých mezních událostech v životě rodiny, jako je narození dítěte, nástup dítěte do školy, puberta dítěte aj. (Vymětalová, 2001). Jindy je zapříčiněn náročnými životními situacemi, kterými rodina prochází. Těch může být celá řada. Může se jednat např. o dlouhodobé neshody rodičů, nevěru, rozvod, nezaměstnanost, onemocnění někoho z rodiny, vyčerpávající zaměstnání, v neúplných rodinách o osamocení rodiče na finanční zajištění rodiny i výchovu, v doplněných rodinách o vzájemné neshody dítěte s náhradním otcem aj. (Matějček, 2008).

Přítomnost některého nebo více rizikových faktorů v rodině však ještě nepředznamenává, že rodiče tělesné tresty ve výchově skutečně užívají nebo dítě dokonce týrají. Bylo prokázáno, že ekonomická situace nemá na vznik násilí ve výchově zásadní vliv a stejně tak ani úplnost rodiny, pokud není spojena s nepříznivými osobnostními či postojeovými charakteristikami rodičů ve vztahu k dítěti (Dunovský, 1986 cit. podle Hadj-Mousová et al., 1995; Šolcová, 2009).

5 SYNDROM TÝRANÉHO, ZNEUŽÍVANÉHO A ZANEDBÁVANÉHO DÍTĚTE

Násilí na dětech je považováno za otevřený globální problém, který se zdaleka netýká, jak by se na první pohled zdálo, jen nestabilních rozvojových zemí ohrožených chudobou, občanskými nepokoji a válkami. Určitý nárůst agresivity, netolerance a lhostejnosti v mezilidské komunikaci lze sledovat i v ekonomicky vyspělých zemích. Jedním z možných vysvětlení je, že se jedná mimo jiné i o reakci na rostoucí nejistotu, napětí a obavy ze ztráty životních jistot v souvislosti s probíhající hospodářskou krizí. Džamila Stehlíková se o násilí na dětech vyjadřuje slovy: „*Násilí na dětech je největším rizikem globálního rozvoje, každá jeho forma i stupeň jsou neospravedlnitelné.*“ (předmluva Stehlíková in Vaničková et al., 2009, s. 4). Na prevenci tohoto negativního společenského fenoménu státy ročně vydávají nemalé finanční částky, „*ale záleží na proaktivním postoji každého jednoho člověka k odmítání násilí...*“ (předmluva Stehlíková in Vaničková et al., 2009, s. 5).

Formy násilí na dětech v rodině v současnosti postihuje tzv. „syndrom CAN“ (Child Abuse and Neglect). Jde o syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, definovaný zdravotní komisí Rady Evropy v roce 1992. Složitost a různorodost jeho obsahové náplně vyplývá již ze samotného názvu (Hadj-Mousová et al., 1995).

Kvantitativně postihnout výskyt tohoto jevu ve společnosti je velmi obtížné. Odhaduje se, že syndromem CAN ve všech jeho podobách trpí 1 - 2 % současné dětské populace. Předpokládá se však, že řada případů týrání dětí není podchycena, proto toto číslo může být ve skutečnosti daleko vyšší (Dunovský et al., 1995; Vágnerová, 2012).

5.1 Definice syndromu CAN

V odborné literatuře se můžeme setkat s mnoha vymezeními tohoto pojmu. Jeho podstatu postihuje definice Dunovského (Dunovský et al., 1995, s. 24), který za syndrom CAN označuje „*jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt.*“ V zásadě jde

o soubor negativních důsledků, které vznikají následkem aktivního ubližování (psychické, fyzické, sexuální násilí) nebo nedostatečné péče (zanedbávání základních potřeb dítěte).

5.2 Formy syndromu CAN

Typickými formami syndromu CAN jsou fyzické a psychické týrání, sexuální zneužívání a zanedbávání. Vedle nich jsou zde zahrnuty i zvláštní formy, jako je systémové týrání, Münchhausenův syndrom by proxy a sekundární viktimizace. Všechny formy CAN mohou mít podobu aktivního i pasivního ubližování. Dítě může být vystaveno jen jedné z forem syndromu CAN, ta však více či méně vyvolává nebo je bezprostředně spjatá s další z forem. Obvyklejší je proto spíše výskyt jejich vzájemných kombinací, což zesiluje a prohlubuje trauma dítěte (Dunovský et al., 1995).

Statistický přehled zaznamenaných případů jednotlivých forem syndromu CAN za předloňský rok uvádí Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (http://www.mpsv.cz/files/clanky/15310/V20_2012.xls).

5.2.1 Tělesné týrání

Zdravotní komise Rady Evropy definuje tělesné týrání jako „*fyzické ublížení dítěti nebo nezabránění ublížení či utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno*“ (Hadj-Mousova et al., 1995, s. 43). Tělesné týrání zahrnuje všechny nepřiměřené akty násilí dospělého na dítěti od hrubého útoku, pravidelného tělesného trestání dítěte až po záměrné opomenutí v péči, v jejichž důsledku dochází k následnému poranění či trvalému poškození dítěte nebo dokonce k jeho úmrtí (Dunovský et al., 1995). Z pohledu Výboru OSN jsou tedy i tělesné tresty ztotožňovány s tělesným týráním, jestliže je trest prováděn za pomoci předmětů, směřuje na citlivé části těla nebo po něm zůstávají stopy na těle (Vaníčková, 2004b).

Může jít o nepřiměřené bití rukou nebo předmětem, kopání, úderu pěstí, popáleniny, opařeniny, řezné nebo bodné rány, vytrhávání vlasů, odmrštění dítěte,

škrčení, dušení, svazování, silné třesení aj. Nejčastějšími identifikačními markery jsou četné hematomy různého stáří, kožní rány, škrábance, opakované a neléčené zlomeniny, otřes mozku, vnitřní poranění orgánů aj. (Vaníčková, 2009).

5.2.2 Psychické týrání

Psychické (citové) týrání v podstatě vždy provází všechny kategorie syndromu CAN. Kromě toho se však může vyskytovat i jako samostatně působící forma týrání. Psychické týrání (někteří autoři z psychologického hlediska rozlišují mezi týráním psychickým a citovým, neboli emocionálním) představuje takové chování vůči dítěti, které má vážný negativní dopad na citový i intelektový vývoj dítěte, na vývoj chování, sebehodnocení a utváření mezilidských vztahů (Hadj-Moussová et al., 1995).

Za psychické týrání jsou považovány verbální útoky podřívající sebevědomí a sebedůvěru dítěte (nadávky, opakované ponižování, zesměšňování, podceňování, stálá kritika, ponižující jednání na veřejnosti), odmítání citové odezvy (netečnost, lhostejnost, ignorování, nezájem, odmítání pomoci) či zavrhování dítěte (dítěti je dáváno najevo, že je nechtěné, nevýznamné, nepotřebné). Dále vystavování dítěte závažným domácím konfliktům (dítě v roli svědka domácího násilí mezi rodiči, vyřizování účtů mezi rodiči skrze dítě v situacích před rozvodem, v době rozvodu nebo po rozvodu), násilná izolace (zavírání doma, omezování kontaktů s vrstevníky), terorizování (vystavování dítěte nesrozumitelným podmínkám, nebezpečným situacím), cílené vyvolávání strachu (vyhrožování násilím, manipulace, citové vydírání) (Hadj-Moussová et al., 1995; Vaníčková, 2009).

Rodiče se ale často dopouštějí psychického týrání i neuvědoměle. Týká se to zejména rodičů, kteří kladou na dítě nereálné požadavky nebo jsou příliš vytížení zaměstnáním. Devastující vliv na psychiku dítěte mají v těchto případech: přetěžování dítěte (domácími povinnostmi, péčí o sourozence, ale také přemírou zájmových aktivit), vysoké nároky na výkon dítěte (zejména na školní prospěch, úspěchy v jiných činnostech), při opakovaném selhávání dítěte jeho permanentní srovnávání s jiným úspěšnějším, „dokonalejším“ vrstevníkem (nebo sourozencem). (Dunovský et al., 1995).

5.2.3 Sexuální zneužívání

Sexuální zneužívání (pohlavní týrání) je „*nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá.*“ (Hadj-Mousová et al., 1995, s. 44). Podle Vágnerové (2012, s. 618) je toto trestně postižitelné jednání „*projevem zneužití moci dospělého nad slabším dítětem, jeho využití k aktivitám, které jím nejsou plně pochopeny a akceptovány...*“ Sexuální zneužívání se dělí na dotykové a bezdotykové. Dotykové sexuální zneužívání zahrnuje aktivity, při nichž dochází k pohlavnímu kontaktu (pohlavní styk, anální a orální pohlavní styk, laskání intimních partií). Bezdotykové sexuální zneužívání bez tělesného kontaktu zahrnuje praktiky, jako je voyeurismus a exhibicionismus, zneužívání dítěte v oblasti prostituce a pornografie (focení, videozáznam, obtěžující SMS, telefonáty, komunikace přes internet) (Hadj-Mousová et al., 1995; Vágnerová, 2012).

Zneužívající osobou může být prakticky kdokoliv, od nejbližších rodinných příslušníků až po náhodné známé nebo cizí osoby. Motivací k tomuto jednání dospělého může být dlouhodobá sexuální absence, neschopnost nalézt si partnera nebo nespokojenost se svým vlastním sexuálním životem. Další z možných příčin může spočívat v sexuální deviaci agresora, k níž patří pedofilie, sadismus, masochismus, exhibicionismus, voyeurismus a transvetitismus (Dunovský et al., 1995). Sexuálního zneužívání se dopouštějí také osoby, které byly samy v dětství zneužívány. Cílem jednání takto postižených lidí je dosáhnout vlastního sexuálního uspokojení. Alarmujícím se v posledních letech také stává sexuální zneužívání dětí k výrobě pornografie nebo k prostituci, za níž stojí snaha dospělých osob finančně se obohatit, ale i dosáhnout tímto způsobem sexuálního uspokojení (Vágnerová, 2012).

Vágnerová (2012) sexuální násilí diferencuje ve vztahu k aktérovi a k místu, kde se odehrává, na extrafiliální (obvykle jednorázové) a intrafiliální, které je z hlediska psychických následků závažnější nejen pro dítě, ale pro všechny členy rodiny. Sexuálnímu zneužívání jsou převážně vystaveny dospívající dívky, zneužívání chlapců je méně časté. Studie z různých zemí ukazují, že pachatelem bývá nejčastěji mužský člen rodiny (otec, nevlastní otec, strýc, dědeček, starší bratr apod.) a sexuální zneužívání se dopouští dlouhodobě (podle odhadů je opakovanému a dlouhodobému sexuálnímu zneužívání vystaveno 1 % dětské populace). Závažnost

negativních důsledků sexuálního zneužívání je pro dítě tím větší, čím je dítě mladší, čím víc je spojeno s použitím násilí a čím bližší je vztah mezi obětí a násilníkem. Toto jednání je pro dítě traumatickým zážitkem, spojeným s tělesnou, duševní i sociální zátěží, který vždy poškozuje vývoj jeho osobnosti. Nejčastějším dlouhodobým důsledkem je neschopnost navazovat uspokojivé partnerské a sexuální vztahy v dospělosti, může ale vést až k rozvoji poruch osobnosti a psychóz (úzkostné a depresivní poruchy, poruchy příjmu potravy, disociativní poruchy) (Gjuričová et al., 2000; Hadj-Mousová et al., 1995, Vágnerová, 2012).

5.2.4 Zanedbávání

Zanedbáváním se rozumí *„jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte anebo ohrožuje dítě.“* (Hadj-Mousová et al., 1995, s. 45). V podstatě jde o nedostatečné uspokojování nejdůležitějších potřeb dítěte v návaznosti na jeho potřeby tělesné, psychické a sociální. Tělesné zanedbávání spočívá v nezajištění přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany. Citové zanedbávání v neuspokojování citových potřeb dítěte, co se týká pocitu lásky, bezpečí a jistoty dítěte, že někam patří. Zanedbávání v oblasti výchovy (nedostatek stimulace a podnětů potřebných pro vývoj, ponechávání dítěte bez dozoru, špatné hygienické podmínky v domácnosti, ukládání domácích prací, péče o sourozence) a vzdělání (častá absence ve škole, nedostatek motivace k učení) brzdí intelektový rozvoj dítěte a upírá dítěti možnost dosáhnout a naplno využít svůj vzdělanostní potenciál. Toto zanedbávání má své další důsledky: zaostávání, případně invaliditu (Hadj-Mousová et al., 1995).

Obecně se dá říci, že zanedbávání postihuje rozvoj dítěte v mnoha oblastech. Zanedbávané děti často nemají osvojeny základní hygienické návyky, správný způsob životosprávy, potřebné sociální dovednosti, vzory pravidel chování v sociální komunikaci, způsoby jednání v souladu se sociálními normami. V obzvláště závažných případech zanedbávání (nezajištění odpovídající výživy a lékařské péče) je ohrožen i život dítěte (Hadj-Mousová et al., 1995).

Zanedbávání v péči o dítě na rozdíl od týrání probíhá kontinuálně a postihuje všechny děti v rodině (Gjuričová et al., 2000). Ze strany rodičů může jít o úmyslné, ale také neúmyslné jednání, jehož příčina může spočívat v závažných psychických

poruchách rodičů nebo jejich značné nezralosti. Může jít i o opomenutí v péči nebo nepochopení rodičovské role, ať už z důvodu nezralosti, otupělosti nebo jiných životních hodnot. Zanedbávání bývá často dáváno do spojitosti s nízkou socioekonomickou úrovní rodiny kombinovanou dále s jinými přitěžujícími okolnostmi, jako je nižší intelektová úroveň rodičů, alkoholismus a drogové závislosti. Více jsou jím ohroženy děti z rozvrácených rodin, děti některých etnických skupin nebo rodin přínáležejících k některým náboženským sektám (Dunovský et al., 1995).

5.2.5 Münchhausenův syndrom by proxy

Münchhausenův syndrom by proxy (v zastoupení) představuje zvláštní formu týrání dítěte. Skrývá se za ní závažná psychická porucha rodičů, „kteří trpí utkvělou představou, že jejich děti jsou nemocné, a snaží se o tom ze všech svých sil přesvědčit i lékaře.“ Jde o případy, kdy si rodiče u svého dítěte vymýšlejí nejružnější příznaky onemocnění, případně je simulují nebo dítě přímo poškozují, aby dosáhli toho, že dítě bude vyšetřováno a léčeno. Při této formě týrání jsou děti vystaveny velké fyzické i psychické zátěži. Podrobují se různým diagnostickým vyšetřením, která pro ně mohou být bolestivá a někdy i nebezpečná, často bývají také opakovaně hospitalizovány (<http://svetvedy.cz/deti-v-ohrozeni/>).

Uvádí se, že týrajícím rodičem je v 95 % případů biologická matka (Dunovský et al., 1995), která byla sama obětí syndromu nebo má jiné psychické problémy. Jedná se o ženy, které často pocházejí ze zdravotnického prostředí nebo mají natolik obsáhlé medicínské znalosti, že dokáží oklamat i lékaře. Motivací jednání takto postižených žen mohou být fascinace lékařským prostředím, chorobná starostlivost o zdraví dítěte, touha po získání pozornosti okolí a obdivu své osoby coby pečlivé a milující matky nebo snaha získat finanční výhody v podobě sociálních dávek (Gjuričová et al., 2000; <http://svetvedy.cz/deti-v-ohrozeni/>).

I když byl tento syndrom v České republice až donedávna považován spíše za výjimečný jev, zjistilo se, že jde o mnohem rozšířenější problém, než bylo původně zamýšleno. Dunovský (Dunovský et al., 1995) uvádí, že až jedna pětina případů končí smrtí dítěte, nejčastěji zadušením, což obrací pozornost lékařů ke stále nevyjasněným příčinám syndromu náhlého úmrtí kojenců.

5.2.6 Systémové týrání

Systémové neboli druhotné ponižování „*je působeno tím systémem, který byl založen pro pomoc a ochranu dětí a jejich rodin.*“ (Hadj-Mousová et al., 1995, s. 46). Těmito systémy jsou míněny soudnictví, policie, sociální péče, školství, zdravotnictví a jiné instituce, které paradoxně, ačkoliv by měly být ku prospěchu dítěte, svými nesprávnými přístupy nebo rozhodnutími způsobují dítěti další strádání a utrpení.

Příkladem takového týrání v oblasti soudnictví a sociálně-právní ochrany jsou situace, kdy je dítěti upíráno právo na informace a právo být slyšeno, kdy je odebíráno z rodiny, i když to není nezbytně nutné a situace v rodině by šla řešit jinou pomocí. Dalšími příklady jsou zanedbávání či špatná péče v denních zařízeních, školách, ústavních zařízeních, neposkytnutí dostatečné pomoci problémovým a dysfunkčním rodinám, odepírání práv rodičů dítěte na informovanost a účast na rozhodování, kdykoliv je to pro dobro dítěte (Hadj-Mousová et al., 1995).

Se systémovým týráním úzce souvisí pojem sekundární viktimizace. Někteří autoři o něm hovoří přímo v rámci systémového týrání, jiní pojem vydělují jako samostatnou kategorii syndromu CAN. Sekundární viktimizace znamená tzv. „druhotné zraňování dítěte“. Dochází k němu v průběhu prošetřování syndromu CAN příslušnými úřady, kdy je dítě opakovanými lékařskými vyšetřeními, výpověďmi na policii, účastí při soudním jednání vystavováno nadbytečné psychické zátěži (Hadj-Mousová et al., 1995).

6 DLOUHODOBÉ NÁSLEDKY TĚLESNÉHO TRESTÁNÍ A TÝRÁNÍ

Násilí ve výchově ohrožuje nejen fyzické, ale především duševní zdraví dítěte, a to v krátkodobém i dlouhodobém horizontu. Psychická traumata z dětství v důsledku tvrdých tělesných trestů nebo týrání si člověk ve svém podvědomí nese celý život. Emoční zranění, spojená s pocity bolesti, strachu, studu, ponížení, zoufalství, bezmoci a ztráty důvěry, zanechávají na dítěti v tomto nejcitlivějším období života dlouhodobé následky. Transformují se do jeho specifické osobnostní struktury, zvyšují inklinaci k agresivitě jako způsobu řešení konfliktů, ovlivňují sociální vztahy s okolím a předurčují i budoucí vztah k blízkým osobám. Významným způsobem tedy ovlivňují nejen kvalitu života daného člověka, ale i kvalitu života jeho nejbližších a dětí (Vaničková, 2004b).

6.1 Vliv tělesných trestů a tělesného týrání na vývoj dítěte

V návaznosti na třetí kapitolu práce, v níž je obecně pojednáváno o rizicích odměn a trestů, lze shrnout, že dlouhodobé násilí ve výchově negativně působí na vývoj osobnosti dítěte, protože (Vaničková, 2004a):

- učí agresivnímu chování (ovlivňuje sociální vztahy),
- ničí základní psychické potřeby, potřebu pocitu bezvýhradné lásky, bezpečí a přijetí (narušený vztah k nejbližším oslabuje důvěru ke „světu“),
- zvyšuje úzkostnost dítěte (nízké sebepojetí a sebehodnocení snižuje kvalitu života),
- vyvolává v dítěti zlobu, vztek, hněv (spouští touhu po pomstě, vzdor),
- snižuje citlivost a soucit (poruchy empatie ovlivňují sociální vztahy),
- učí dítě, že si nezasluhuje respekt (narušuje sebeúctu),
- učí dítě, že trest a násilí jsou projevem lásky (přenášení tohoto modelu do vztahu ke svým nejbližším),
- učí dítě popírat pocity (neschopnost porozumět sám sobě).

Ve svém důsledku tedy u dětí dlouhodobě vystavených násilí dochází k poškození v oblasti vnímání sebe sama (sebeúcty, sebedůvěry), a tím k disharmonii ve vývoji jejich osobnosti a narušení společenské adaptability.

Děti s negativním sebezpojetím nejsou schopny mít rády samy sebe, potažmo si neváží samy sebe, a nedokáží si proto vytvořit ani odpovídající vztah k druhým lidem. Přitom právě zdravé sebezpojetí a schopnost empatie představují základní předpoklady pro žádoucí rozvoj osobnosti a budoucí „úspěšnost“ v osobním i pracovním životě. V chování dětí, za nímž stojí narušená sebeúcta a vztahy, se mohou objevovat určité typické projevy aktivního nebo pasivního charakteru (Vaničková, 2004b), které jsou taktéž zmiňovány ve třetí kapitole.

Vznik a rozvoj negativního sebezpojetí může dosahovat různé intenzity a vést u dětí až ke vzniku různých forem psychopatologie chování. Jde zejména o poruchy narcistického vývoje (nízké sebevědomí, nedůvěra k jiným lidem), problémy v modulaci agrese (závislé nebo disociativní chování), patologický vztah ke svému tělu (perfekcionistický přístup k vlastnímu tělu, poruchy příjmu potravy), internalizace vztahů (sadismus, masochismus) až po naprosté sebeodmítání (sebeпоškozování, sebevražedné jednání) (Vaničková, 2004b).

Také závěry uskutečněných výzkumů hovoří jednoznačně. Upozorňují na častější výskyt sociálně-patologického chování u tělesně trestaných dětí (Kazdin, 1987; Gunnoe, 1989; Mariner, 1997 cit. podle Vaničková, 2004b). Tělesné trestání dětí dávají do souvislosti s depresí a násilím v dospělosti (Wolfe, 1987; Widom, 1989; Straus, 1991 cit. podle Vaničková, 2004b). Poukazují na to, že děti pravidelně tělesně trestané se častěji stávají aktérem šikany spolužáků (Sugarman, 1997; Giles-Sims, 1997 cit. podle Vaničková, 2004b) a dochází u nich ke snížení kognitivního vývoje a růstu sociální izolovanosti (Straus, Mathur, 1995; Straus, Paschall, 1998 cit. podle Vaničková, 2004b).

6.2 Cyklus přenosu násilí

Výchova dítěte v rodině je velmi často komplikována názorovými střety obou rodičů na výchovu. Každý z nich si nese vlastní vzpomínky na metody, jimiž byl v dětství vychováván. V dospělosti v roli rodiče je pak připraven „automaticky“ jednat podle předem „naprogramovaných“ a zažitých scénářů. Má-li jeden z rodičů zkušenost s násilím, existuje velká pravděpodobnost, že tento model tvrdé výchovy bude uplatňovat i ve výchově vlastních dětí. Násilí, ať už byl rodič jako dítě jeho obětí nebo „pouhým“ svědkem, tak do značné míry přispívá k přenosu, fixaci a šíření násilných vzorců chování v rámci rodiny i mimo ni. Přenos násilí z jedné generace

na druhou se může dít cestou transgeneračního přenosu, řetězcem rodinného násilí a impresí sociálních vzorců chování, přičemž v rámci přenosu může docházet ke změnám jeho podob (Vaníčková, 2004b).

6.2.1 Transgenerační přenos

K transgeneračnímu přenosu dochází v rodinách, v nichž rodiče zauímají ke svým podřízeným dětem výrazně dominantní, mocenské postavení. Jak rodiče stárnou a stávají se na dětech závislími, moc přebírají jejich, nyní již dospělé, děti. Ty poté podvědomě uplatňují stejné vzorce chování vůči slabším. Předávají násilí rodičům, ale i pokračující generaci, tedy vlastním dětem. Tím se cyklus násilí uzavírá. Klíčovou osobou v rodině, která by mohla cyklus násilí přerušit, pokud by se jí dostalo odborné pomoci, je matka (Vaníčková, 2004b). Řada studií odhaduje riziko přenosu této formy násilí z jedné generace na druhou na 30 % (Langmeier a Krejčířová, 1998).

6.2.2 Řetězec rodinného násilí

Řetězec rodinného násilí znamená, že osoba s dominantním postavením v rodině předává násilí osobě v podřízeném postavení. V praxi jde o situace, kdy se otec chová násilně k matce, matka ke staršímu dítěti, starší dítě k mladšímu, mladší pak ke svým spolužákům, zvířatům atd., což v závěru cyklu vyvolá hněv otce (Vaníčková, 2004b). Gjuričová et al. (2000, s. 15) uvádí: „*Výzkumy ukázaly, že muži, kteří byli vychováni v rodině, kde otec fyzicky ubližoval matce, často užívají stejné míry násilí vůči svým ženám a ženy vůči dětem.*“ Autorka uvádí, že děti mohou i napodobovat chování jednoho rodiče k druhému. Např. syn, který je často svědkem agresivního chování otce vůči matce, se k ní může začít chovat po vzoru otce.

Není obvyklé, že by dítě tělesně trestali či týrali stejnou měrou oba rodiče. Většinou je jeden z rodičů agresivnější a druhý se mu podřizuje (Gjuričová et al., 2000). Násilí v rodině bývá proto tradičně spojováno s patriarchálním typem rodiny, v němž je dominantní osobou otec. Matka v pozici slabšího, ovládaného partnera, není schopna tomuto jednání zabránit. Nezřídka se stává, že popírá nepřípustnost tohoto jednání, obhajuje ho, kryje před úřady, a tím mu vlastně dále napomáhá. Důvodem tohoto matčina počínání může být to, že je sama terčem manželových útoků, má

zkušenost s násilím z dětství, je na manželovi existenčně závislá nebo jde o sociálně a emocionálně nezralou osobu (Vaníčková, 2004b).

Gelles (1998) zmiňuje zajímavou tzv. „Resource Theory“, v níž násilí otce-manžela dává do spojitosti s jeho nízkým sociálním statusem. Vysvětluje, že muž usilující o dominantní postavení v rodině, avšak nedisponující dostatečnými sociálně-ekonomickými zdroji (nesoulad mezi dosaženým vzděláním a zaměstnáním s malou prestiží nebo nízkým finančním ohodnocením) a interpersonálními kompetencemi, je tímto rozparem silně frustrován. Ve snaze získat dominantní pozici a současně snížit vnitřní napětí se pak může uchýlit k násilnému chování vůči členům rodiny.

6.2.3 Imprese vzorů sociálního chování

Imprese vzorů sociálního chování je teorií sociálního učení. Jde vlastně o nápodobu toho, jak si ve složitých životních situacích počínali naši rodiče. Jakkoli bolestné vzpomínky na tyto metody si do života člověk nese, brání se jim nebo je popírá, jsou hluboce uloženy v jeho paměti. Pokud nastane podobná situace, vybavují se automaticky. Je velmi pravděpodobné, že i přes racionální analýzu a další výchovné vlivy (přesvědčení o nevhodnosti a nesprávnosti agresivního chování) bude člověk ve stavu afektu nebo emocionálního rozrušení jednat podle zakořeněného návyku. Tendence jednat zažitým způsobem představuje pro rodiče také nejsnazší a nejdostupnější řešení celé situace. Rodič, který tělesně trestá, tedy nevychovává, nýbrž vštěpuje dítěti, že problémy se řeší násilím (Vaníčková, 2004b; Hadj-Mousová et al., 1995).

Na vzniku a rozvoji násilí v dospělosti se podílí i situace, v nichž se dítě opakovaně ocitá v roli svědka domácího násilí. Výzkumy ukázaly, „že pozorování násilných útoků mezi vlastními rodiči má při vzniku a rozvoji domácího násilí v dospělosti větší váhu než vlastní přímá zkušenost s násilím.“ (Vymětalová, 2001). Statistická data ukazují, že přítomnost dětí při násilí mezi partnery je poměrně častá. Např. občanské sdružení ROSA zveřejnilo, že v roce 2012 bylo 90 % dětí jejich klientek svědkem fyzického útoku na svou matku, z toho 13 % dětí zažilo fyzické napadení ze strany otce (http://www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/STATISTIKA_ROSA_za_rok_2012_FIN.pdf). Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky uvádí za stejný rok 2530 případů domácího násilí, při němž byly přítomny nezletilé děti (http://www.mpsv.cz/files/clanky/15310/V20_2012.xls).

7 ZÁSADY TRESTÁNÍ

Neexistuje prototyp „ideálního“, „dokonalého“ dítěte, které by nikdy nezlobilo. Všechny děti mívají problémy s chováním. Ty se většinou projevují v situacích, v nichž dochází k rozporu mezi přáními a potřebami dítěte a dospělé autority. Stejně tak patrně neexistují „dokonalí“ rodiče, kteří by se někdy, třeba nechtěně, neuchýlili k tělesnému potrestání potomka. Trestání dítěte představuje průběžský kámen ve výchově každého rodiče. Hranice mezi nepřijatelným bitím a výchovným tělesným trestem, který dítě nijak nepoznamenává, je sice tenká, ale pokud se rodič řídí zdravým rozumem a citem, je také poměrně jasná.

Matějček (1994) stejně jako u odměn definuje pět spolu úzce souvisejících pravidel, které by rodiče při trestání dítěte měli dodržovat. Jsou to přiměřenost trestu, jeho srozumitelnost, bohatost ve využívání výchovných prostředků, neužívat přehnaných trestů a důslednost v postupu a chování rodiče.

7.1 Přiměřenost

Trest by měl být adekvátní nejen osobnosti (povaze, rozumové a citové vyspělosti, pohlaví, individuálním zvláštnostem) a věku dítěte, ale především míře provinění (Matějček, 1994). Aby trest odpovídal závažnosti provinění, je zapotřebí, aby si rodiče zachovali objektivitu a nepřístupovali k potrestání potomka v afektu. Nezládnutý hněv totiž rychle přerůstá v zuřivost a agresivitu, v touhu udeřit a zbavit se tak nahromaděné frustrace, která je nejčastějším spouštěčem nepřiměřeně tvrdého potrestání dítěte. Dítě potřebuje vědět, že rodič se na něj zlobí. *„Je zcela nepřírozené trestat dítě, zejména fyzicky, po zcela chladné úvaze, třeba dát mu pohlavek bez nejmenšího rozčilení.“* (Mádrová, 1998, s. 55). Zároveň by ale dospělí *„...měli umět zmírnit svůj hněv tak, aby měl nějaký vliv, ale aby neškodil či neurážel.“* (Biddulph, 2008, s. 58).

Trest má tedy následovat bezprostředně po provinění, ale k jeho uskutečnění by rodiče měli přistupovat s rozmyslem a v klidu (Frank, 1996). Je lépe dopřát si napřed krátký čas na uklidnění, poté vyslechnout dítě, přihlídnout i k situaci, která prohrěšku předcházela, a teprve potom stanovit formu trestu. Zlatým pravidlem je, že tělesný trest by měl být zcela výjimečný.

Se zásadou přiměřenosti je spojena i zásada, že s tresty se to nemá přehánět. Matějček (1994) upozorňuje na nesprávný výchovný postup rodičů, který často rozkrývají odborníci ve výchovných poradnách, kdy rodiče ve snaze o nápravu začínají napřed „po zlém“ a pak se diví, že selhávají i metody „po dobrém“. Jestliže rodiče začínají s příliš silným trestem, připravují se tak o možnost trest dále stupňovat. Proto je lépe volit nejprve trest menší intenzity a pak teprve tzv. „přitvrzovat“.

Ve frekvenci užívání tělesných trestů platí - čím méně, tím lépe. Tělesné tresty by měly být pouze ojedinělým krajním řešením a neměly by dítě traumatizovat ani ponižovat. *„Přehnané tresty ... nemohou totiž zapadnout dobře do představy spravedlnosti, kterou si dítě postupem věku vytváří ...“* (Matějček, 1994, s. 70). V pubertě jsou dětmi chápány jako projev převahy, násilí, msty a surovosti dospělých.

K problematice přehnaného a nepřiměřeného trestání patří i nesmyslné násobení trestů za jeden přečin a dlouhé termíny trestů. *„Platný trest by měl být pouze jeden či dva,“* jinak o nich ztrácí přehled trestající i trestaný (Frank, 1996, s. 124). Pokud už rodiče v rozrušení myslí vyřknou více trestů, měly by být ostatní zrušeny po vzájemné dohodě. *„Nejdelší tresty určené dítěti by měly trvat maximálně týden.“* (Frank, 1996, s. 124). Důvodem je to, že děti vnímají čas jinak než dospělí a při příliš dlouhé lhůtě platnosti trestu zapomínají, zač byly vlastně potrestány. Doporučuje se také vysvětlit dítěti, za jakých podmínek mu může být trest zkrácen, prodloužen či zrušen (Frank, 1996).

7.2 Srozumitelnost

Dítě musí trestu rozumět. Vždy by mělo vědět, co provedlo a zač je trestáno. Jen tak má trest ve smyslu nápravy svůj výchovný efekt. Tuto zásadu by měli mít rodiče na paměti při jakémkoli způsobu trestání. Jen za podmínek, že si je dítě vědomo přestupku a považuje trest za přiměřený, přijme trest jako spravedlivý, a ne jako projev převahy nebo pohodlí dospělého. *„Po každém výroku o vině a o trestu by tedy dítě mělo trest přijmout a vlastně tak vyslovit souhlas s trestajícím i s mírou své viny.“* (Frank, 1996, s. 124). V opačném případě se dostávají negativní emoce, pocity křivdy, ublíženosti, nedůvěry až nenávisti k trestající osobě ztěžující komunikaci i nápravu. Známkou, že dítě trest přijalo, je, že po vykonání trestu berou obě strany situaci za vyřešenou a probíhá normální komunikace mezi rodičem a dítětem.

Důležitou roli v rozumovém chápání prohřešku i následného trestu hraje věk dítěte. Obecně se soudí, že tělesně trestány by neměly být děti předškolního a školního věku, kterým lze už věci vysvětlit a lze se s nimi domluvit jiným způsobem (Prekop a Schweizer, 1999; Bendl, 2004). Matějček (2000 cit. podle Bendl, 2004) připouští mírný, „symbolický“ tělesný trest jako relativně nejsrozumitelnější výchovný prostředek u dětí v batolecím období tehdy, když při neuposlechnutí rodičovských příkazů a zákazů je ohroženo zdraví nebo dokonce život dítěte. Tělesné trestání dětí do jednoho roku, které ještě nechápu souvislosti, je považováno za obzvláště hrubý výchovný přestupek. „*Trest za neznámou vinu, zvláště přichází-li z rukou milované osoby, je uvádí ve zmatek a napětí.*“ (Matějček, 1994, s. 66).

7.3 Rozmanitost

Rodiče by se ve výchově svých dětí měli vyvarovat opakování stále stejných výchovných postupů a měli by naopak uplatňovat celou škálu rozmanitých a diferencovaných výchovných prostředků.

Pokud rodiče postihují každý prohřešek dítěte stále stejnou formou trestu, dítě už dopředu ví, že bude potrestáno a jakým způsobem. Vůči trestu se zanedlouho stává imunní, přijímá ho jako neměnnou danost a ztrácí snahu cokoli na svém chování měnit. V závislosti na svém temperamentu pak trest buď trpně snáší, nebo se z něj tzv. „oklepe“. Trest se tak mívá účinkem a ztrácí svůj výchovný smysl (Matějček, 1994).

7.4 Důslednost

Důslednost je stěžejní zásadou účinné rodičovské výchovy. Bez ní není možné o výchově vůbec hovořit. Poskytuje dítěti jistotu stabilního prostředí, učí ho rozpoznávat pevná pravidla, předvídat následky jejich neakceptování, poznávat hranice, smysl a řád napřed domácího a posléze i širšího společenství. Kolačná (2006) důslednost v rodičovských postojích označuje za účinnou prevenci ochraňující děti před riziky a napomáhající dětem vytvářet schopnost sebekázně a sebekontroly.

Být důsledný pro rodiče není snadné. Souvisí s jejich vyzrálostí, odvíjí se v závislosti na jejich aktuálním duševním rozpoložení i společenské situaci, ve které se

právě nacházejí. Být důsledný vyžaduje od obou rodičů, aby byli schopni vzájemně se domluvit a vystupovat jednotně jako tým (Kolačná, 2006).

Matějček (1994, s. 72) uvádí situace, ve kterých dochází k nedůslednostem v rodičovské výchově. Prvním případem jsou situace, v nichž se rodičovské postoje rozcházejí: „...*dítě je od jednoho rodiče trestáno za to, co si může u druhého klidně dovolit...*“ Druhým jsou situace, v nichž dochází k nedůslednostem v postupu a chování jednoho a téhož vychovatele: „...*dítě je jednou za totéž trestáno a podruhé chváleno...*“ Oba tyto případy jsou stejně nebezpečné, podobně jako poměrně časté hádky rodičů kvůli sporům o výchovu odehrávající se v přítomnosti dítěte. Oba snižují rodičovskou autoritu a uvádějí dítě buď ve zmatek, kdy neví, jak se má správně zachovat, nebo se z nich dítě naopak velmi rychle poučí, jak má na kterého rodiče reagovat, a přizpůsobí tomu své jednání (Van Pelt, 2012).

7.5 Trestat s láskou

Matějček připomíná, že k odměňování i trestání dítěte mají rodiče přistupovat s obezřetností, taktem a citlivostí, což se neobejde bez existence vzájemného citového vztahu, tzn. bez lásky přijímané i opěťované. Lásku, tento vyšší „duchovní“ cit, označuje za to, co ve výchově působí ze všeho nejsilněji a nejúčinněji. Říká: „*Dobře může potrestat dítě jenom ten, kdo je má rád.*“ (Matějček, 1994, s. 46).

Dobrá výchova je především záležitostí „srdce“. Pro její úspěšnost je naprosto nezbytná atmosféra bezpečí, jistoty a vzájemného sdílení. Dítě musí zažívat pocit blízkosti a pochopení, pocit, že milováno a přijímáno takové, jaké je. Psychicky trestat dítě odmítáním lásky nebo zavrhováním je nepřipustné. Způsobuje dítěti neviditelné, ale o to hůře hojitelné šrámy na duši, vede k emoční plytkosti dítěte, podrývá jeho sebevědomí, sebeúctu a následně i úctu k druhým (Bombardieri, 2010). Dítě musí vědět, že je trestáno za to, co provedlo, a ne proto, že je špatné a nezasluhuje lásku (Rheinwaldová, 2011). V rodinách, v nichž panují pozitivní vztahy, v nichž trest není na denním pořádku, ale je spíše výjimečnou záležitostí a není nijak drastický, kde po potrestání dochází ke vzájemnému dialogu a smíření, se děti poměrně dobře vyrovnají i s dobře míněnou fackou. Jsou více ochotny naslouchat rodičům a zvažovat jejich požadavky (Kopřiva et al., 2008).

II PRAKTICKÁ ČÁST

8 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Vlastní výzkumné šetření vychází z poznatků uvedených v teoretické části diplomové práce, která podává základní informace o stylech rodičovské výchovy, determinantech ovlivňujících způsob výchovy, výchovných prostředcích a problémech spojených s nevhodným působením rodiny. Stěžejní částí práce je problematika tělesných trestů a dopady tělesného trestání na vývoj osobnosti dítěte, proto byl výzkumný problém konkrétně zaměřen na *„zjištění názorů respondentů na užívání tělesného trestu jako výchovného prostředku a informovanosti respondentů o negativních účincích tělesného trestání.“*

8.1 Cíl šetření

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit a porovnat názory na užívání tělesných trestů ve výchově respondentů (žen-matek) pracujících ve zdravotnických a dělnických profesích, porovnat úroveň informovanosti obou profesních skupin o rizicích tělesného trestání a navrhované legalizaci zákazu tělesných trestů. V neposlední řadě také zjistit, zda by respondenti legislativní úpravu podpořili.

8.2 Výzkumné otázky

Výzkumné otázky dotazníkového šetření byly pomyslně rozděleny do tří okruhů. První okruh otázek se dotazoval na nejčastější důvody trestání a preferované formy potrestání. Zjišťoval názory respondentů na užívání tělesných trestů a také souvislost trestání s pracovním stresem nebo osobní zkušeností.

Druhý okruh otázek se týkal informovanosti respondentů o negativních účincích tělesného trestání na osobnost dítěte.

Třetí okruh otázek se dotazoval, nakolik se respondenti cítí být informováni o navrhované legislativní úpravě a zda by souhlasili s uzákoněním zákazu tělesných trestů.

Stanoveno bylo šest hlavních výzkumných otázek a s ohledem na srovnávání výsledků šetření u respondentů zdravotnických a dělnických profesí byly formulovány následovně:

1. Budou respondenti ze zdravotnických profesí ochotnější zasáhnout do rodiny, v níž dochází k tělesnému trestání, než respondenti z dělnických profesí?
2. Budou respondenti z dělnických profesí častěji využívat tělesných trestů při výchově svých dětí než respondenti ze zdravotnických profesí?
3. Budou respondenti ze zdravotnických profesí častěji přiznávat ovlivnění stresem ze svých profesí při trestání dětí?
4. Budou respondenti ze zdravotnických profesí lépe informováni o důsledcích tělesného trestání na vývoj osobnosti dítěte než respondenti z dělnických profesí?
5. Budou tělesně trestat respondenti, kteří také byli v dětství tělesně trestáni?
6. Budou respondenti ze zdravotnických profesí častěji souhlasit se zákazem tělesného trestání?

8.3 Metoda výzkumného šetření

Výzkumné šetření bylo realizováno dotazníkovým šetřením, jež je kvantitativní explorativní metodou sběru dat a jednou z nejčastěji užívaných metod výzkumu. Gavora (2010, s. 121) vymezuje dotazník za „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*“ a považuje ho za vhodný výzkumný nástroj pro hromadné získávání údajů od velkého počtu respondentů „*při malé investici času.*“ Podobně se o výhodách dotazníkového šetření vyjadřuje i Chrátka (2007).

V úvodu dotazníku oslovuji respondenty s žádostí o vyplnění dotazníku, zdůrazňuji jeho anonymitu a seznamuji respondenty s cílem výzkumu. V této části jsem zcela záměrně neuváděl, že dotazníkové šetření bude souběžně probíhat u dvou profesních skupin respondentů a výsledky budou vzájemně porovnávány, a to z toho důvodu, aby se odpovědi respondentů co nejvíce zakládaly na pravdě a nebyly zkreslovány.

Dotazník obsahuje celkem dvacet jedna položek. První dvě zjišťují faktografické údaje o účastnících šetření za účelem podrobnější charakteristiky obou výzkumných souborů respondentů. Vzhledem k tomu, že dotazník byl distribuován výhradně ženám-matkám, byl dotazován pouze věk a dosažené vzdělání. Zbýlých

devatenáct položek dotazníku je již konkrétně zaměřeno na výzkum samotný. Většinu položek tvoří položky uzavřené (strukturované), jak dichotomické, tak polytomické, s předem nabízenými odpověďmi, z nichž respondenti vybírali jen jednu vhodnou odpověď. V případě dvou položek, dotazujících se na formy tělesného a psychického týrání, vybírali respondenti více odpovědí. Výhodou uzavřených položek, jak shodně uvádějí Gavora (2010) i Chrástka (2007), je větší ochota respondentů k vyplnění dotazníků a také snadnější vyhodnocování získaných odpovědí. Na druhou stranu je však jejich nevýhodou to, že respondent je nucen odpovídat předem daným způsobem, který mu nemusí vždy vyhovovat, proto jsou některé položky formulovány jako polozavřené. Závěrečná, otevřená položka vybízí respondenty k vyjádření vlastního mínění, připomínek a podnětů.

Před realizací výzkumu byl na vzorku třiceti respondentů proveden předvýzkum. Zúčastnilo se ho po deseti respondentech z obou cílových skupin a dalších deset respondentů bylo osloveno z vnějšího prostředí. Cílem této pilotní studie bylo ověřit, zda jsou otázky v dotazníku respondentům jasné a srozumitelné. Na základě vyhodnocení odpovědí pak byly některé položky upřesněny instrukcí nebo přeformulovány.

8.4 Popis výzkumného šetření

Vlastní výzkumné šetření probíhalo v průběhu prosince 2013. Klíčovými respondenty byly ženy-matky vykonávající povolání zdravotních sester a dělnic. Za tímto účelem byly osloveny zdravotní sestry nejmenované nemocnice a dělnice průmyslového podniku okresního města Olomouckého kraje s přibližně padesáti tisíci obyvateli. Společným znakem obou profesních skupin bylo, že respondentky pracovaly ve stejných 12 hodinových pracovních směnách.

Dotazníky byly distribuovány rodinnými příslušníky zaměstnanými v obou podnicích, a to konkrétně prostřednictvím vedoucích pracovníků nebo jiných pověřených osob. V nemocnici bylo sestrám na jednotlivá oddělení rozdáno 150 dotazníků, vyplněno bylo 87 dotazníků, což představuje 58% návratnost. V průmyslovém podniku bylo na základě předběžného zjištění souhlasu zaměstnankyň s vyplněním dotazníkového šetření distribuováno 100 dotazníků. Návratnost činila 86 %, tedy 86 dotazníků. Tento výrazný nepoměr v návratnosti je dán jednak předběžnou sondou v podniku, jednak menší ochotou zdravotních sester vyplňovat

častá dotazníková šetření jejich vysokoškolsky se vzdělávajících kolegyň a studentek zdravotních škol.

Z obou skupin respondentů bylo z provedeného dotazníkového šetření vyloučeno několik nesprávně vyplněných dotazníků. U dělnických profesí konkrétně 5 dotazníků, u zdravotníků 4 dotazníky. Ve všech případech se jednalo o uvedení více odpovědí v položce páté, přestože byli respondenti instruováni k výběru pouze jedné odpovědi. Náhodným výběrem byly odstraněny nadbytečné dotazníky, u zdravotníků 3 dotazníky, u respondentů dělnických profesí 1 dotazník, a výzkumné soubory obou profesních skupin tak byly početně sjednoceny po 80 respondentech.

9 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

V této části práce uvádím nejprve údaje o respondentech obou profesních skupin, jejich věkovou strukturu a dosažené vzdělání. Dále již vyhodnocuji výsledky dotazníkového šetření. V závěru praktické části odpovídám na předem stanovené výzkumné otázky a vyvozují obecné závěry z analyzovaných a interpretovaných dat.

9.1 Data o respondentech

Oba výzkumné soubory srovnávaných profesních skupin byly početně tvořeny z 80 respondentů, žen-matek v zaměstnaneckém poměru.

Zdravotnická profese byla zastoupena 26 respondenty ve věku do 35 let a 54 respondenty nad 35 let. Z toho 42 respondentů mělo ukončené středoškolské vzdělání a 38 respondentů vzdělání vysokoškolské.

Soubor respondentů dělnických profesí byl složen z 30 respondentů ve věku do 35 let. 50 respondentů bylo starších 35 let. Dle kritéria vzdělání byli v počtu 60 respondentů nejvíce zastoupeni respondenti se základním a středním vzděláním bez maturity. 20 respondentů mělo ukončené středoškolské vzdělání.

Bližší charakteristiky obou výzkumných souborů, tj. početní složení (N) a relativní četnost (%) respondentů podle kritéria věku a ukončeného vzdělání uvádějí tabulky č. 1, 2, 3 a 4.

Tabulka č. 1 - Četnost respondentů zdravotnické profese dle pohlaví a vzdělání

Povolání	Zdravotnické povolání				Celkem	
	Středoškolské		Vysokoškolské			
Vzdělání Věk	N	%	N	%	N	%
Do 35 let	6	7,5	20	25	26	32,5
Nad 35 let	36	45	18	22,5	54	67,5
Celkem	42	52,5	38	47,5	80	100

Tabulka č. 2 - Četnost respondentů dělnické profese dle pohlaví a vzdělání

Povolání	Dělnické povolání				Celkem	
	Základní a střední bez maturity		Středoškolské			
	N	%	N	%	N	%
Do 35 let	18	22,5	12	15	30	37,5
Nad 35 let	42	52,5	8	10	50	62,5
Celkem	60	75	20	25	80	100

Tabulka č. 3 - Četnost respondentů obou profesních skupin dle věku

Věk	Do 35 let		Nad 35 let		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
Zdravotnická povolání	26	32,5	54	67,5	80	100
Dělnická povolání	30	37,5	50	62,5	80	100
Celkem	56	70	104	130	160	200

Tabulka č. 4 - Četnost respondentů obou profesních skupin dle dosaženého vzdělání

Vzdělání Povolání	Základní a střední bez maturity		Středoškolské		Vysokoškolské		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zdravotnická povolání	0	0	42	52,5	38	47,5	80	100
Dělnická povolání	60	75	20	25	0	0	80	100
Celkem	60	75	62	77,5	38	47,5	160	200

9.2 Vyhodnocení dotazníkového šetření

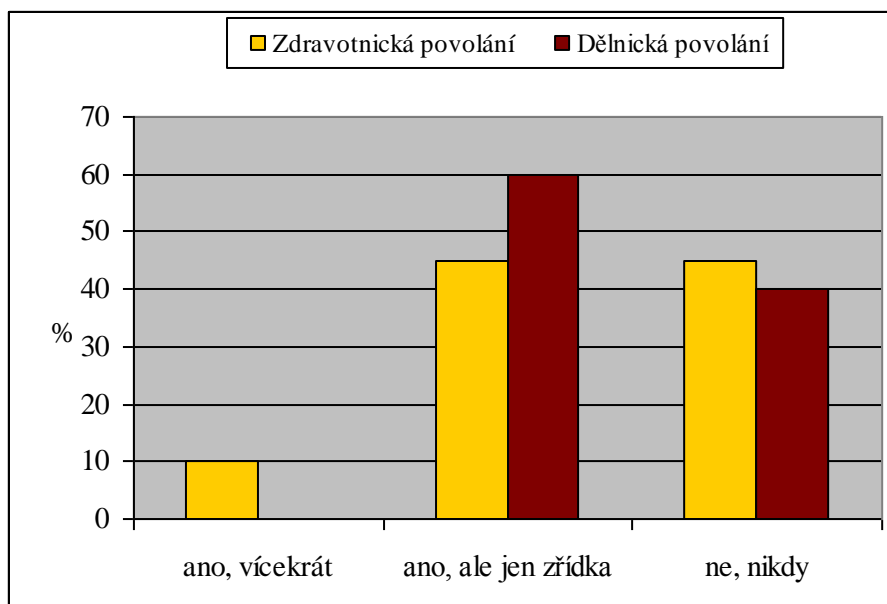
Výsledky dotazníkového šetření jsou pro větší přehlednost prezentovány tabulkovou a grafickou formou. Tabulky uvádějí absolutní četnost (N) a relativní četnost (%) odpovědí respondentů, přičemž první dva sloupce uvádějí četnosti odpovědí respondentů každé profesní skupiny zvlášť a poslední sloupec „celkem“ uvádí četnost odpovědí všech zúčastněných respondentů. Grafy znázorňují relativní četnost odpovědí respondentů obou profesních skupin. Jednotlivé položky jsou doplněny stručným komentářem.

Položka č. 3 – *Setkala jste se ve svém okolí se zjevně nepřiměřeným tělesným trestáním dítěte?*

Tabulka č. 5 - Četnost odpovědí k položce č. 3

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano, vícekrát	8	10	0	0	8	5
ano, ale jen zřídka	36	45	48	60	84	52,5
ne, nikdy	36	45	32	40	68	42,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 1 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 3

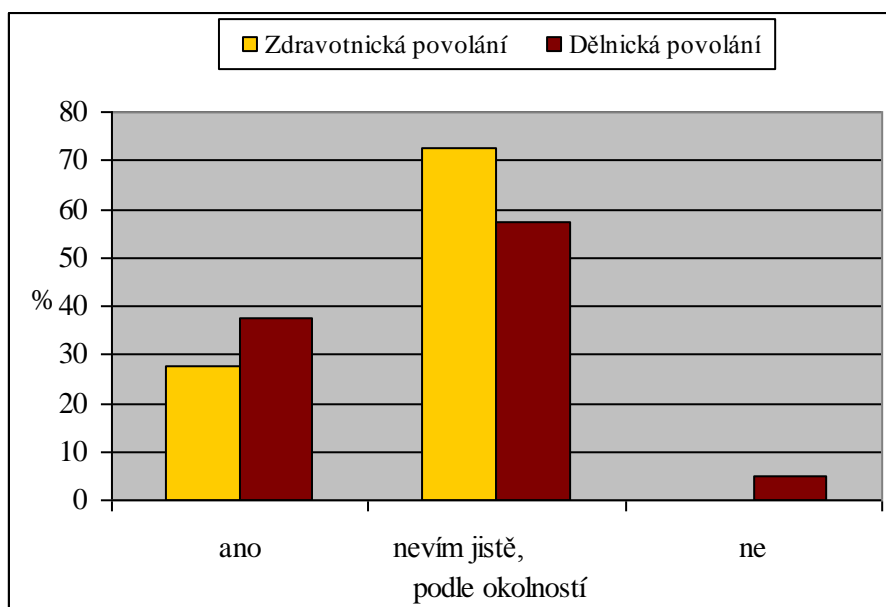
Položka č. 3 zjišťovala, zda se respondenti ve svém okolí setkali s nepřiměřeným tělesným trestáním dítěte. Z šetření vyplynulo, že 45 % respondentů zdravotnických profesí a 40 % respondentů dělnických profesí takovou situaci nikdy nezažilo. Pouze 10 % zdravotníků odpovědělo, že bylo vícekrát svědkem takového počínání. 60 % respondentů dělnických profesí a 45 % zdravotníků uvedlo, že se s nepřiměřeným tělesným trestáním setkali, ale jen zřídka.

Položka č. 4 – Pokud byste byla svědkem takového počínání v sousedství, zasáhla byste?

Tabulka č. 6 – Četnost odpovědí k položce č. 4

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	22	27,5	30	37,5	52	32,5
nevím jistě, podle okolností	58	72,5	46	57,5	104	65
ne, považuji to za ryze soukromou záležitost	0	0	4	5	4	2,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 2 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 4

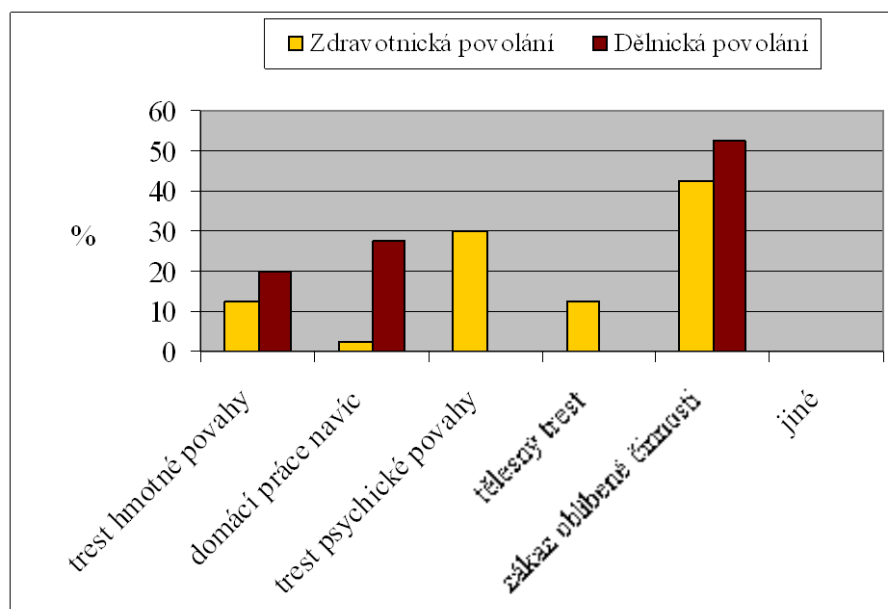
Na otázku dotazující se na případnou intervenci ze strany respondentů, pokud by byli svědkem takového počínání, většina respondentů obou profesních skupin volila odpověď „podle okolností“. Tuto odpověď konkrétně uvedlo 72,5 % respondentů zdravotnických a 57,5 % respondentů dělnických profesí. Naproti tomu ochotu zasáhnout ve větší míře projevilo 37,5 % respondentů dělnických profesí ve srovnání s 27,5 % zdravotníků. Za ryze soukromou záležitost násilí na dětech považovalo jen 5 % respondentů dělnických povolání.

Položka č. 5 – Pokud se Vaše dítě/děti proviní, jakou formu potrestání nejčastěji volíte?

Tabulka č. 7 – Četnost odpovědí k položce č. 5

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
trest hmotné povahy	10	12,5	16	20	26	16,25
uložení domácí práce navíc	2	2,5	22	27,5	24	15
trest psychické povahy	24	30	0	0	24	15
tělesný trest	10	12,5	0	0	10	6,25
zákaz oblíbené činnosti	34	42,5	42	52,5	76	47,5
jiné	0	0	0	0	0	0
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 3 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 5

Tato položka zjišťovala, jaké formy potrestání respondenti nejčastěji využívají. Z šetření vyplynulo, že naprostá většina respondentů obou profesních skupin preferuje zákaz oblíbené činnosti. Tuto formu trestu volilo 42,5 % zdravotníků a 52,5 % respondentů dělnických profesí.

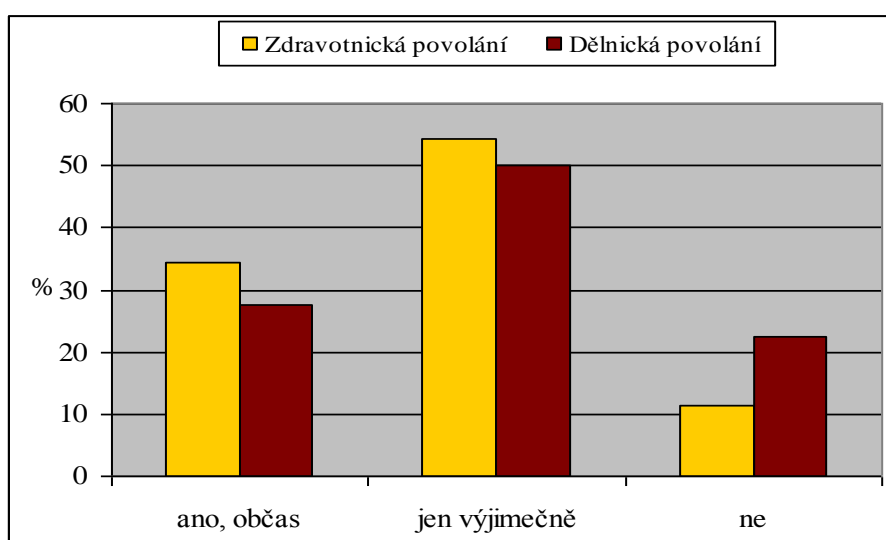
Respondenti dělnických profesí na druhém místě uvedli ukládání domácích prací (27,5 %) a jako třetí a zároveň poslední způsob potrestání označili trest hmotné povahy (20 %). Oproti nim zdravotníci hned za zákazem oblíbené činnosti sestupně uváděli: trest psychické povahy (30 %), trest hmotné povahy (12,5 %), tělesný trest (12,5 %) a uložení domácí práce (2,5 %). Volbu jiného způsobu potrestání neoznačil žádný z oslovených respondentů.

Položka č. 6 – Trestáte své dítě/děti také tělesně?

Tabulka č. 8 – Četnost odpovědí k položce č. 6

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano „občas“	24	34,3	22	27,5	46	30,67
jen zcela výjimečně	38	54,3	40	50	78	52
ne	8	11,4	18	22,5	26	17,33
celkem	70	100	80	100	150	100

Graf č. 4 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 6

Na tento dotaz neodpovídali respondenti, kteří v předchozí páté otázce uvedli jako nejčastější formu potrestání tělesný trest. Cílem této položky bylo zjistit, zda respondenti, kteří upřednostňují jiné formy trestů před tresty tělesnými, trestají své děti také tělesně a jak často. Konkrétně bylo z šetření vyloučeno 10 respondentů ze zdravotnických povolání, zbylých 70 zdravotníků bylo z důvodu porovnávání výsledků šetření obou profesních skupin počítáno jako 100 %.

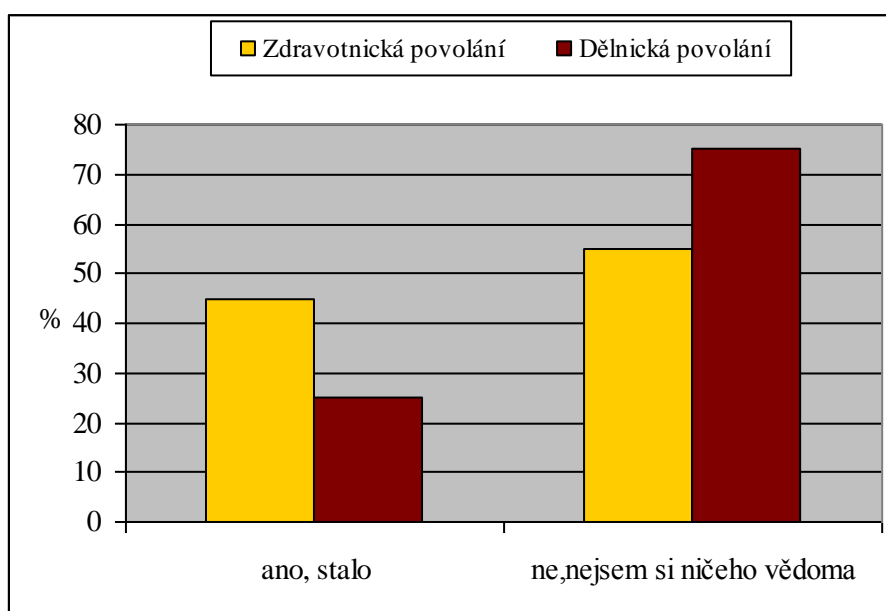
Respondenti obou profesních skupin téměř shodně uvedli, že tělesné tresty užívají jen velmi výjimečně (zdravotníci 54,3 %, dělnické profese 50 %). Častější frekvenci tělesných trestů „občas“ připustilo 34,3 % respondentů zdravotníků a 27,5 % respondentů dělnických profesí. K výrazné diferenciaci došlo v neuvádění tělesných trestů. Tělesně netrestá své děti 11,4 % zdravotníků a téměř dvojnásobek respondentů dělnických profesí (22,5 %).

Položka č. 7 – *Stalo se Vám, že jste trestala nepřiměřeně? (Tedy tak, že trest neodpovídal míře provinění a byl tvrdší nebo naopak mírnější, než jste původně zamýšlela.)*

Tabulka č. 9 – Četnost odpovědí k položce č. 7

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano, stalo	36	45	20	25	56	35
ne, nejsem si ničeho vědoma	44	55	60	75	104	65
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 5 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 7

Tato položka zjišťovala, do jaké míry se respondentům daří dodržovat zásadu přiměřenosti v užívání výchovných trestů, jež je jednou z nezbytných podmínek, aby trest měl výchovný účinek a obešel se bez nežádoucích rizik a následků.

V odpovědích respondentů zdravotníků nebyly zaznamenány výrazné rozdíly. 45 % respondentů uvedlo, že už někdy trestali nepřiměřeně; 55 % to popřelo nebo si respondenti takové situace nebyli vědomi.

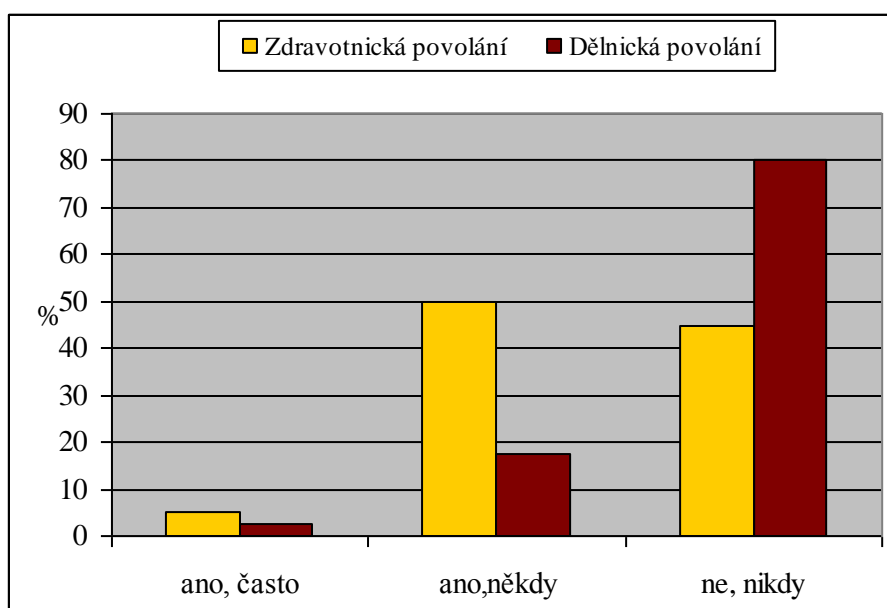
Naproti tomu odpovědi respondentů dělnických profesí vykazaly výraznou diferenciaci v poměru 1 : 3. Konkrétně pouze 25 % respondentů odpovědělo, že se jim to stalo, zatímco 75 % si nebylo ničeho vědomo.

Položka č. 8 – Trestáte své dítě/děti pod vlivem stresu ze zaměstnání?

Tabulka č. 10 – Četnost odpovědí k položce č. 8

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano, stává se mi to často	4	5	2	2,5	6	3,75
ano, někdy se mi to stává	40	50	14	17,5	54	33,75
ne, nikdy	36	45	64	80	100	62,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 6 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 8

Tato položka směřovala ke zjištění, jakou měrou ovlivňuje vnější faktor stresu z vykonávané profese výchovu dítěte v intimním rodinném prostředí.

Zatímco 50 % respondentů zdravotníků připustilo, že se jim to někdy stává, z dělnických profesí tuto odpověď volilo jen 17,5 % respondentů. Ovlivnění stresem z profese při udílení trestů popřelo 45 % zdravotníků oproti 80 % respondentů z dělnických povolání. Jen malé procento respondentů obou profesí přiznalo, že se jim to stává často. Zdravotníků 5 %, z dělnických povolání 2,5 %.

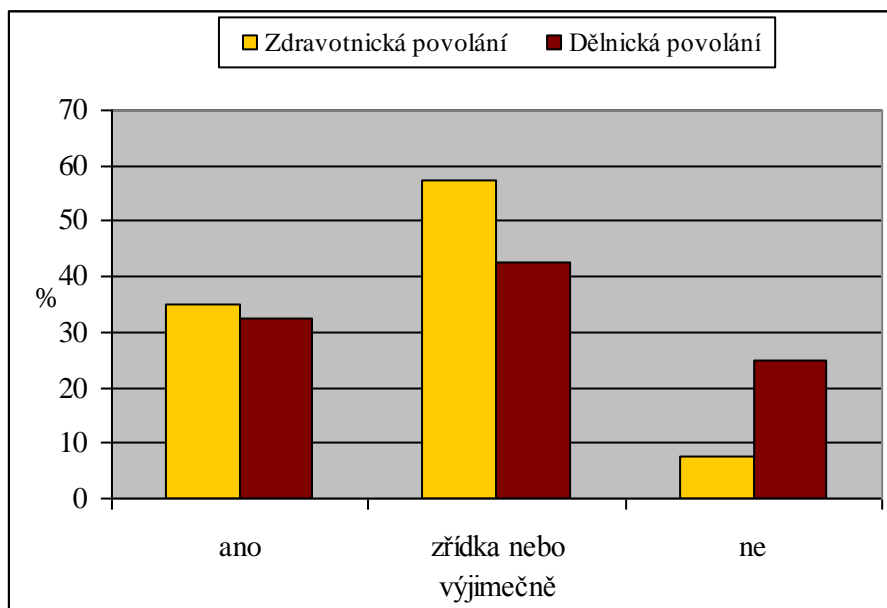
Při srovnání četností odpovědí „ne“ v obou profesních skupinách byl zaznamenán téměř dvojnásobný nepoměr. V případě „ano, stává se mi to často“ je nepoměr dvojnásobný. Možnost „někdy se mi to stává“ vykazuje téměř trojnásobnou diferenciaci. Výsledky šetření ve všech třech uvedených případech vyzněly v neprospěch respondentů zdravotnických profesí.

Položka č. 9 – Používali Vaši rodiče ve výchově tělesných trestů?

Tabulka č. 11 – Četnost odpovědí k položce č. 9

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano „běžně“	28	35	26	32,5	54	33,75
jen zřídka nebo v naprosto výjimečných případech	46	57,5	34	42,5	80	50
ne, preferovali jiné způsoby	6	7,5	20	25	26	16,25
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 7 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 9

Devátá položka dotazníku se respondentů dotazovala, zda byli svými rodiči tělesně trestáni.

Z šetření vyplynulo, že přímou zkušenost s tělesnými tresty v dětství má naprostá většina respondentů obou profesních skupin. Konkrétně 92,5 % respondentů zdravotníků a 75 % respondentů dělnických profesí. Tělesný trest jako „běžný“ prostředek výchovy zažilo 35 % respondentů zdravotnických profesí a 32,5 % respondentů dělnických profesí. Jen zřídka nebo výjimečně bylo tělesně trestáno 57,5 % respondentů zdravotníků a 42,5 % respondentů dělnických profesí.

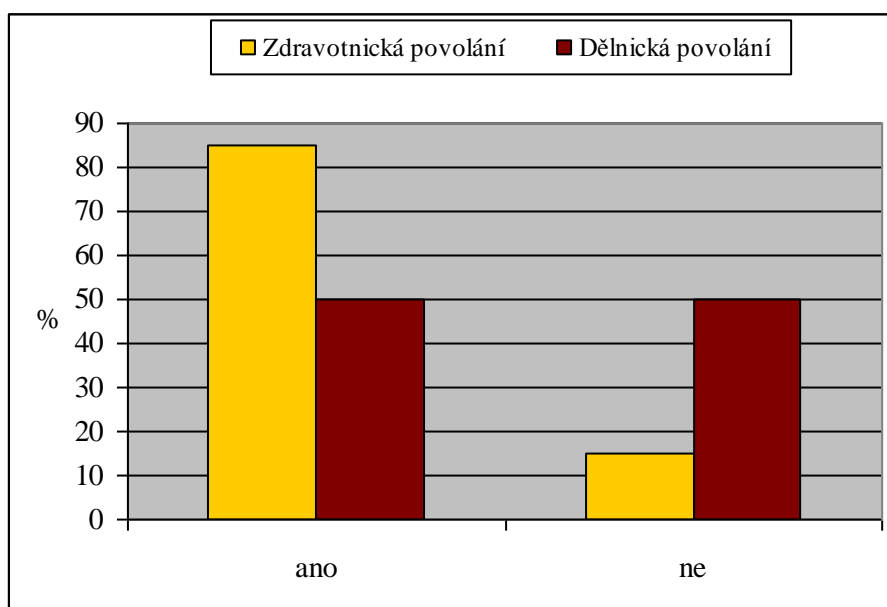
K výraznější diferenciaci ve výpovědích obou srovnávaných profesních skupin došlo v případě preferování jiných způsobů potrestání rodiči respondentů. Tělesně netrestána byla čtvrtina respondentů dělnických profesí, ale pouhých 7,5 % respondentů zdravotnických profesí, což představuje více než trojnásobný nepoměr ve prospěch dělnických profesí.

Položka č. 10 – *Domníváte se, že užití tělesného trestu je v některých případech nezbytné?*

Tabulka č. 12 – Četnost odpovědí k položce č. 10

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	68	85	40	50	108	67,5
ne	12	15	40	50	52	32,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 8 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 10

Zjištěním, zda respondenti považují tělesný trest v některých případech za nezbytný prostředek výchovy, se zabývala desátá položka dotazníku.

Odpovědi respondentů dělnických profesí byly v poměru 1 : 1. Polovina respondentů dělnických profesí se vyjádřila, že tělesný trest je někdy nezbytný. Druhá polovina respondentů se k tělesnému trestání, byť jako k meznímu prostředku výchovy, postavila negativně.

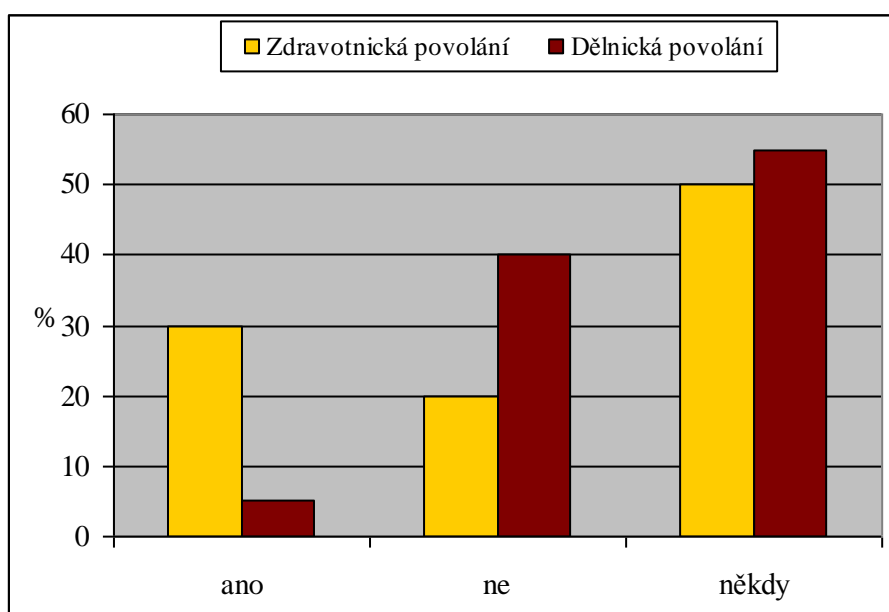
Z respondentů zdravotnických profesí 85 % uvedlo, že tělesný trest je někdy nezbytný. Pouze 15 % respondentů vyjádřilo opačný názor.

Položka č. 11 – Domníváte se, že tělesné tresty jsou „efektivní“?

Tabulka č. 13 – Četnost odpovědí k položce č. 11

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	24	30	4	5	28	17,5
ne	16	20	32	40	48	30
někdy	40	50	44	55	84	52,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 9 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 11

Tato položka se dotazovala, zda respondenti považují tělesné tresty za účinné. Bylo předpokládáno, že respondenti budou posuzovat efektivitu tělesných trestů na základě vlastních výchovných zkušeností.

50 % respondentů zdravotnických profesí a 55 % respondentů dělnických profesí bylo toho názoru, že tělesný trest „někdy“ splní svůj účel.

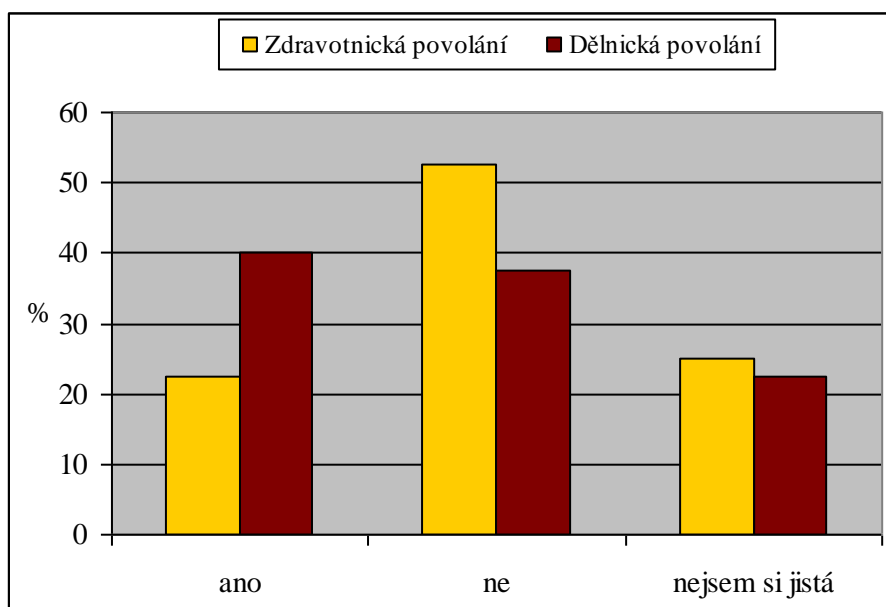
Ve volbě dalších odpovědí se už ale výsledky šetření u obou profesí značně rozcházel. Zatímco tělesné tresty považovalo za účinné 30 % respondentů zdravotníků, z dělnických profesí to bylo pouhých 5 %, tzn. 6x méně respondentů. Efektivitu tělesných trestů striktně popřelo 20 % respondentů zdravotníků a dvojnásobek, tedy 40 % respondentů dělnických profesí.

Položka č. 12 – *Domníváte se, že tělesné tresty poškozují citový vztah mezi rodičem a dítětem?*

Tabulka č. 14 – Četnost odpovědí k položce č. 12

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	18	22,5	32	40	50	31,25
ne	42	52,5	30	37,5	72	45
nejsem si jistá	20	25	18	22,5	38	23,75
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 10 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 12

Klíčovou roli ve výchově hrají vzájemné emoční vztahy mezi vychovávajícím a vychovávaným. Ke zjištění názoru respondentů na to, zda tělesné tresty poškozují citový vztah mezi dítětem a rodičem, směřovala položka dvanáctá.

Ze zdravotnických profesí bylo 52,5 % respondentů toho názoru, že tělesné tresty nenarušují vzájemný citový vztah mezi rodičem a dítětem. 22,5 % respondentů bylo opačného mínění a čtvrtina respondentů si nebyla odpovědí jistá.

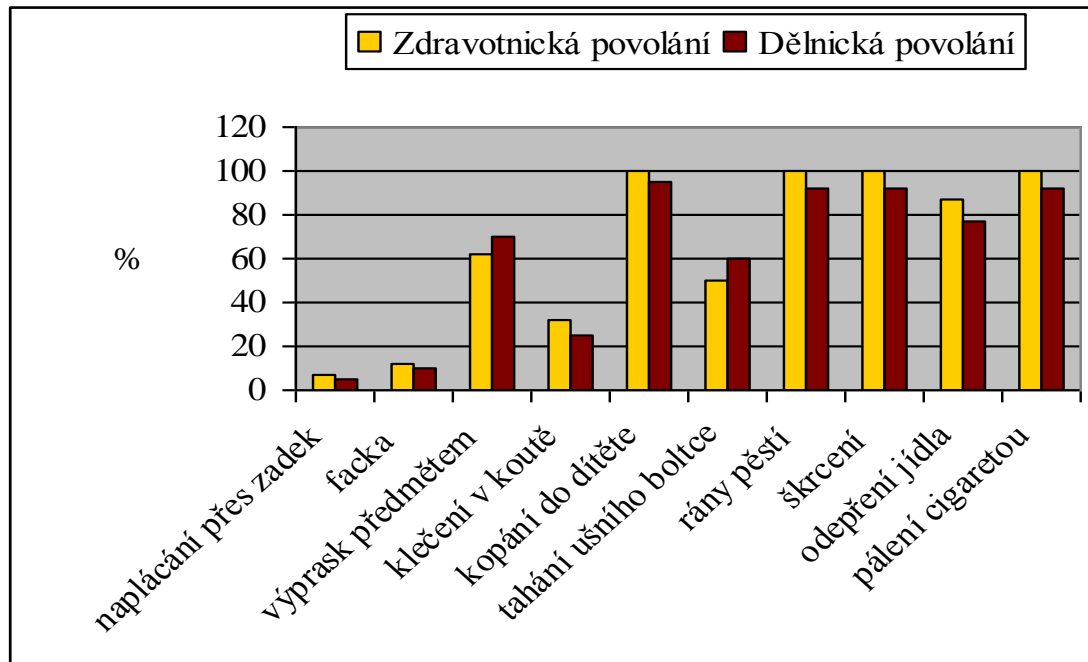
Naopak 40 % respondentů dělnických profesí bylo přesvědčeno, že tělesné tresty poškozují citovou oblast vzájemných vztahů. 37,5 % respondentů bylo opačného názoru. 22,5 % si nebylo jisto správnou odpovědí.

Položka č. 13 – Zakroužkujte formy tělesného trestání, které jsou podle Vás již tělesným týráním.

Tabulka č. 15 – Četnost odpovědí k položce č. 13

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
naplácání rukou „přes zadek“	6	7,5	4	5	10	6,25
facka	10	12,5	8	10	18	11,25
výprask předmětem	50	62,5	56	70	106	66,25
klečení v koutě	26	32,5	20	25	46	28,75
kopání do dítěte	80	100	76	95	156	97,5
tahání ušního boltce	40	50	48	60	88	55
rány pěstí na citlivou část těla	80	100	74	92,5	154	96,25
škrcení	80	100	74	92,5	154	96,25
odepření jídla „za trest“	70	87,5	62	77,5	132	82,5
pálení cigaretou	80	100	74	92,5	154	96,25

Graf č. 11 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 13

Jako tělesné týráním byly respondenty obou profesních skupin vyhodnoceny „těžší“ formy tělesných trestů. „Kopání do dítěte“ uvedlo 100 % zdravotníků a 95 % respondentů dělnických profesí. „Škrcení“, „rány pěstí na citlivou část těla“ a „pálení

hořící cigaretou“ považovalo za týrání 100 % zdravotníků a 92,5 % respondentů dělnických profesí.

„Odepření jídla za trest“ jako formu tělesného týrání uvedlo 87,5 % respondentů zdravotnických a 77,5 % respondentů dělnických profesí.

U „výprasku předmětem“ došlo k diferenciaci odpovědí u obou profesních skupin v neprospěch zdravotníků. Za tělesné týrání označilo tento násilný akt 70 % respondentů dělnických povolání, ale jen 62,5 % respondentů zdravotníků.

Podobně tomu bylo i u „tahání za ucho“. Za týrání bylo označeno 60 % respondentů dělnických profesí, ale jen 50 % respondentů zdravotníků.

„Klečení v koutě“ považovalo za týrání 32,5 % zdravotníků a 25 % respondentů dělnických povolání.

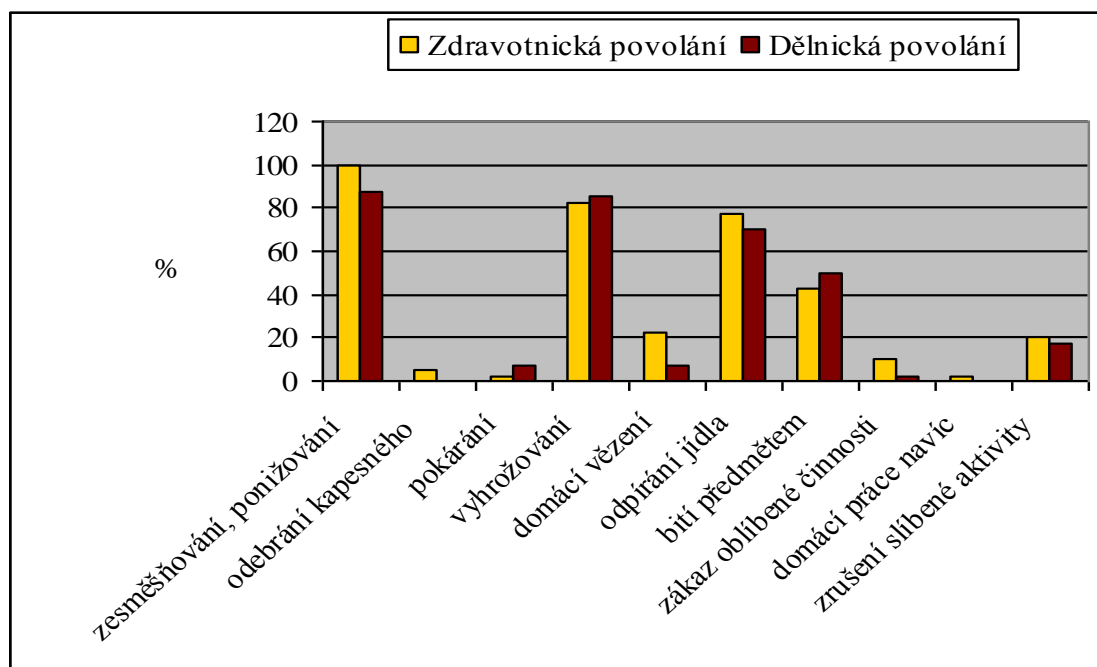
„Mírnější“ formy tělesného trestání jako je diskutabilní „facka“ nebo „naplácání na zadek“ označilo za týrání jen velmi malé procento respondentů z obou profesních souborů. „Facku“ 12,5 % respondentů zdravotníků a 10 % respondentů dělnických povolání. „Naplácání“ 7,5 % respondentů zdravotníků a 5 % respondentů dělnických povolání.

Položka č. 14 – Z uvedených forem potrestání zakroužkujte ty, které považujete za psychické týrání.

Tabulka č. 16 – Četnost odpovědí k položce č. 14

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
zesměšňování, ponižování	80	100	70	87,5	150	93,75
odebrání kapesného	4	5	0	0	4	2,5
pokárání	2	2,5	6	7,5	8	5
vyhrožování	66	82,5	68	85	134	83,75
domácí vězení	18	22,5	6	7,5	24	15
odpírání jídla	62	77,5	56	70	118	73,75
bití předmětem	34	42,5	40	50	74	46,25
zákaz oblíbené činnosti	8	10	2	2,5	10	6,25
uložení domácí práce navíc	2	2,5	0	0	2	1,25
zrušení slíbené aktivity	16	20	14	17,5	30	18,75

Graf č. 12 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 14

Nejvyšší četnost odpovědí od respondentů obou profesních skupin obdrželo „zesměšňování“ a „ponižování“ dítěte. Tento způsob trestání dítěte považovalo za psychické týrání 100 % zdravotníků a 87,5 % respondentů dělnických profesí.

„Vyhrožování“ uvedlo 82,5 % respondentů zdravotníků a 85 % respondentů dělnických profesí.

„Odpírání jídla“ 77,5 % respondentů zdravotnických profesí a 70 % respondentů dělnických povolání.

„Výprask předmětem“, který naplňuje definici tělesného týrání a je zároveň i týráním psychickým, považovalo za psychické násilí pouhých 42,5 % respondentů zdravotnických povolání a 50 % respondentů dělnických povolání.

Největší 15% rozdílná diference v četnostech odpovědí obou profesních skupin nastala u „domácího vězení“. Za psychické násilí bylo označeno 22,5 % zdravotníků, ale jen 7,5 % respondentů dělnických povolání.

„Zrušení slíbené aktivity“ za psychické týrání považovalo 20 % respondentů zdravotnických a 17,5 % respondentů dělnických povolání.

„Zákaz oblíbené činnosti“ označilo 10 % respondentů zdravotníků, přičemž z respondentů dělnických profesí jen 2,5 %.

„Pokárání“ uvedlo 2,5 % respondentů zdravotníků a 7,5 % respondentů dělnických povolání.

„Odebrání kapesného“ 5 % respondentů zdravotnických povolání, zato žádný z respondentů dělnických povolání.

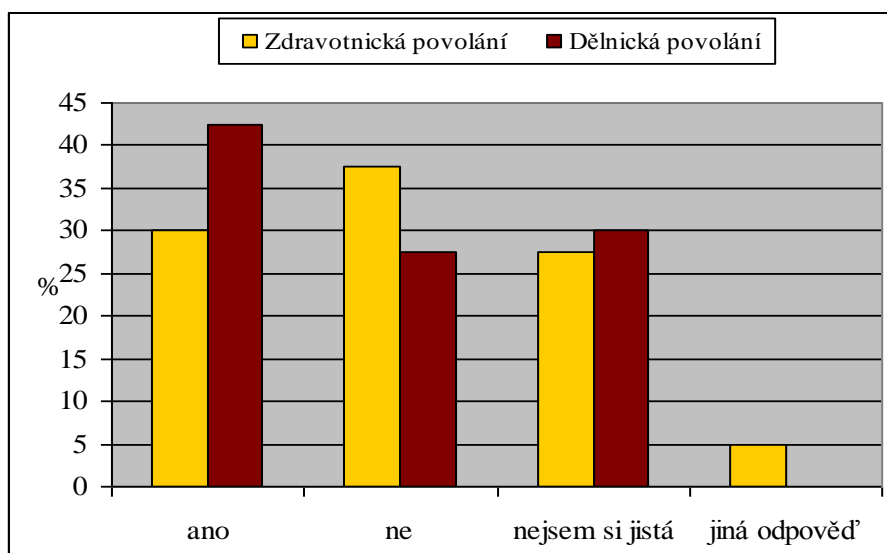
Podobně „domácí práce navíc“ byly považovány za psychické násilí jen 2,5 % respondentů zdravotníků, ale žádným z respondentů dělnických povolání.

Položka č. 15 – *Domníváte se, že tělesně trestané dítě je vždy současně psychicky týráno?*

Tabulka č. 17 – Četnost odpovědí k položce č. 15

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	24	30	34	42,5	58	36,25
ne	30	37,5	22	27,5	52	32,5
nejsem si jistá	22	27,5	24	30	46	28,75
jiná odpověď	4	5	0	0	4	2,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 13 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 15

Z respondentů zdravotnických profesí 37,5 % dotázaných popřelo, že by tělesné trestání vždy znamenalo i dopouštění se psychického násilí na dítěti. 30 % respondentů bylo toho mínění, že tělesné násilí je současně i násilím psychickým. 27,5 % si nebylo jisto odpovědí. 5 % respondentů volilo možnost jiné odpovědi. Z jejich komentářů vyplynulo, že tělesně trestané dítě je současně psychicky týráno tehdy, když je tělesný trest ve výchově častým výchovným prostředkem a dospělý trestá „silou“ bez ohledu na možná poranění či zanechání stop na těle dítěte.

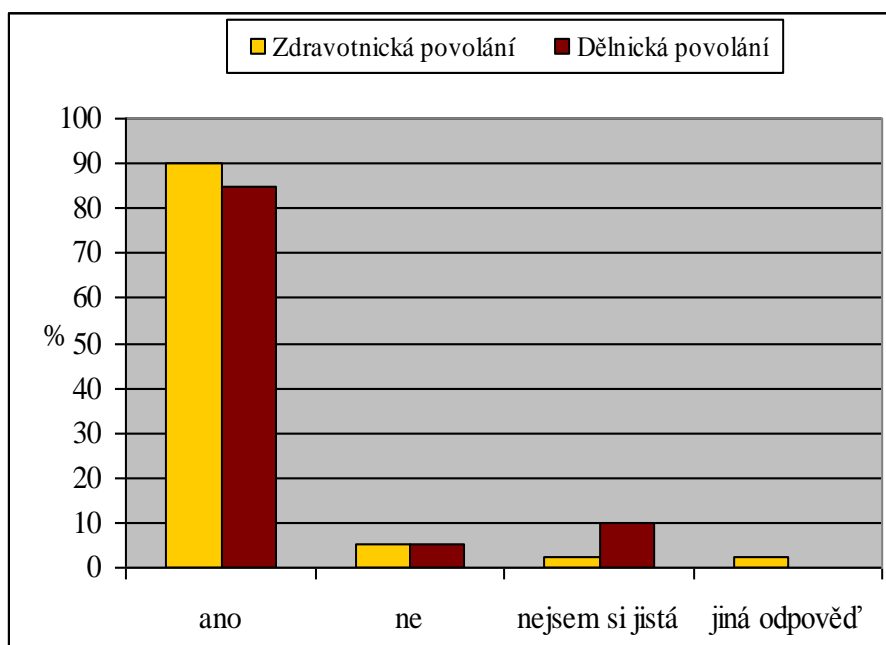
Z dělnických profesí 42,5 % respondentů odpovědělo, že tělesný trest je vždy i psychickým týráním. 27,5 % respondentů si to naopak nemyslelo. 30 % respondentů si nebylo jisto správnou odpovědí. Jinou nabízenou možností odpovědi nevyužil žádný z respondentů.

Položka č. 16 – *Domníváte se, že u tělesně týraného dítěte dochází ke změnám v jeho psychickém vývoji?*

Tabulka č. 18 – Četnost odpovědí k položce č. 16

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	%	N
ano	72	90	68	85	140	87,5
ne	4	5	4	5	8	5
nejsem si jistá	2	2,5	8	10	10	6,25
jiná odpověď	2	2,5	0	0	2	1,25
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 14 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 16

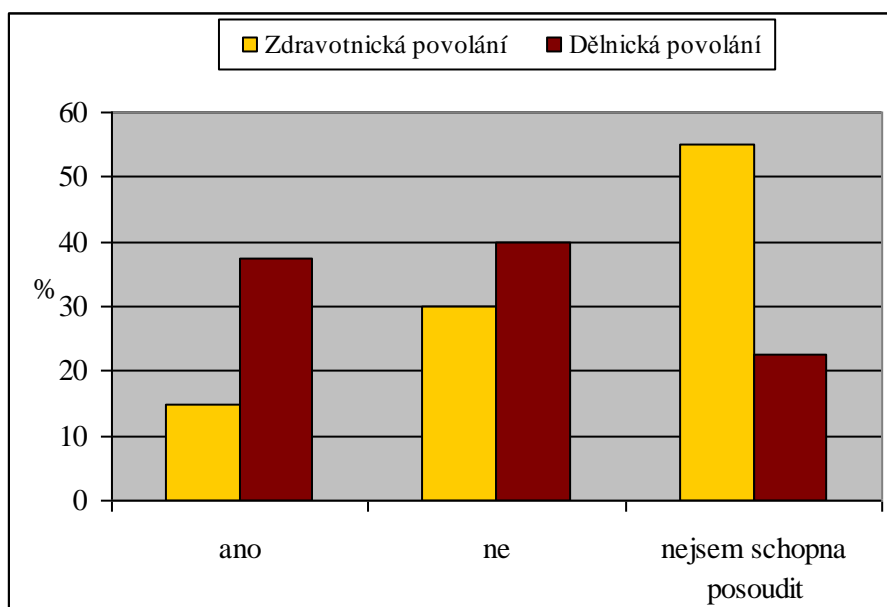
Z šetření vyplynulo, že nejen respondenti zdravotnických profesí, ale i respondenti dělnických povolání mají vysoké povědomí o důsledcích tělesného týrání na psychiku dítěte. 90 % respondentů zdravotníků a 85 % respondentů dělnických profesí odpovědělo, že tělesné týrání negativně ovlivňuje psychický vývoj dítěte. Pouze 5 % respondentů z obou profesních skupin si nemyslelo, že tělesné týrání může vést až ke změnám v psychickém vývoji dítěte. 10 % respondentů dělnických profesí a 2,5 % respondentů zdravotnických profesí si nebylo jisto správnou odpovědí. 2,5 % zdravotníků v nabídce možnosti jiné odpovědi uvedlo, že záleží na tom, jak často a s jakou intenzitou je dítě tělesně trestáno.

Položka č. 17 – *Domníváte se, že prosazovaná právní úprava tělesného trestání byla v médiích dostatečně a srozumitelně prezentována?*

Tabulka č. 19 – Četnost odpovědí k položce č. 17

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	12	15	30	37,5	42	26,25
ne	24	30	32	40	56	35
nejsem schopna posoudit	44	55	18	22,5	62	38,75
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 15 – Četnost odpovědí k položce č. 17

Tato položka se respondentů dotazovala, zda se jim v médiích diskutovaná problematika tělesného trestání a navrhované novely zákona zdála dostatečná a natolik srozumitelná, aby pochopili, jak by tento zákon vypadal a fungoval v praxi.

Z respondentů zdravotnických profesí více než polovina (55 %) respondentů uvedla, že to nedokáže posoudit. 30 % respondentů zhodnotilo informace předkládané médií jako nedostatečné a nesrozumitelné. Pouze 15 % respondentů bylo opačného názoru.

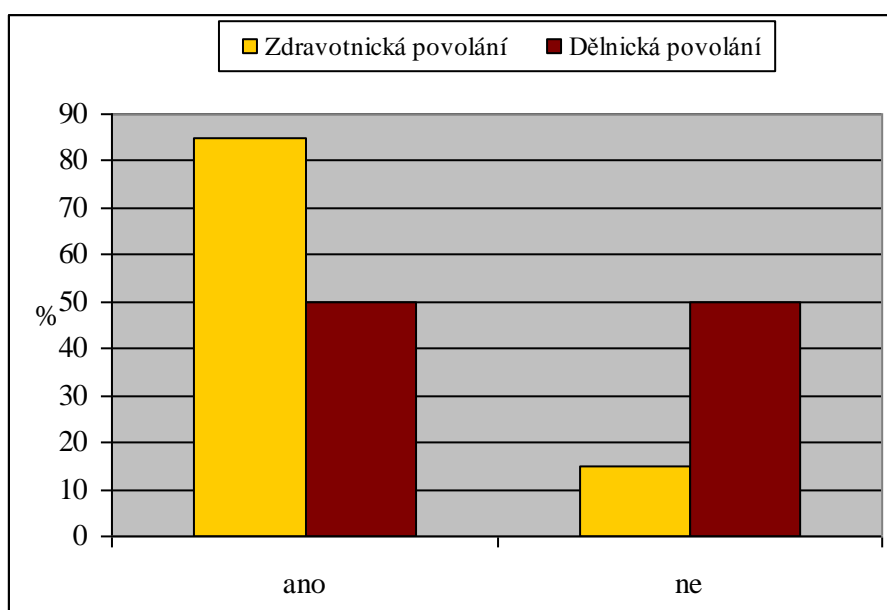
40 % respondentů dělnických profesí se mediální kampaň zdála nedostatečná a nepřehledná. Pro 37,5 % respondentů byla naopak dostatečná a srozumitelná. 22,5 % respondentů to nebylo schopno posoudit.

Položka č. 18 – *Slyšela jste někdy o nějaké občanské iniciativě či hnutí, které bojují proti tělesnému trestání dětí?*

Tabulka č. 20 – Četnost odpovědí k položce č. 18

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	68	85	40	50	108	67,5
ne	12	15	40	50	52	32,5
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 16 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 18

Tato položka se respondentů dotazovala, zda mají povědomí o existenci a činnosti občanských sdružení, která aktivně vystupují proti tělesnému trestání a týrání dětí.

Z vyhodnocení šetření u zdravotnických profesí vyplynula vysoká informovanost zdravotníků o existenci těchto občanských sdružení. 85 % respondentů uvedlo, že už se o jejich činnosti někdy doslechlo. Pouze 15 % o jejich aktivním zasazování se o výchovu bez užívání tělesných trestů nic nevědělo.

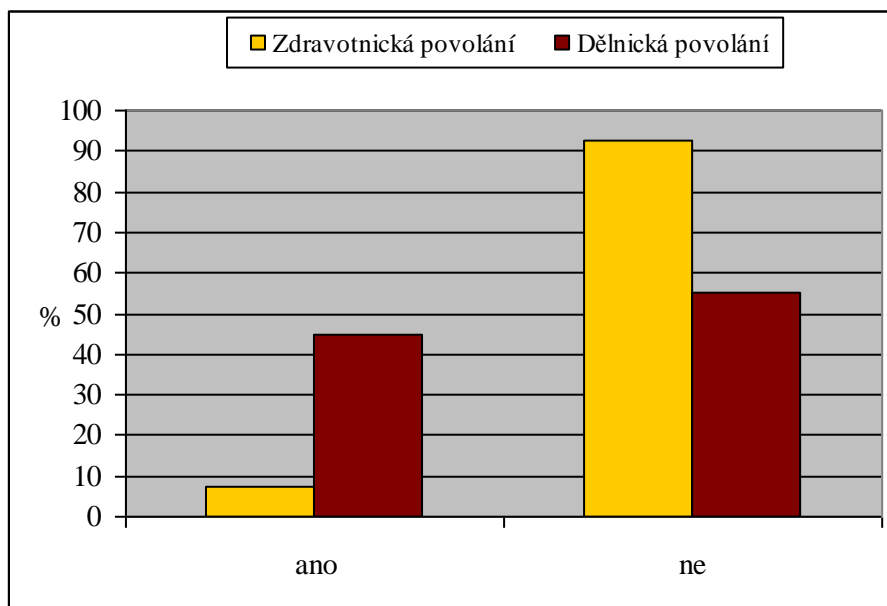
Odpovědi respondentů dělnických profesí byly v poměru 1 : 1. Polovina respondentů o jejich existenci a působení nikdy neslyšela, druhá polovina ano.

Položka č. 19 – Souhlasila byste s absolutním zákazem tělesného trestání dětí?

Tabulka č. 21 – Četnost odpovědí k položce č. 19

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	6	7,5	36	45	42	26,25
ne	74	92,5	44	55	118	73,75
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 17 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 19

Tato položka zjišťovala, zda by respondenti podpořili legislativní zákaz tělesného trestání. Šetření přineslo následující výsledky:

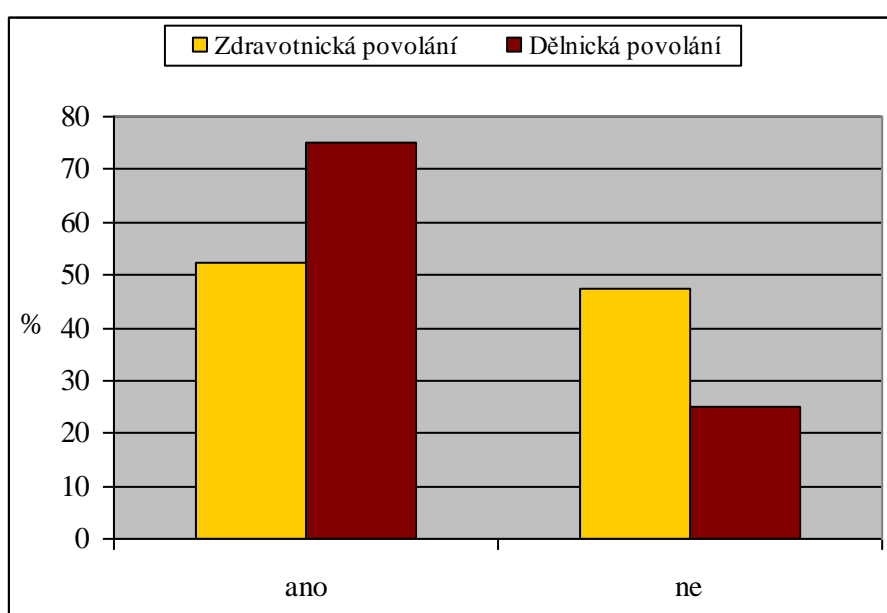
Zatímco u respondentů dělnických povolání se poměr hlasů pro „ano“ – „ne“ příliš nelišil (45 % respondentů by uzákonění podpořilo, 55 % ne), z respondentů zdravotnických profesí se proti zákazu tělesného trestání dětí vyjádřila drtivá většina, tj. 92,5 % respondentů. Souhlas vyjádřilo pouhých 7,5 % dotázaných respondentů zdravotnických povolání.

Položka č. 20 – *Domníváte se, že je správné, že učitel nesmí použít „mírný“ tělesný trest?*

Tabulka č. 22 – Četnost odpovědí k položce č. 20

	Zdravotnická povolání		Dělnická povolání		Celkem	
	N	%	N	%	N	%
ano	42	52,5	60	75	102	63,75
ne	38	47,5	20	25	58	36,25
celkem	80	100	80	100	160	100

Graf č. 18 – Relativní četnost odpovědí k položce č. 20

Předposlední položka dotazníku zjišťovala postoj respondentů k zákazu tělesného trestání dětí ve školách. Tělesný trest byl specifikován jako „mírný“.

Z respondentů zdravotnických profesí 52,5 % dotázaných považovalo za správné, že učitel nesmí použít ani „mírný“ tělesný trest slabé intenzity. Jen o něco málo méně respondentů, tj. 47,5 %, by naopak souhlasilo, kdyby učitel směl tímto způsobem „přiměřeně“ žáka potrestat přímo na místě.

Odpovědi respondentů dělnických povolání vyzněly v poměru 3 : 1 ve prospěch souhlasu se zákazem tělesného trestání ve školství.

Položka č. 21 – Prostor pro doplnění odpovědí, komentáře a připomínky

Možnost vyjádřit vlastní názor využilo jen pět respondentů zdravotnických profesí a dva respondenti dělnických profesí.

Komentáře respondentů zdravotnických profesí v doslovném znění:

„Těžko odpovídat, pokud za tělesně trestané dítě je považováno i dítě, které někdy dostane přes zadek.“

„Myslím si, že občasné plácnutí přes ruku nebo přes zadek (ne silou) není na škodu.“

„Není tělesný trest jako tělesný trest. Je nutné rozlišit tělesný trest jako plácnutí rukou a tělesný trest – výprask plnou silou dospělého.“

„Někdy je pár na zadek výchovnější než hodinové kázání. Tělesný trest, to už je podle mě úplně něco jiného.“

„Ve škole bych po domluvě s učitelem a podepsáním souhlasu dovolila, aby učitel dal např. ukazovátkem přes ruku apod.“

Komentáře respondentů dělnických profesí:

„Domnívám se, že každý trest musí být přiměřený provinění a věku dítěte.“

„Dítěti dám tak maximálně výchovný pohlavek, a i to si pak po zbytek dne vyčítám.“

9.3 Vyhodnocení výzkumných otázek

Výzkumná otázka č. 1 - Budou respondenti ze zdravotnických profesí ochotnější zasáhnout do rodiny, v níž dochází k tělesnému trestání, než respondenti z dělnických profesí?

Z dotazníku vyplynulo, že více než 50 % všech respondentek se někdy setkalo se zjevně nepřiměřeným tělesným trestáním dítěte. Respondentky ze zdravotnických profesí se ovšem na rozdíl od druhé skupiny s takovým případem setkaly i vícekrát, s čímž pravděpodobně souvisí i nulový výskyt negativní odpovědi na otázku, zda by zasáhly. Pouze 5 % respondentek z dělnických profesí považuje takový případ za ryze soukromou záležitost, na druhou stranu ale 37,5 % z nich by rozhodně zasáhlo. Proti tomu stojí 27,5 % respondentek ze zdravotnických profesí, které by také zasáhly, u této skupiny je však zdaleka nejčastější odpověď ta, že záleží na okolnostech. I přes nulový výskyt odpovědi, že jde o soukromou věc, jsou tedy respondenty zdravotnických profesí poněkud zdrženlivější.

Z průzkumu vyplývá, že pokud by se zdravotnicím zdála situace nepříznivá, existuje větší pravděpodobnost, že nezasáhnou, než jak je tomu u respondentek z dělnických profesí.

Výzkumná otázka č. 2 – Budou respondenti z dělnických profesí častěji využívat tělesných trestů při výchově svých dětí než respondenti ze zdravotnických profesí?

V této otázce dospěl výzkum k poměrně překvapivému zjištění. Respondentky z dělnických profesí totiž shodně uvedly, že nejčastější formou potrestání u nich není tělesný trest, ale tresty jiné, nejčastěji zákaz oblíbené činnosti. Ačkoliv byl tento trest uváděn nejčastěji i u respondentek ze zdravotnických profesí, 12,5 % těchto respondentek uvedlo, že nejčastěji používají tělesný trest, čímž značně převážily druhou skupinu, v níž tělesný trest jako nejobvyklejší způsob potrestání nevedla žádná z respondentek. Respondentky, které nevedly tělesný trest jako nejčastější formu potrestání, pak byly následně dotazovány, zda tělesné tresty přece jen

nepoužívají. Na tento dotaz odpovědělo 22,5 % respondentek z dělnických profesí záporně oproti 11,4 % respondentek ze zdravotnických profesí, které také uvedly zápornou odpověď. Obecně u této otázky převažovala odpověď „jen výjimečně“, kterou uvedlo v obou skupinách alespoň 50 % respondentek.

Shrnutím tedy dospíváme k závěru, že oproti předpokladům trestají respondentky ze zdravotnických profesí své děti tělesnými tresty častěji, dokonce by se dalo říci, že mnohem častěji.

Výzkumná otázka č. 3 – Budou respondenti ze zdravotnických profesí častěji přiznávat ovlivnění stresem ze svých profesí při trestání dětí?

V otázce, zda se respondentkám někdy přihodilo, že své děti potrestaly nepřiměřeně, dospěl výzkum ke zjištění, že 45 % respondentek zdravotnických profesí takto už své děti někdy potrestalo, zatímco stejnou odpověď uvedlo pouze 25 % respondentek dělnických povolání. Následné zjišťování, zda respondentky trestají své děti pod vlivem stresu ze zaměstnání, dopadlo také v neprospěch zdravotnických profesí – respondentky z této skupiny uvedly „ano“ nebo „někdy se mi to stává“ v 55 %, zatímco stejné odpovědi se u respondentek z dělnických profesí objevily jen u 20 % z nich.

U této výzkumné otázky se tedy naplnil předpoklad, že respondentky ze zdravotnických profesí budou své děti častěji trestat pod vlivem stresu ze svého zaměstnání, i přesto je však četnost těchto odpovědí až zarážející.

Výzkumná otázka č. 4 – Budou respondenti ze zdravotnických profesí lépe informováni o důsledcích tělesného trestání na vývoj osobnosti dítěte než respondenti z dělnických profesí?

U této otázky se projevila větší netolerance respondentek ze zdravotnických profesí k tvrdším formám tělesných nebo psychických trestů, které by už označily za týrání. Zatímco respondentky z dělnických profesí za týrání (ať už psychické, nebo fyzické) neoznačily ani jednu z nabízených možností jednomyslně (nejvyšší shoda byla ve výši 95 % u kopání do dítěte), respondentky ze zdravotnických profesí

se shodly na tom, že kopání do dítěte, rány pěstí na citlivou část těla, škracení nebo pálení cigaretou jsou rozhodně tělesným týráním dítěte, a zesměšňování či ponižování jsou pak psychickým týráním. Na druhou stranu se pouze 22,5 % těchto respondentek domnívá, že tělesné tresty poškozují vztah mezi rodičem a dítětem oproti 40 % respondentek z dělnických profesí se stejnou odpovědí. Přes 40 % respondentek z dělnických profesí se také vyjádřilo, že si myslí, že tělesně trestané dítě je vždy současně i psychicky týráno, ke stejnému názoru se pak kloní 30 % respondentek z druhé skupiny. U poslední položky, která s touto otázkou souvisí, pak odpovědělo 90 % respondentek ze zdravotnických profesí, že si myslí, že u tělesně trestaného dítěte dochází ke změnám v jeho psychickém vývoji. Respondentky z dělnických profesí se u této odpovědi pouze mírně odchýlily směrem k odpovědi, že si nejsou jisté.

Celkově by se tedy dalo říci, že respondentky ze zdravotnických profesí jsou radikálnější v posuzování různých forem trestů jako týrání, což by se vzhledem k závažnosti trestů v nabídce dalo posuzovat jako lepší informovanost. Jejich přesvědčení o změnách v psychickém vývoji je také poměrně jednoznačné, i když ne jednomyslné, ovšem zde dochází pouze k mírné odchylce.

Výzkumná otázka č. 5 – Budou tělesně trestat respondenti, kteří také byli v dětství tělesně trestáni?

Odpověď na tuto výzkumnou otázku přináší kombinace odpovědí na položky dotazující se respondentek, zda své děti trestají také tělesně a zda byly samy v dětství tělesně trestány. Již při porovnání procentuálního zastoupení odpovědí respondentek však můžeme dojít k jistým závěrům. Pokud se zaměříme na odpovědi na otázku, zda rodiče respondentek používali tělesných trestů, dostaneme hodnoty pouze o několik procent odlišné od hodnot odpovědí, zda respondentky své děti tělesně trestají či nikoliv.

Z výzkumu vyplynulo, že z celkového počtu respondentek bylo v dětství tělesně trestáno 83,75 % (134) respondentek. Z analýzy kombinací konkrétních odpovědí respondentek na obě položky, včetně odpovědí respondentek zdravotnických profesí, které uvedly, že dávají přednost tělesným trestům, dojdeme k výsledku, že z tohoto počtu 86,6 % (116) respondentek své děti tělesně trestá a pouhých 13,4 %

(18) respondentek tělesné tresty ve výchově nepoužívá. Podíváme-li se na konkrétní odpovědi 10 respondentek zdravotnických profesí preferujících jako nejčastější formu potrestání tělesný trest, všechny shodně uvedly, že byly v dětství rodiči tělesně trestány. Zaměříme-li se na výpovědi respondentek, které v dětství tělesně trestány nebyly (16,25 %, tj. 26 respondentek), tělesné tresty ve výchově používá 69 % (18) z nich a pouhých 31 % (8) respondentek je nepoužívá.

Z výsledku šetření můžeme tedy dojít k závěru, že existuje vysoká pravděpodobnost, že ty respondentky, které bývaly v dětství tělesně trestány, budou v dospělosti samy také tělesně trestat. Model výchovy převzatý od rodičů není však zdaleka jediným faktorem, jenž způsob vlastní výchovy ovlivňuje.

Výzkumná otázka č. 6 – Budou respondenti ze zdravotnických profesí častěji souhlasit se zákazem tělesného trestání?

Tato výzkumná otázka přinesla odpověď, která by sice mohla být očekávatelná při prohlédnutí výsledků celého šetření, nicméně opět mírně zaráží až nečekanými hodnotami. Výchozí tezí pro tuto otázku bylo, že respondentky ze zdravotnických profesí budou častěji pro vyslovení absolutního zákazu fyzického trestání dětí. Vzhledem k tomu, že ve výzkumu se ukázalo, že tyto respondentky používají tělesné tresty častěji než respondentky z dělnických profesí, bylo zjevné, že výchozí teze bude vyvrácena. Překvapivá je ovšem četnost odpovědí, že by tělesné tresty neměly být zakázány, kdy takto odpovědělo plných 92,5 % respondentek ze zdravotnických profesí, zatímco stejně se vyjádřilo pouze 55 % respondentek z dělnických profesí. Celkově tak tato otázka odráží dosavadní zjištění ve výzkumu, že respondentky ze zdravotnických profesí mají sice radikálnější přístup k posuzování, kdy je už dítě týráno, ale na druhou stranu je u nich daleko větší pravděpodobnost, že své děti budou tělesně trestat.

Z výzkumného šetření tedy vyplynulo, že výchozí teze, že respondentky ze zdravotnických profesí se častěji vysloví pro zákaz tělesného trestání, se ukázala jako mylná.

9.4 Diskuse

Cílem výzkumného šetření bylo zjištění a srovnání postoje orientace k užívání tělesného trestání ve výchově vzhledem k informovanosti o jeho negativních dopadech na dítě, a to u respondentek zdravotnických a dělnických profesí. Výchozím předpokladem bylo, že respondentky zdravotnických profesí s vyšším vzděláním a odbornými znalostmi budou nejen lépe informovány o rizicích tělesného trestání, ale budou k tělesným trestům také méně tolerantní. Výzkum přinesl v některých oblastech výsledky, které lze označit za přinejmenším nečekané.

Nejvýraznějším posunem od výchozí teze vzhledem ke zjištěným výsledkům byly odpovědi respondentek zdravotnických profesí na otázku, zda své děti tělesně trestají. Překvapivé množství těchto respondentek dokonce označilo tělesný trest jako nejčastější formu potrestání, kterou používají, což nesouhlasí s výchozí domněnkou, že by se příslušnice zdravotnických profesí měly stavět k tělesnému trestání dětí více odmítavě než respondentky z dělnických profesí.

Dalším zjištěním, který výzkum v rozporu s tezemi přinesl, je vyšší míra pravděpodobnosti, že respondentky ze zdravotnických profesí nakonec nezasáhnou v případě, že se dovedí o nepřiměřených tělesných trestech ve svém okolí. V celkovém souhrnu odpovědí nám totiž data ukazují, že respondentky ze zdravotnických profesí méně často volily odpověď, že by rozhodně zasáhly, kdyby byly svědky nepřiměřeného trestání dětí. Spolu s odpověďmi, že „záleží na okolnostech“, se tím dostáváme k závěru, že tyto respondentky jsou zdráhavější, pokud by se měly přímo vložit do situace.

Více rozhodné ovšem byly respondentky zdravotnických profesí při klasifikaci, které formy trestání dětí jsou již podle nich tělesným nebo psychickým týráním. Jednomyslná shoda, které v několika případech respondentky ze zdravotnických profesí dosáhly, ukazuje, že jsou lépe informovány o účincích tělesných trestů na zdraví dítěte a že pravděpodobně lépe rozlišují mezi tresty přiměřenými a nepřiměřenými, což může být dáno i zkušenostmi z jejich profese. U této otázky lze odkázat i na výzkum, který byl prováděn mezi občany České republiky v roce 2008 (příloha č. 1). V tomto výzkumu více než 80 % respondentů uvedlo, že prevence násilí na dětech není v České republice dostatečná a že lidem chybějí informace. Téměř 40 % respondentů se přiklonilo k názoru, že násilí na dětech spíše přibývá, než že by ubývalo, a prevence je tedy prakticky neúčinná. V tomto ohledu je tedy ještě

markantnější rozdíl mezi respondentkami ze zdravotnických a dělnických profesí v této části práce, který ukazuje, že minimálně mezi dělnickými profesemi není dostatečná informovanost o problematice hranice mezi tělesným trestem a týráním.

Zajímavým a překvapujícím údajem, který z šetření vyplynul, je také poměrně vysoké procento respondentek, které tělesné tresty ve výchově svých dětí používají, přestože samy v dětství tělesně trestány nebyly. Toto zjištění podporuje fakt, že na skutečnost, zda rodiče své děti tělesně trestají či nikoliv, spolupůsobí více intervenujících proměnných.

Velmi zajímavým závěrem je pak odmítavost vůči zákazu tělesných trestů, na které se shodly obě skupiny respondentek. Odráží tím známou náladu české společnosti, která na legislativní pokusy zabránit jakémukoliv tělesnému trestání dětí reagovala značně negativně. Tato otázka koresponduje taktéž se sociologickým průzkumem z roku 2008, který se občanů České republiky dotazoval i na jejich postoj k tělesným trestům (příloha č. 2). Zde zhruba 92 % respondentů ve větší či menší míře vyjádřilo toleranci k uplatňování tělesných trestů ve výchově a největší část dotázaných respondentů (cca 50 %) uvedla, si je vědoma toho, že tělesný trest nevychovává, v některých situacích ho však považují za nejlepší řešení. Podle tohoto výzkumu také jen 8,3 % občanů České republiky považuje tělesné tresty za něco, co by při výchově nikdy nepoužili, a vyslovili by se tedy pro jejich zákaz.

Z výsledků výzkumného šetření celkově vyplynulo, že i přes vyšší dosažené vzdělání a lepší informovanost o negativních účincích tělesného trestání na vývoj osobnosti dítěte zaujímají zdravotníci k tělesným trestům více tolerantní postoj. Významný vliv sehraává stres zapříčiněný náročným povoláním, kdy právě pomáhající profese jsou tomuto stresu vystaveny dlouhodobě, a obecně jsou proto považovány za nejrizikovější skupinu. Dalším možným vysvětlením může být paradoxně i to, že každodenní vystavení lidské bolesti a utrpení činí zdravotníky méně citlivými. Kauzální vztah míry výskytu tělesných trestů ve výchově respondentek byl zjišťován pouze v souvislosti se stresem z vykonávané profese a výchovou respondentek v dětství. V potaz je však třeba brát i konkrétní sociálně-ekonomickou situaci rodin dotazovaných respondentek, včetně individuálních psychických atributů respondentek i ostatních členů jejich rodin. Existence mnoha intervenujících proměnných, které mohly ovlivnit interní validitu dat, poukazuje na složitost dané problematiky. Vliv na validitu mohl mít také poměrně malý počet zúčastněných respondentek v obou výzkumných souborech, jejich výběr a vzhledem k citlivosti tématu je v úvahu třeba

vzít i nepravdivé výpovědi respondentek. Uskutečněné výzkumné šetření proto představuje jen východisko pro další zkoumání, které by zajistilo větší reprezentativitu výsledků.

Z šetření však jednoznačně vyplynulo, že problematice tělesných trestů ve výchově je zapotřebí věnovat stálou pozornost, a to zejména v oblasti prevence a informovanosti široké veřejnosti o následcích tělesného trestání. Je nereálné očekávat, že by samotný zákon, který by zakazoval rodičům tělesně trestat své děti, zabránil rodičům tělesné tresty nadále používat. V České republice funguje poměrně hustá síť poradenských zařízení, na která se rodiče v případě problémové situace mohou obrátit. Otázkou však je, jaké povědomí mají o činnosti těchto zařízení a zda by jejich služeb v případě výchovného problému skutečně využili. Cestu k výchově bez tělesných trestů nebo alespoň k jejich minimalizaci proto spatřuji především v primární prevenci. Doporučuji zaměřit se především na rodiče s malými dětmi, formou osvěty a zvýšením informovanosti o lokálně dostupných zařízeních a jimi nabízených službách podnítit zájem rodičů nejen o tuto problematiku, ale o výchovu obecně, aby rodiče sami vyvíjeli snahu se vzdělávat a vyhledávat si další dostupné informace. Podnětným jako budoucí pedagog shledávám i možnost zařazení výuky o následcích tělesného trestání do společenských věd středního vzdělávání.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývá problematikou tělesných trestů a přístupů k nim v současné české společnosti. V teoretické části se práce zabývá problematikou rodiny, kdy poukazuje na různé přístupy k jejímu definování, funkcím a poruchám podle různých autorů. Srovnává také modely výchovy a výchovných prostředků. V této části se práce také zabývá historickým exkurzem k problematice funkce rodiny ve společnosti v průběhu historie s důrazem na přístupy k tělesným trestům. Práce především poukazuje na rozdílné přístupy, které se v oblasti rodinné psychologie a sociologie objevují, se zvláštní pozorností věnovanou problematice tělesných trestů.

V další části se práce zaměřuje přímo na tělesné tresty. Je provedena jejich typologie, opět s důrazem na rozdílné přístupy různých autorů, je rozebrána problematika odměn a trestů. V této části je také věnována pozornost syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN) a je zmíněn i Münchhausenův syndrom by proxy. Na závěr této části se práce zabývá dlouhodobými následky tělesného trestání a týrání a seznamuje se zásadami, kterými by se trestání dítěte mělo řídit, aby bylo možno předejít jeho nepřiměřenosti, neúčinnosti nebo přímo škodlivému vlivu na zejména psychický vývoj dítěte.

V praktické části práce je provedena analýza dotazníkového šetření, které mělo za účel zmapovat přístupy k problematice tělesných trestů v české populaci. Pro srovnání byly vybrány dvě skupiny respondentů, a to jedna skupina z profesí zdravotnických a druhá skupina z profesí dělnických. Respondenty byly pouze ženy-matky, které byly dotazovány na to, zda své děti tělesně trestají, v jaké míře a zda se jim daří dodržet přiměřenost trestů. Dále byly pokládány otázky, zda byly samy respondentky v dětství tělesně trestány, jaké formy trestů již považují za psychické či fyzické týrání, jaké formy trestů volí alternativně k trestům tělesným a jaký je jejich názor na právní úpravu fyzického trestání dětí.

Výzkum vycházel z tezí, že respondentky ze zdravotnických profesí budou méně používat tělesné tresty u svých dětí, že se jednoznačněji vysloví pro jejich zákaz a že budou lépe informovány o jejich účincích. První dvě teze výzkum vyvrátil, třetí, alespoň zčásti, potvrdil. Největším překvapením, které výzkum přinesl, byla bezpochyby převažující míra kladných odpovědí těchto respondentek na otázku, zda své děti tělesně trestají, kdy dokonce některé z respondentek používají tělesné

tresty jako nejčastější formu potrestání dítěte. Oproti tomu stojí odpovědi respondentek dělnických profesí, z nichž žádná neuvědla, že by nejčastěji používala právě tělesné tresty. Co se týče informovanosti o účincích tělesného trestání, byl nejpatrnější rozdíl mezi oběma skupinami při klasifikaci, které tresty se již dají považovat za fyzické či psychické týrání. Nabídka, ze které měly respondentky vybírat, zahrnovala tresty tvrdší až velmi tvrdé povahy, a respondentky ze zdravotnických profesí se v několika případech jednomyslně shodly na klasifikaci takového trestu jako týrání, zatímco u respondentek z dělnických profesí jednomyslná shoda chyběla.

Celkově přinesl výzkum velmi zajímavý náhled na problematiku tělesných trestů a vyvrátil několik zažitých přesvědčení. Jakkoliv jde pouze o reprezentativní vzorek, svým způsobem jistě odráží náladu společnosti a postoje vůči tělesným trestům, které se projeví i v tom, že drtivá většina všech respondentek se vyjádřila proti absolutnímu zákazu tělesných trestů.

LITERATURA

BENDL, S. (2004). *Jak předcházet nekázni, aneb, Kázeňské prostředky*. Vyd. 1. Praha: ISV. 208 s. Pedagogika. ISBN 80-86642-14-3.

BIDDULPH, S. (2008). *Proč jsou šťastné děti šťastné*. Vyd. 4. Praha: Portál. 139 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-496-0.

BOMBARDIERI, M. (2010). *Správní rodiče?: životem se člověk učí*. Vyd.1. Praha: Paulínky. 103 s. Svět rodiny. ISBN 978-80-86949-96-3.

ČÁP, J. (1997). *Psychologie výchovy a vyučování*. Dotisk. Praha: Karolinum. 415 s. ISBN 80-7066-534-3.

ČÁP, J. a MAREŠ, J. (2007). *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z., et al. (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Vyd.1. Praha: Grada. 245 s., [8] s. barev. Il. ISBN 80-7169-192-5.

ELMANOVÁ, O. (1998). *Kniha pro dobré rodiče, aneb, Nejlepší hobby - výchova vlastního dítěte*. Vyd. 1. Praha: Fortuna. 87 s. ISBN 80-7168-530-5.

FILLIOZAT, I. (2011). *Dokonalý rodič neexistuje*. Vyd. 1. Brno: Computer Press. 192 s. Bestseller. ISBN 978-80-251-3317-0.

FRANK, P. (1996). *Malí velcí tyraní*. Vyd. 1. Liberec: Dialog. 142 s.

GAVORA, P. (2010). *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Brno: Paido. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.

GEIST, B. (1992). *Sociologický slovník*. Vyd. nevedeno. Praha: Victoria Publishing. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.

GELLES, R. J. (1998). Family Violence. In Tonry M. (ed.). *The handbook of crime and punishment* (s. 178 – 206). New York: Oxford University Press. ISBN 0195140605.

GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M., et al. (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Vyd.1. Praha: Grada. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1.

GJURIČOVÁ, Š., KOCOURKOVÁ, J. a KOUTEK, J. (2000). *Podoby násilí v rodině*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad. 101 s. ISBN 80-7021-416-3.

GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D. a URBANOVSKÁ, E. (1998). *Obecná pedagogika. 1*. Vyd. 1. Olomouc: Hanex. 231 s. Edukace. ISBN 80-85783-20-7.

HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. a VANÍČKOVÁ, E. (1995). *Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. 80 s. ISBN 80-85529-17-3.

CHRÁSKA, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada. 265 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANDOUREK, J. (2001). *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KLAPILOVÁ, S. (2000). *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Dotisk. 1. vyd. z roku 1996. Olomouc: Univerzita Palackého. 63 s. ISBN 80-7067-669-8.

KOHOUTEK, R. (1998). *Vývoj a výchova dítěte v rodině*. Vyd. neuvedeno. Brno: CERM. 17 s. Item. Společenské vědy. ISBN 80-7204-105-3.

KOLAČNÁ, E. (2006). *O lásce manželské a rodičovské*. Vyd. neuvedeno. Praha: CEVAP. 186 s. ISBN 80-86963-01-2.

KOPŘIVA, P., et al. (2008). *Respektovat a být respektován*. Vyd. 3. Kroměříž: Spirála. 286 s. ISBN 978-80-904030-0-0.

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., LORENZOVÁ, J., SPOUSTA, V., STAŠOVÁ, L. a ŽUMÁROVÁ, M. (2001). *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Vyd. neuvedeno. Brno: Paido. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

LANGMEIER, J. a KREJČÍŘOVÁ, D. (1998). *Vývojová psychologie*. 3., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing. 343 s. ISBN 80-7169-195-X.

LINHART, J. (1996). *Velký sociologický slovník*. Sv. 2, P-Ž. Vyd.1. Praha: Karolinum, 1996. s. 749-1627. ISBN 80-7184-310-5.

LOVASOVÁ, L. a SCHMIDOVÁ, K. (2006). *Tělesné tresty*. Vyd. neuvedeno. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí. 24 s. ISBN 80-86991-75-X.

MÁDROVÁ, E. (1998). *Zkuste být dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 117 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-229-7.

MATĚJČEK, Z. (2008). *Co děti nejvíc potřebují*. Vyd. 5. Praha: Portál. 108 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-504-2.

MATĚJČEK, Z. (1994). *Po dobrém, nebo po zlém?: O výchovných odměnách a trestech*. Vyd. 3. Praha: Portál. 109 s. ISBN 80-85282-00-3.

MATĚJČEK, Z. a DYTRYCH, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing. 128 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MERTIN, V. (2011). *Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Vyd. 1. Praha: Portál. 212 s. ISBN 978-80-7367-857-9.

NAKONEČNÝ, M. (1997). *Encyklopedie obecné psychologie*. 2. rozš. vyd. Praha: Academia. 437 s. ISBN 80-200-0625-7.

PREKOP, J. a SCHWEIZER, Ch. (1999). *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. Vyd. 3. Praha: Portál. 151 s. ISBN 80-7178-358-7.

PRŮCHA, J., MAREŠ, J. a WALTEROVÁ, E. (2003). *Pedagogický slovník*. Vyd. 4. Praha: Portál. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

RHEINWALDOVÁ, E. (2011). *Jak vychovat šťastné dítě*. Vyd. 4. Praha: Motto, 2011. 247 s. ISBN 978-80-7246-509-5.

SEKERA, O. (2010). *Rodina v nečase*. Vyd. 1. V Ostravě: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. 135 s. ISBN 978-80-7368-877-6.

SOBOTKOVÁ, I. (2012). *Psychologie rodiny*. Vyd. 3. Praha: Portál. 219 s. ISBN 978-80-262-0217-2.

STRAUS, M. A., MOURADIAN, V. E. (1998). Impulsive corporal punishment by mothers and antisocial behavior and impulsiveness of children. *Behavioral Sciences and the Law*. 16. 353 – 374.

STŘELEČEK, S. (2011). *Studie z teorie a metodiky výchovy II*. Vyd. 2. Brno: Masarykova univerzita. 214 s. ISBN 978-80-210-5512-4.

ŠOLCOVÁ, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Vyd. 1. Praha: Grada. 102 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2947-3.

VÁGNEROVÁ, M. (2012). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 5. Praha: Portál. 870 s. ISBN 978-80-262-0225-7.

VAN PELT, N. L. (2012). *Jak být skvělým rodičem*. Vyd. 1. Praha: Advent-Orion. 162 s. ISBN 978-80-7172-904-4.

VANÍČKOVÁ, E. (2009). *Interpersonální násilí na dětech*. Vyd. 1. Praha: Úřad vlády ČR. 37 s. ISBN 978-80-7440-001-8.

VANÍČKOVÁ, E. (2004a). *Stop tělesným trestům*. Vyd. 1. Praha: Česká společnost na ochranu dětí. 11 s. Růžová linka. ISBN 80-239-3442-2.

VANÍČKOVÁ, E. (2004b). *Tělesné tresty dětí: definice, popis, následky*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing. 116 s. Psyché. ISBN 80-247-0814-0.

VANÍČKOVÁ, E., et al. (2009). *Národní strategie prevence násilí na dětech v ČR na období 2008-2018*. Vyd. neuvedeno. Praha: Úřad vlády ČR. 16 s. ISBN 978-80-87041-86-4.

WEDLICHOVÁ, I. (2008). *Sebepojetí dospívajících a způsob výchovy v rodině*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. 234, 2, [10] s. Acta Universitatis Purkynianae; 149. Studia psychologica. ISBN 978-80-7414-096-9.

ODBORNÝ ČASOPIS

VYMĚTALOVÁ, S. (2001). *Domácí násilí – přirozený jev?* Sociologický časopis, 1, s. 103 – 121.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

CS.WIKIPEDIA.ORG. *Filosofie výchovy* [online]. [Cit.2013-0616]. Dostupný z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Filozofie_v%C3%BDchovy

MPSV.CZ. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2012* [online]. [Cit. 2013-10-29]. Dostupný z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/15310/V20_2012.xls

OS ROSA. *Statistická sonda ROSA za rok 2012* [online]. [Cit.2013-10-13]. Dostupný z: http://www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/STATISTIKA_ROSA_za_rok_2012_FIN.pdf

ŠŤASTNÝ, O. *Ministryně Stehliková navrhuje zákaz pohlavků a facek dětem* [online]. 7. 3. 2008 [cit. 2013-09-10]. IDNES.CZ. Dostupný z: http://zpravy.idnes.cz/ministryne-stehlikova-navrhuje-zakaz-pohlavku-a-facek-detem-pru-/domaci.aspx?c=A080306_211041_domaci_dp

UNICEF.CZ. *Práva dětí – Úmluva o právech dítěte* [online]. [Cit. 2013-09-09]. Dostupný z: http://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/prava_deti/umluva_o_pravech_ditete-plne_zneni.pdf

UNICEF.CZ. *Závěrečná doporučení výboru OSN pro dětská práva ke 3. a 4. periodické zprávě ČR o naplňování Úmluvy o právech dítěte* [online]. 17.6.2011 [Cit. 2013-09-09]. Dostupný z: http://www.unicef.cz/odkazove_zdroje_textove_materialy/zaverecna_doporuceni_vyboru_osn_pro_detska_prava_ke_3._a_4._zprave_2012.doc

Vědeckotechnický webzin SvětVedy.cz. *Děti v ohrožení* [online]. Březen 2003 [cit.2013-11-07]. Dostupný z: <http://svetvedy.cz/deti-v-ohrozeni/>

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Tomáš Zdráhal
Katedra:	Psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	PhDr. Kamila Holásková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Současné přístupy v rodičovské výchově: informovanost o účincích užívání tělesného trestu jako výchovného prostředku.
Název v angličtině:	Current approaches to parenting: information about the effects of corporal punishment as an educational tool.
Anotace práce:	Diplomová práce se věnuje současným přístupům v rodičovské výchově. Teoretická část postihuje danou problematiku od základních pojmů a definic, přes styly rodičovské výchovy, determinanty ovlivňující způsob výchovy, výchovné prostředky, problémy spojené s nevhodným působením rodiny až po negativní následky užívání tělesných trestů. Výzkumným cílem empirické části je porovnat přístupy k užívání tělesných trestů ve výchově u rodičů zdravotnických a dělnických profesí, zjistit postoj obou skupin k diskutované legalizaci zákazu tělesného trestání dětí.
Klíčová slova:	Výchovný prostředek, odměna, trest, tělesný trest, psychologický trest, násilí, riziko, chování, následek, problematika, negativní reakce.
Anotace v angličtině:	This thesis deals with current approaches to parenting. The theoretical part affects the issue from basic concepts and definitions, over parenting styles, determinants influencing the way of education, educational tools, problems associated with inappropriate influence of the family to the negative after-effects of the use of corporal punishment. The research objective of the empirical part is to compare approaches to the use of corporal punishment by parents with health care professions and workers, determine the attitude of both groups to discussed legalization of prohibition of corporal punishment of children.
Klíčová slova v angličtině:	Educational tool, reward, punishment, corporal punishment, mental punishment, violence, risk, behavior, after-effect, issue, negative reaction.
Přílohy vázané v práci:	3 příl.
Rozsah práce:	100 s.
Jazyk práce:	Český jazyk

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Názory občanů České republiky na prevenci násilí na dětech

Příloha č. 2: Názory občanů České republiky na tělesné tresty dětí

Příloha č. 3: Dotazník

PŘÍLOHA č. 1: NÁZORY OBČANŮ ČR NA PREVENCI NÁSILÍ NA DĚTECH

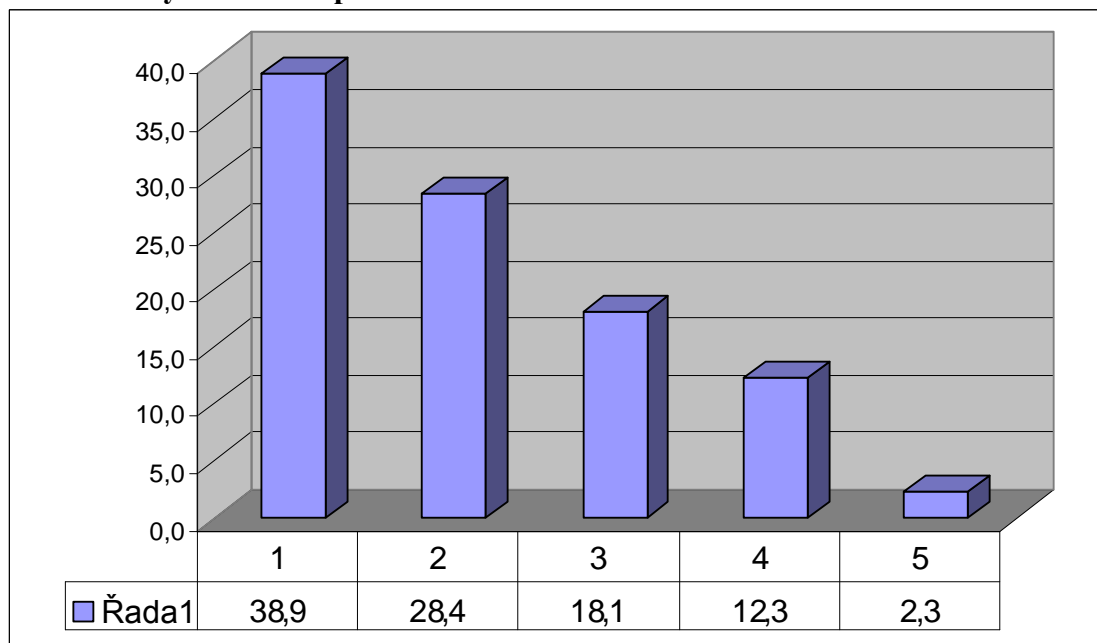
Násilí páchané na dětech a jeho výskyt je často závislý na tom, jaká je úroveň prevence tohoto společensky nežádoucího jednání. Účinné preventivní působení může v nemalé míře přispět k jeho značnému omezení případně k úplné eliminaci. Jedním z cílů výzkumu bylo proto zjistit, jak občané České republiky vnímají úroveň prevence násilí na dětech a zda se domnívají, že je dostatečná či nikoliv. Uvedený cíl byl formulován do otázky následujícího znění: „*Domníváte se, že v ČR je dostatečná prevence násilí na dětech?*“

Respondenti vybírali jednu z následujících možných odpovědí:

„1) *určitě ne, protože násilí přibývá; 2) ne a pokud ano, tak je často pouze formální; 3) prevence není efektivní; 4) je dostatečná, ale lidé se musí sami zajímat o informace a vyhledávat je; 5) je dostatečná, lidé mají dostatečný přísun zdrojů informací“.*

Graf: Názory na úroveň prevence násilí na dětech

N = 1793

Legenda - 1) určitě ne, protože násilí přibývá; 2) ne a pokud ano, tak je často pouze formální; 3) prevence není efektivní; 4) je dostatečná, ale lidé se musí sami zajímat o informace a vyhledávat je; 5) je dostatečná, lidé mají dostatečný přísun zdrojů informací.

Občané České republiky se jednoznačně domnívají, že prevence násilí na dětech není v ČR dostatečná. Negativní stanovisko v tomto případě zvolilo 85,4 % dotázaných. **Z nich největší část (38,9%) je toho názoru, že prevence násilí na dětech není určitě dostatečná, neboť násilí na dětech přibývá.** Dalších 28,4 % si myslí, že prevence násilí na dětech dostatečná není a pokud existuje, tak je pouze formální a zbývajících 18,1 % ji považuje za neefektivní.

Kladné hodnocení zvolilo 14,6 % respondentů. Z nich velká většina (12,3%) považuje prevenci za dostatečnou s tím, že lidé se musí sami zajímat o informace a vyhledávat je, jen minimum (2,3%) dotázaných si myslí, že prevence násilí na dětech je dostatečná a lidé mají dostatečný přísun zdrojů informací.

Zdroj:

Vládní kampaň STOP násilí na dětech. *Názory občanů ČR na prevenci násilí na dětech* [online]. 2009 [Cit. 2014-02-17]. Dostupný z:

http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/nazory_obcanu_na_prevenci_nasili.pdf

PŘÍLOHA č. 2: NÁZORY OBČANŮ ČR NA TĚLESNÉ TRESTY DĚTÍ

Tělesné tresty dětí jsou v mnoha případech vnímány jako forma násilí na dětech. Jde zejména o jejich nepřiměřené používání, které může vyústit až ve formu hrubé fyzické agrese vůči dítěti. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak občané ČR vnímají tělesné tresty dětí a jejich uplatňování ve výchovném procesu.

Formulace otázky byla následující: „*Jaký je Váš názor na tělesné tresty dětí?*“

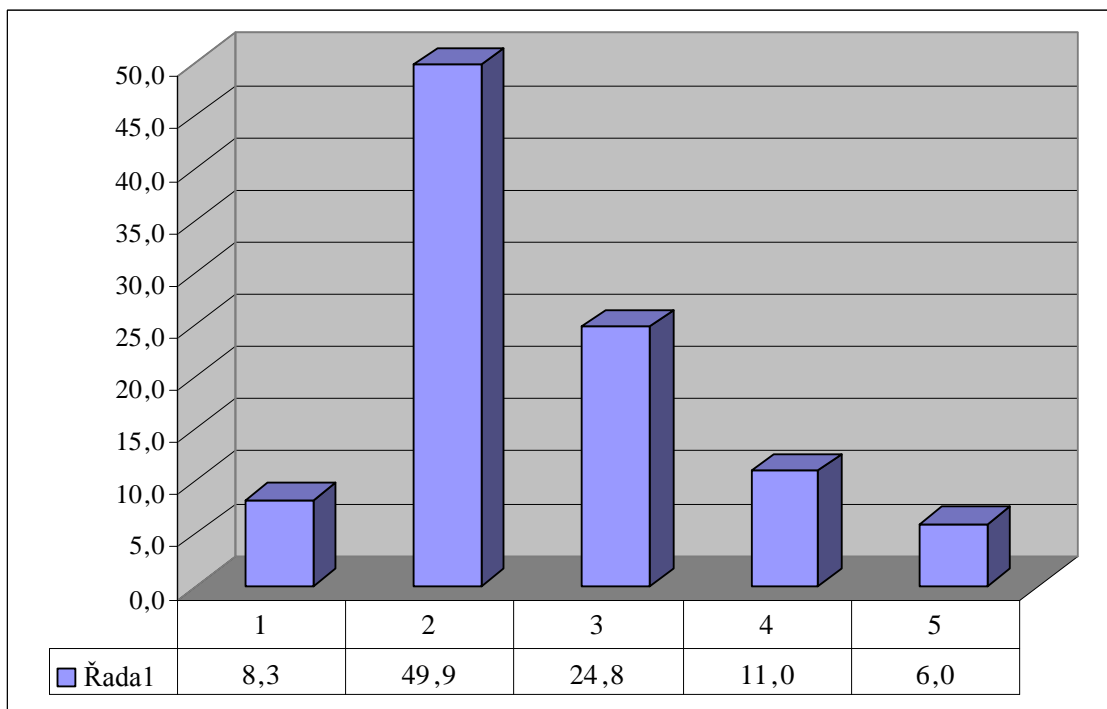
Respondenti měli možnost vybrat jednu z následujících variant odpovědí:

1) souhlasím s tím, že nepatří do výchovy a nikdy bych je nepoužil/a; 2) souhlasím s tím, že tělesný trest nevychovává, ale v některých situacích je nejlepším řešením; 3) plácnutí nebo facka není tělesný trest; 4) tělesný trest byl, je a bude součástí výchovy; 5) souhlasím s tvrzením, že škoda každé rány, která padne vedle“.

Z výsledků výzkumu jednoznačně vyplývá, že v České republice **převládá mezi občany tolerance k tělesným trestům. Polovina z nich (49,9%) je toho názoru, že tělesný trest sice nevychovává, ale v některých situacích je nejlepším řešením.** Tento názor je v české populaci nejvíce rozšířený. Čtvrtina populace (24,8%) je k tělesným trestům ještě tolerantnější a plácnutí nebo facku ve výchově připouštějí – domnívají se, že v tomto případě nejde o tělesný trest. **Více než 1/10 (11,0%) občanů zastává ještě vyhraněnější názor – myslí si, že tělesný trest byl, je a bude součástí výchovy.** Extrémní stanovisko zastává 6,0% dotázaných – ti své stanovisko vyjádřili ztotožněním se s lapidárním tvrzením „*škoda každé rány, která padne vedle*“.

Graf: Názory na tělesné tresty dětí

N = 1794

Legenda - 1) souhlasím s tím, že nepatří do výchovy a nikdy bych je nepoužil/a; 2) souhlasím s tím, že tělesný trest nevychovává, ale v některých situacích je nejlepším řešením; 3) plácnutí nebo facka není tělesný trest; 4) tělesný trest byl, je a bude součástí výchovy; 5) souhlasím s tvrzením, že škoda každé rány, která padne vedle“.

Platí tedy, že naprostá většina občanů ČR (91,7%) vyjádřila ve větší nebo menší míře toleranci k uplatňování tělesných trestů ve výchově, z nich největší část (cca 50 %) si je vědoma, že tělesný trest nevychovává, avšak v některých situacích je nejlepším řešením.

Jen 8,3% občanů ČR zastává stanovisko, že tělesné tresty nepatří do výchovy a uvádí, že by je nikdy nepoužili. Tuto skupinu občanů lze jednoznačně zařadit mezi zásadní odpůrce tělesných trestů dětí a jejich uplatňování ve výchově.

Zdroj:

Vládní kampaň STOP násilí na dětech. *Názory občanů ČR na tělesné tresty dětí* [online]. 2009 [Cit. 2014-02-17]. Dostupný z:

http://www.stopnasilinadetech.cz/pdf/nazory_obcanu_na_telesne_tresty.pdf

PŘÍLOHA č. 3: DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Tomáš Zdráhal a jsem studentem Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Rád bych Vás touto cestou požádal o pomoc týkající se mé diplomové práce, jejíž součástí je i dotazníkové šetření zjišťující názory na užívání tělesných trestů ve výchově.

*Dovoluji si Vás tedy požádat o chvíli Vašeho času a vyplnění tohoto zcela anonymního dotazníku. Otázky v dotazníku jsou uzavřené, některé s možností slovního komentáře. **Pokud není u otázky přímo uvedeno jinak, odpovězte prosím na všechny otázky a vyberte a zakroužkujte vždy jen jednu z nabízených odpovědí.** Na závěr dotazníku máte prostor pro doplnění odpovědí či pro další připomínky a podněty.*

Předem děkuji za Váš čas i ochotu.

Tomáš Zdráhal

- 1) Kolik je Vám let?
 - a) do 35 let
 - b) nad 35 let

- 2) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
 - a) základní a vyučena bez maturity
 - b) středoškolské s maturitou
 - c) vysokoškolské

- 3) Setkala jste se ve svém okolí se zjevně nepřiměřeným tělesným trestáním dítěte?
 - a) ano, vícekrát
 - b) ano, ale jen zřídka
 - c) ne, nikdy

- 4) Pokud byste byla svědkem takového počínání v sousedství, zasáhla byste?
 - a) ano
 - b) nevím jistě, podle okolností
 - c) ne, považuji to za ryze soukromou záležitost

- 5) Pokud se Vaše dítě/děti proviní, jakou formu potrestání nejčastěji volíte?
Vyberte a zakroužkujte jen jednu z níže uvedených forem potrestání.
 - a) trest hmotné povahy (snížení kapesného, odepření či zabavení věci...)
 - b) trest v podobě domácí práce navíc
 - c) trest psychické povahy (výtka, pohrůžka, odmítání dítěte ...)
 - d) tělesný trest (naplácání, pohlavek...)
 - e) zákaz oblíbené činnosti (hraní na PC, sledování TV ...)
 - f) jiné (prosím vypište)

.....
.....

6) Na tuto otázku neodpovídejte, jestliže jste v předchozí 5. otázce uvedla jako nejčastější formu potrestání tělesný trest (d)

Trestáte své dítě/děti také tělesně?

- a) ano, „občas“
- b) jen zcela výjimečně
- c) ne

Dále už prosím odpovězte na všechny následující otázky

7) Stalo se Vám, že jste trestala nepřiměřeně? (Tedy tak, že trest neodpovídal míře provinění a byl tvrdší nebo naopak mírnější, než jste původně zamýšlela.)

- a) ano, stalo
- b) ne, nejsem si ničeho vědoma

8) Trestáte své dítě/děti pod vlivem stresu ze zaměstnání?

- a) ano, stává se mi to často
- b) ano, někdy se mi to stává
- c) ne, nikdy

9) Používali Vaši rodiče ve výchově tělesných trestů?

- a) ano „běžně“
- b) jen zřídka nebo v naprosto výjimečných případech
- c) ne, preferovali jiné způsoby, např. zákazy

10) Domníváte se, že užití tělesného trestu je v některých případech nezbytné?

- a) ano
- b) ne

11) Domníváte se, že tělesné tresty jsou „efektivní“?

- a) ano
- b) ne
- c) někdy

12) Domníváte se, že tělesné tresty poškozují citový vztah mezi rodičem a dítětem?

- a) ano
- b) ne
- c) nejsem si jistá

13) Zakroužkujte formy tělesného trestání, které jsou podle Vás již tělesným týráním:

- a) naplácání rukou „přes zadek“
- b) facka
- c) výprask předmětem (vařečka, řemen, lepačka)
- d) klečení v koutě
- e) kopání do dítěte
- f) tahání ušního boltce
- g) rány pěstí na citlivou část těla (břicho, záda, ledviny)
- h) škrcení
- i) odepření jídla „za trest“
- j) pálení cigaretou

14) Z uvedených forem potrestání zakroužkujte ty, které považujete za psychické týrání:

- a) zesměšňování, ponižování
- b) odebrání kapesného
- c) pokárání
- d) vyhrožování
- e) domácí vězení
- f) odpírání jídla
- g) bití předmětem (vařečka, řemen ...)
- h) zákaz oblíbené činnosti (TV, počítač ...)
- i) uložení domácí práce navíc
- j) zrušení slíbené aktivity (výletu, návštěvy kina ...)

15) Domníváte se, že tělesně *trestané* dítě je vždy současně psychicky týráno?

- a) ano
- b) ne
- c) nejsem si jistá
- d) jiná odpověď (prosím rozveďte)

.....
.....

16) Domníváte se, že u tělesně *týraného* dítěte dochází ke změnám v jeho psychickém vývoji?

- a) ano
- b) ne
- c) nejsem si jistá
- d) jiná odpověď (prosím rozveďte)

.....
.....

17) Domníváte se, že prosazovaná právní úprava tělesného trestání byla v médiích dostatečně a srozumitelně prezentována?

- a) ano
- b) ne
- c) nejsem schopna posoudit

18) Slyšela jste někdy o nějaké občanské iniciativě či hnutí, které bojují proti tělesnému trestání dětí?

- a) ano
- b) ne

19) Souhlasila byste s absolutním zákazem tělesného trestání dětí?

- a) ano
- b) ne

20) Domníváte se, že je správné, že učitel nesmí použít „mírný“ tělesný trest?

- a) ano
- b) ne

21) Pokud chcete k dotazníku něco doplnit nebo uvést, co Vám zde chybělo, učiňte tak prosím na následující řádky

.....

.....

.....

.....